

Тема:

**15 та 16 грудня
2021 року
відбулося
засідання РАУ**

с. 4

**«ЄС та Східне
партнерство» —
у Гаазі відбулася
конференція
за участю
керівництва
НААУ**

с. 13

**Дайджест
діяльності
комітетів
та секцій НААУ**

с. 19

**Історія
адвокатури:
«Замість себе вірю
в суді бути...»:
адвокати
Слобожанщини
XVIII століття» —
НААУ презентує
нову книгу**

с. 62

ЗМІСТ

Новини та події

Вітання Голови НААУ, РАУ Лідії Ізовітової з нагоди Дня адвокатури	3
15 та 16 грудня 2021 року відбулося засідання РАУ	4
НААУ презентує календар на 2022 рік «Адвокати-дипломати в історії Української державності»	6
Відбувся круглий стіл «Професіоналізація освітніх програм як мейнстрім сучасної юридичної освіти»	9
Сплата внесків на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування за 2022 рік	10
Фотодокументальна виставка «На службі Феміди: видатні українські правники, адвокати, мислителі»	11
3 лютого 2022 року онлайн-генерація ордерів доступна за умови сплати внесків — рішення РАУ	12
У Гаазі відбулася конференції «ЄС та Східне партнерство» за участю керівництва НААУ	13
У 2022 в Києві НААУ проведе Міжнародну конференцію з Європейською асоціацією молодих адвокатів	16
На засіданні РАУ презентовано виставку живопису «Паралелі життя» адвоката Миколи Алексеєнка	16
Консультації з адвокатурою щодо законодавства про адвокатуру є європейським стандартом самоврядності — Лідія Ізовітова	17

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Ізовітова Л. П.

Голова Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України

Гвоздів В. А.

Заступник Голови Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України

Кухар О. І.

Заступник Голови Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України

Вилков С. В.

Голова Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури України

Крупнова Л. В.

Заступник Голови Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури України

Місяць А. П.

Заступник Голови Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури

Болдін М. Я.

Голова Вищої ревізійної комісії адвокатури

Дроздов О. М.

Член Науково-консультативної ради при НААУ

Офіційний бюлетень Національної асоціації адвокатів України

Реєстраційне свідоцтво
серія KB № 20370-10170 Р
від 19.11.13 р.

Засновник

Національна асоціація
адвокатів України

Юридична та фактична адреса засновника:

04070, м. Київ, вул. Борисоглібська, 3,
поверх 2

Секретаріат НААУ

(044) 392-73-71
факс: (044) 392-73-70
E-mail: info@unba.org.ua
www.unba.org.ua

Партнер НААУ

SPARE

Комітети НААУ

Дайджест діяльності комітетів
та секцій НААУ за жовтень-
листопад 2021 року 19

Цікава тема

С. Борис
Адвокатура у світі криптовалюти 30

Кримінальні справи

Т. Кравченко
Слідчий огляд в арсеналі захисту 33

О. Несінов
Тактика апеляційного оскарження
судових рішень у контексті
їх належного (неналежного)
обґрунтування практикою ЄСПЛ 43

Цивільні справи

В. Кучерявенко
Право на повагу до презумпції
невинуватості в цивілістичній
площині 47

О. Розгон
Особливості спадкування
троюрідною тіткою за племінником 52

Судова практика

Огляд судової практики
Верховного Суду 60

Історія адвокатури

«Замість себе вірю в суді бути...»: адвокати Слобожанщини
XVIII століття — НААУ презентує
нову книгу 62

Адвокатура Слобідської України:
повернення до історії 63

Головний редактор
Ізвітова Л. П.

Редактор
Ковтун М. С.

Загальний дизайн
Гладченко Ю. О.

Реєстраційне свідоцтво:
серія KB № 20370-10170P

Видавець
ТОВ «ФАКТОР-МЕДІА»

Редакція:
вул. Сумська, 106а,
м. Харків, 61002, Україна
тел.: (057) 76-500-76

e-mail: mskovtyn@gmail.com

www.i.factor.ua

Періодичність виходу
раз на місяць

Дата виходу
24.12.2021 р.

© ТОВ «ФАКТОР-МЕДІА», 2021.
Усі права на публікації захищені.
Відтворення та поширення
(розповсюдження) у будь-який
спосіб творів (окремих частин

творів), розміщених у бюлетені
«Вісник Національної асоціації
адвокатів України», допускається
лише за дозволом Національної
асоціації адвокатів України.
При відтворенні матеріалів,
що містяться у бюлетені «Вісник
Національної асоціації адвокатів
України», посилання на видання
і вказівка імені (псевдоніма)
автора твору обов'язкові.

НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ
АДВОКАТІВ УКРАЇНИ

ДОРОГІ КОЛЕГИ!

Цьогоріч ми в 20-й раз зустрічаємо День адвокатури України. І нас – вже понад 65 тисяч в адвокатській спільноті. За 20 років ми з Вами пройшли непростий шлях становлення та розвитку, відбили спроби посягання на нашу незалежність та самоврядність, завоювали авторитет як у законодавців, так і в суспільстві. Завдяки цим етапам адвокатура – найбільш стабільний інститут системи правосуддя в Україні, який ми змогли розбудувати за всіма європейськими стандартами.

За ці роки ми зробили все, щоб адвокатське самоврядування було незалежним від держави, самодостатнім з точки зору ресурсів, прозорим і відкритим як інституція, авторитетним і фаховим як представник всієї адвокатської спільноти у відносинах з державою і суспільством. Завдяки щоденній праці кожного з Вас адвокатура України залишається однією з найкращих у світі.

Від щирого серця прийміть найтепліші вітання зі святом. Бажаю кожному з Вас наснаги, невичерпної енергії, віри у завтрашній день та благополуччя у всіх справах.

З кращими побажаннями,

Голова Національної асоціації адвокатів України,
Ради адвокатів України

Лідія Ізовітова

15 ТА 16 ГРУДНЯ 2021 РОКУ ВІДБУЛОСЯ ЗАСІДАННЯ РАУ

До порядку денного було внесено питання діяльності НААУ, ведення Єдиного реєстру адвокатів, сплати внесків на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування на 2022 рік.

Блок питань діяльності органів адвокатського самоврядування включив розгляд листів голів рад адвокатів Закарпатської, Київської, Одеської та Черкаської областей щодо проведення конференцій.

Також на розгляд РАУ виносилися питання затвердження роз'яснень, пов'язаних із питаннями діяльності органів адвокатського самоврядування, зокрема щодо набуття статусу члена дисциплінарної палати КДКА м. Києва та щодо відповідності поведінки адвоката ч. 2 ст. 12 ПАЕ в частині виконання повноважень члена кваліфікаційної палати КДКА м. Києва на підставі рішення конференції адвокатів м. Києва від 7 листопада 2021 року.

РАУ також розглянуло лист Голови НААУ, РАУ Лідії Ізовітової щодо оцінки етичності проведення 14 грудня 2021 року адвокатом Овчаровим LEGAL PARTY «Най-най-найголовніший юридичний рейтинг».

Окрім того, до проєкту порядку денного було включено лист Голови ВКДКА Сергія Вилкова щодо забезпечення фінансової стабільності КДКА регіонів для можливості виконання покладених на КДКА регіонів обов'язків та лист Голови Ревізійної комісії адвокатів м. Києва Юрія Григоренка про доповнення Положення про Ревізійну комісію адвокатів регіону.

Також РАУ надало низку роз'яснень щодо діяльності ОАС, зокрема щодо застосування КДКА та РАР вимог статті 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» в частині володіння державною мовою; вимог несумісності при набутті права на заняття адвокатською діяльністю; кількості каденцій на посадах в органах регіонального адвокатського самоврядування. До РАУ також звернувся член РАУ Сергій Осика щодо можливого перевищення повноважень Головою Ради адвокатів м. Києва Рябенком П. К. та з інших пов'язаних із цим питань.

Голова Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ Володимир Клочков звернувся до РАУ щодо нормативів робочого часу ад-

воката в приміщенні суду поза межами графіка його роботи. Заступник Голови цього Комітету Євген Солодко направив до РАУ звернення щодо законності перевірки професійних знань адвокатів після набуття ними статусу адвоката шляхом тестувань з боку адвокатських бюро, адвокатських об'єднань, юридичних фірм.

До проєкту порядку денного також було включено питання діяльності низки робочих груп РАУ.

Відкриваючи святкове засідання Ради адвокатів України 15 грудня 2021 року, присвячене Дню адвокатури України, **Голова НААУ, РАУ Лідія Ізовітова** відзначила, що за 9 років існування НААУ зробила все, щоб адвокатське самоврядування було незалежним від держави, самодостатнім з точки зору ресурсів, прозорим і відкритим як інституція, авторитетним і фаховим — як представник всієї адвокатської спільноти у відносинах з державою і суспільством.

Вона нагадала, що 10 років тому, коли Президент підписав Указ, який устанавлював професійне свято адвокатури, — це стало важливою віхою, адже із першого закону 1992 року розпочалося переродження радянських колегій в адвокатуру незалежної України. Нині адвокати працюють за іншим профільним законом — «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», якому в липні 2022 року виповниться 10 років з дня його прийняття.

«Завдяки цим етапам історії професії адвокатура — найбільш стабільний інститут системи правосуддя в Україні, де, для контрасту, судова та правоохоронна системи внаслідок безупинного реформування профільного законодавства перебувають у глибокій кризі професіоналізму і, головне, — з підірваними основами незалежності цих інститутів правосуддя», — зазначила Лідія Ізовітова.

Завдяки європейським стандартам НААУ розбудовує рівноправні відносини з національними адвокатурами інших країн, найбільшими професійними організаціями адвокатів і юристів по всьому світу, — додала Голова НААУ, РАУ.

Також РАУ ухвалила низку рішень за підсумками звіту робочої групи із дослідження результатів проведення конференцій адвокатів регіонів у 2021 році.

Заслухавши інформацію голови робочої групи Олексія Кухаря та інших членів групи, а також членів Ради адвокатів м. Києва, головуєчого, секретаря конференції, голову лічильної комісії, РАУ підтримала позицію робочої групи про те, що низка кадрових рішень конференції не має юридичних наслідків.

Зокрема, адвокат **Сергій Лапутько не набув повноважень члена РАМК**, оскільки не набрав більшості голосів делегатів конференції відповідно до закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», порядку та регламенту конференції.

З цієї ж причини **адвокати Олена Карнаух-Голодник, Сергій Комлев, Діана Назаренко, Артур Шаблієнко не набули повноважень членів кваліфікаційної палати КДКА м. Києва. Адвокати Олександр Вольвак, Наталія Вознюк, Олександр Бойченко, Андрій Пархета, Руслан Савченко, Олександр Усович, Олександр Дрюк та Вадим Риков не набули**

повноважень членів дисциплінарної палати КДКА м. Києва. У результаті конференція адвокатів м. Києва не обрала мінімально необхідні дві третини складу обох палат, аби КДКА вважалася повноважною (ст. 50 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»). РАУ постановила передати всі наявні заяви про допуск до кваліфікаційних іспитів та дисциплінарні скарги до ВКДКА для подальшого розподілу між КДКА регіонів.

З аналогічної причини недотримання закону, порядку і регламенту конференції **РАУ визнала неповноважним членом РАУ від м. Києва Ігоря Черезова**, який отримав 110 голосів із 237 делегатів конференції.

РАУ також рекомендувала Ревізійній комісії адвокатури м. Києва провести перевірку фінансово-господарської діяльності Ради адвокатів і КДКА столиці у попередній період.

Робоча група РАУ продовжить роботу, зосередившись, зокрема, на питанні повноважності конференції адвокатів м. Києва, роботі лічильної та мандатної комісій тощо.

НААУ ПРЕЗЕНТУЄ КАЛЕНДАР НА 2022 РІК «АДВОКАТИ-ДИПЛОМАТИ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ»

У календарі на 2022 рік «Адвокати-дипломати в історії української державності» Національна асоціація адвокатів України представляє імена адвокатів, які залишили свій слід на дипломатичній ниві та в історії міждержавних відносин.

Боротьба за українську державність розпочалася більш ніж сто років тому і на початку XX століття, після падіння Російської і Австро-Угорської імперій, увінчалася успіхом — були проголошені Українська Народна Республіка і Західноукраїнська Народна Республіка, що згодом об'єдналися в єдину соборну державу.

Після закінчення Першої світової війни, коли трансформувалася політичний устрій світу, на мапі Європи поставали нові країни, українські дипломати наполегливо домагалися, щоб молода українська державність отримала міжнародне визнання. У складі українського дипломатичного корпусу було багато адвокатів, призначених міністрами і заступниками міністрів закордонних справ, послами і керівниками дипломатичних місій, вони очолювали департаменти міністерств та інформаційні служби посольств.

Українські адвокати-дипломати початку XX століття — взірць наполегливості на шляху до мети, самопосвяти і боротьби з труднощами. Сучасна адвокатура наслідує їх приклад. З 2015 року Національна асоціація адвокатів України є членом Міжнародної спілки адвокатів, спостерігачем Ради адвокатських та правничих товариств Європи. У 2016 році приєдналася до Міжнародного союзу юристів.

У відповідь на нові виклики між Національною асоціацією адвокатів України та Міністерством закордонних справ України укладено Меморандум про співпрацю. Адвокати разом з дипломатами працюють над популяризацією нашої держави у світі, налагодженням та посиленням ділових і культурних контактів, а також, що найважливіше, здійснюють скоординований захист прав та інтересів українців закордоном.

На основі Меморандуму активно залучаються до роботи адвокати-українці, які проживають в ін-

ших країнах, відбувається співробітництво через мережу представництв Національної асоціації адвокатів України щодо презентації на міжнародній арені адвокатури України, інтеграції української правничої спільноти в європейський простір, сприяння у налагодженні міжнародних зв'язків та обміну досвідом між національними асоціаціями адвокатів різних країн та іншими міжнародними правозахисними, правничими організаціями.

Українська адвокатура пам'ятає минуле, думає про майбутнє і творить сьогодення сучасної європейської правової демократичної держави!

**Лідія Ізовітова,
Голова НААУ, РАУ,
заслужений юрист України, адвокат**

Національна асоціація адвокатів України протягом майже десятиліття докладає максимум зусиль для популяризації адвокатської професії. Один із вагомих напрямків цієї роботи — вшанування здобутків адвокатів в історії України.

Центр досліджень адвокатури і права НААУ у календарі на 2022 рік представив імена адвокатів, які здійснили дипломатичну кар'єру і послужили захисту інтересів держави на міжнародній арені, інформували світ про Україну та її боротьбу на початку ХХ століття, шукали притулок для українських біженців та емігрантів після невдачі визвольних змагань.

Представники адвокатури виявилися успішними дипломатами у складну добу революції і післявоєнного переоблаштування Європи. Виконати свою дипломатичну місію їм допомагала блискуча освіта, володіння іноземними мовами, досвід парламентської роботи у мультинаціональній Австро-Угорській імперії, знання міжнародного етикету.

Окремі думки українських адвокатів-дипломатів, висловлені 100 років тому, залишаються важливими дотепер. Як, наприклад, переконання київського адвоката Андрія Яковліва — посла Української Народної Республіки у Бельгії та Нідерландах, що першочерговим завданням, яке сприятиме незалежності України, є встановлення економічного співробітництва з європейськими державами.

Діяльність Національної асоціації адвокатів України на сучасному етапі також вийшла на між-

народний рівень. При НААУ діє Комітет з міжнародних зв'язків. Метою його створення було налагодження, розвиток та підтримання відносин між Національною асоціацією адвокатів України й іноземними, а також міжнародними організаціями.

Для вдосконалення роботи НААУ на міжнародній арені створено представництва НААУ за кордоном. На сьогоднішній день такі представництва існують у 36 країнах світу. Основними завданнями іноземних представництв НААУ визначено здійснення безпосереднього представництва інтересів української адвокатури за кордоном у конкретній державі, співпраця з іноземними дипломатичними представництвами в країні перебування, налагодження та встановлення контактів із закордонними партнерами НААУ задля обміну досвідом між адвокатами, розвиток міжнародних зв'язків, обмін професійним досвідом, співробітництво з різними міжнародними організаціями тощо.

Завдання, які стоять перед НААУ у галузі міжнародної співпраці, спонукають нас дізнаватися про відповідний досвід адвокатів минулого, внесок яких в історію української дипломатії ми належно вшановуємо.

Валентин Гвоздій,
Заступник Голови НААУ, РАУ,
заслужений юрист України, адвокат,
автор ідеї Всеукраїнського проєкту
«Історія адвокатури України»

24 серпня 2021 року Україна відсвяткувала 30-річчя незалежності. До цього дня українці йшли упродовж усього ХХ століття. Тривалий шлях до сучасної державності надбав нам цінний спадок — досвід визвольних змагань, державобудівництва, виборювання свого місця на карті Європи та світу. Саме дипломатичний фронт виявився вирішальним у долі української державності століття тому. На передовій у боротьбі за міжнародне визнання нашої незалежності на початку ХХ століття стояли українські адвокати. Вшановуючи їхні заслуги, Центр досліджень адвокатури і права НААУ під-

готував календар на 2022 рік «Адвокати-дипломати в історії української державності».

Українська адвокатура і дипломатія у сучасну добу близькі не тільки датами своїх професійних свят: 19 грудня адвокати відзначають День адвокатури, а 22 грудня — День працівників дипломатичної служби України. Обидві ці професії вимагають схожого набору фахових і особистих якостей. Адже і адвокатура, і дипломатія — це мистецтво ведення переговорів.

Українська дипломатія відсвяткувала свій сторічний ювілей. Уміння домовлятися, водночас

не поступаючись інтересами чи то підзахисного, чи цілої держави, виявилось укр. затребуваним у період Української революції 1917 — 1921 рр. Відтак на передових постах у процесі становлення української дипломатичної служби опинилися адвокати. У календарі ми представляємо імена п'ятьох міністрів закордонних справ Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки, трьох заступників міністра. Семеро видатних адвокатів очолили надзвичайні дипломатичні місії та посольства у США, Великій Британії, Бельгії та Нідерландах, Данії, Польщі, Чехословаччині, Греції.

Окремі з них протягом своєї дипломатичної кар'єри працювали на усіх цих відповідальних посадах. Зокрема, адвокат **Андрій Лівчицький**, який був і міністром закордонних справ УНР, і головою надзвичайної дипломатичної місії УНР у Польщі, а пізніше став першим президентом Української Народної Республіки в еміграції. Адвокат **Степан Витвицький** — міністр закордонних справ Західноукраїнської Народної Республіки, згодом голова дипломатичних місій ЗУНР у Парижі та Лондоні, другий президент УНР в еміграції.

«Патріарх українських адвокатів» **Кость Левчицький**, перший прем'єр-міністр Західноукраїнської Народної Республіки, у 1920 році керував міністерством закордонних справ ЗУНР в еміграції, очолював делегації ЗУНР на Ризькій і Женевській та брав участь у Генуезькій мирних конференціях.

Адвокат **Лонгин Цегельський** очолював міністерство закордонних справ Західноукраїнської Народної Республіки та продовжив дипломатичну кар'єру як посол у США.

Спочатку заступник та згодом міністр закордонних справ УНР адвокат **Володимир Темницький** зумів улітку 1919 року у Відні та Карлсбаді організувати дві наради дипломатів і послів УНР, на яких було сформовано основні засади та спільну стратегію роботи українських дипломатичних представництв. У календарі можна побачити світлини з обох цих зустрічей представників дипломатичного корпусу УНР, на яких були присутні славетні адвокати-дипломати.

Дипломатична кар'єра київського адвоката **Андрія Яковліва** вражає своєю послідовністю,

незважаючи на зміну політичних режимів. Посол Української Народної Республіки в Австро-Угорщині, за правління гетьмана Павла Скоропадського він очолював департамент чужоземних зносин міністерства закордонних справ, у добу Директорії УНР — посол у Бельгії і Нідерландах.

Адвокат **Арнольд Марголін**, який, окрім відданості своєму народу, присвятив себе розбудові української державності, був заступником міністра закордонних справ в уряді Директорії УНР, очолював дипломатичну місію у Великій Британії, представляв Україну на Паризькій мирній конференції. Адвокат Арнольд Марголін виношував проєкт вступу України до новоствореної Ліги Націй — першої міжнародної міждержавної організації у світі.

Талановитий літератор, перше кохання Лесі Українки, адвокат **Максим Славинський** був призначений послом Української Народної Республіки у Чехословаччині і після поразки визвольної боротьби успішно вирішив надзвичайно складне завдання — здобути у цій країні максимально можливу підтримку для української еміграції. Завдяки давньому знайомству з президентом Чехословаччини Томашем Масариком і наполегливим дипломатичним зусиллям йому це вдалося: українці змогли у цій країні продовжити політичну, наукову і культурно-освітню діяльність.

Адвокати-дипломати стали уособленням соборності України, проголошеної 22 січня 1919 року. Представники Західної України — **Дмитро Левчицький** підписав у Фастові Передвступний договір про об'єднання УНР і ЗУНР, а **Ярослав Олесницький** на Софійській площі зачитав Акт Злуки французькою мовою для іноземних делегацій. Уже через місяць Дмитро Левчицький був призначений послом соборної Української Народної Республіки у Данії, а Ярослав Олесницький у травні 1919 року очолив посольство УНР у Великій Британії. Адвокат **Володимир Старосольський**, творець українського війська — Українських січових стрільців, був заступником міністра закордонних справ Української Народної Республіки.

Прикладом адвокатської підтримки і взаємодопомоги є **Федір Матушевський**. Під час Першої світової війни він був засновником Українського

комітету допомоги жертвам російської окупації Галичини. У власному домі у Києві він надав прихисток депортованому російською владою зі Львова відомому адвокату Степану Федаку. У 1919 році Федір Матушевський був призначений послом Української Народної Республіки у Греції.

Нехай сучасних адвокатів у їхній громадській праці та міжнародній діяльності надихає досвід

адвокатів-дипломатів минулого, їх професійні досягнення та приклад служіння своїй державі!

Ірина Василик,
проректор Вищої школи адвокатури,
керівник Центру досліджень
адвокатури і права НААУ,
адвокат

ВІДБУВСЯ КРУГЛИЙ СТІЛ «ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЯ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ ЯК МЕЙНСТРИМ СУЧАСНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ»

КНТЕУ, НААУ, Рада адвокатів міста Києва провели круглий стіл «Професіоналізація освітніх програм як мейнстрім сучасної юридичної освіти», учасниками якого стали представники Апарату Верховної Ради України, Верховного Суду, Кабінету Міністрів України, Міністерства юстиції України, Ради приватних виконавців України, провідних адвокатських фірм та органів адвокатського самоврядування, здобувачі, гаранті та стейкхолдери (роботодавці і випускники) ОНП з підготовки докторів філософії за спеціальністю «Право», бакалаврських і магістерських ОПП: «Комерційне право», «Фінансове право», «Цивільне право і процес», «Правове забезпечення безпеки підприємницької діяльності».

У вітальному слові до учасників круглого столу **ректор КНТЕУ Анатолій Мазаракі** підкреслив важливість професіоналізації вищої юридичної освіти та відзначив позитивні результати залучення практиків до освітнього процесу, зокрема, до відкритих зустрічей зі студентами, до участі в розробці ОНП, ОПП та змісту навчально-методичних матеріалів. Ректор висловив потребу в розширенні подальшої співпраці.

Учасники круглого столу високо оцінили якість освітніх програм КНТЕУ як таких, що забезпечують збалансовану підготовку юристів вищої кваліфікації та спрямовані на здобуття академічних знань і широкого спектру практичних вмінь.

Голова Ради адвокатів м. Києва Петро Рябенко зробив акцент на формуванні *hard skills* та *soft skills* здобувачів освітніх програм, розвитку їх здатності до подальшого са-

монавчання, розумінні та дотриманні етичних стандартів професійної діяльності, важливості компетенцій, пов'язаних із роботою в цифровому середовищі.

Проректор Вищої школи адвокатури НААУ Ірина Василик наголосила на необхідності формування у здобувачів розуміння суспільної місії, цінностей та значення правничої професії. У цьому контексті пані Ірина запропонувала включення вибіркової дисципліни «Історія адвокатури» до бакалаврських освітніх програм.

Суддя Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду Олеся Радишевська, стейкхолдер та рецензент ОНП з підготовки докторів філософії за спеціальністю «Право», висвітлювала переваги дуальної юридичної освіти, яка ґрунтується на таких формах організації освітнього процесу, що поєднують навчання у ЗВО і на робочому місці, та запропонувала

запровадити дуальну освіту на бакалаврському і магістерському рівнях.

Радник Голови Верховної Ради України Роман Усенко, стейкхолдер та рецензент ОПП «Фінансове право», запропонував включити до магістерських програм «Комерційне право», «Фінансове право», «Цивільне право і процес», «Правове забезпечення безпеки підприємницької діяльності» окрему освітню компоненту, спрямовану на розвиток навичок правотворення, підкресливши, що ці навички відіграють надзвичайно важливу роль у професійній діяльності сучасного юриста.

Заступник Державного секретаря Кабінету Міністрів України Тетяна Ковтун вказала, що саме роботодавець є кінцевим споживачем освітніх послуг, залежним від їх якості та ефективності. З огляду на це, залучення роботодавців до процесів розробки, удосконалення та реалізації освітніх програм виступає

необхідною запорукою професіоналізації вищої юридичної освіти.

Керуючий партнер юридичної фірми «Горецький і Партнери» Олег Горецький поділився досвідом підбору кадрів серед випускників українських університетів, вказавши, що залучення студента до позааудиторних заходів із розвитку професійних навичок, участь у наукових та практико-орієнтованих конкурсах є важливою складовою професіоналізації вищої юридичної освіти.

Пропозиції щодо вдосконалення шляхів співпраці правничих кафедр та юридичного бізнесу були висловлені й іншими учасниками круглого столу.

За результатами круглого столу його учасниками прийнято рішення про поглиблення взаємодії у напрямку розвитку освітніх програм з метою їх подальшої професіоналізації та максимального наближення до вимог юридичної практики.

Інформація з сайту КНТЕУ

СПЛАТА ВНЕСКІВ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ АДВОКАТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЗА 2022 РІК

Рада адвокатів України затвердила розмір внесків на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування у 2022 році на рівні **2 481 грн.**

Адвокати мають сплатити:

— **70 % внеску, що дорівнює 1736,70 грн, на рахунки рад адвокатів регіонів;**

— **30 % внеску, що дорівнює 744,30 грн, на рахунок Національної асоціації адвокатів України.**

Звертаємо увагу адвокатів на те, що сплату необхідно здійснювати **саме двома платежами на різні рахунки!**

З питань внесків комунікація здійснюється через e-mail: **vnesok@mail.unba.org.ua**

В абз. 2 ч. 2 ст. 58 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначено, що розмір щорічних внесків адвокатів на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування визначається з урахуванням потреби покриття витрат на забезпечення діяльності рад адвокатів регіонів, Ради адвокатів України, Вищої ревізійної комісії адвокатури та ведення Єдиного реєстру адвокатів України та не може

перевищувати прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого станом на 1 січня відповідного календарного року, і є однаковим для всіх адвокатів.

Відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2022 рік» прожитковий мінімум для працездатних осіб з 1 січня 2022 року складає 2481 грн.

Адвокати мають можливість самостійно генерувати квитанцію на онлайн-сплату щорічного внеску в особистому кабінеті на сайті НААУ за посиланням URL: erau.unba.org.ua/annual-contributions.

Ця функція доступна для адвокатів, які внесені до ЄРАУ та мають електронний кабінет адвоката.

Адвокати, звільнені у 2021 році від сплати внесків на підставі рішень РАУ № 22 від 14.02.2020 та № 4 від 19.03.2021, **мають повторно подати необхідні документи до РАУ і НААУ для продовження своїх пільг.** Адвокати, які належать до визначених цими рішеннями пільгових категорій, можуть направити необхідні документи до РАУ та НААУ для звільнення від сплати внесків.

ФОТОДОКУМЕНТАЛЬНА ВИСТАВКА «НА СЛУЖБІ ФЕМІДІ: ВИДАТНІ УКРАЇНСЬКІ ПРАВНИКИ, АДВОКАТИ, МИСЛИТЕЛІ»

НААУ спільно з Українським інститутом національної пам'яті та Національним педагогічним університетом імені М. П. Драгоманова 30 листопада 2021 року відкрили фотодокументальну виставку «На службі Феміді: видатні українські правники, адвокати, мислителі», яка висвітлює біографії двадцяти видатних українських правників та адвокатів, а також відображає розвиток української правової думки в першій половині ХХ ст.

Виставку презентували: Валентин Гвоздій, адвокат, Заступник Голови НААУ, РАУ, заслужений юрист України; **Антон Дробович**, голова Українського інституту національної пам'яті; **Богдан Андрусишин**, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри теорії та історії держави і права Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова; **Ірина Василик**, співавтор виставки, адвокат, проректор Вищої школи адвокатури, керівник Центру досліджень адвокатури і права НААУ; **Ольга Токарчук**, співавтор виставки, доктор юридичних наук, професор кафедри теорії та історії держави і права Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. У презентації також взяли участь науковці, викладачі та студенти київських вишів.

Матеріали виставки розкривають біографії видатних українських адвокатів — Олександра Кониського, Іллі Шрага, Миколи Василенка, Степана Федака, Андрія Лівницького та інших, їхню участь в українському визвольному русі, відстоюванні прав українського народу в рамках Російської та Австро-Угорської імперій, участь в українському державотворенні. Відображається розвиток українських правничих студій та правничої думки у міжвоєнний період, в умовах перебування українських інтелектуалів в еміграції.

У вітальному слові Заступник Голови НААУ, РАУ **Валентин Гвоздій** підкреслив, що «НААУ пишається своєю історією, і вже 10 років поспіль ми розвиваємо національний проєкт «Історія адвокатури України».

Кожен з цих адвокатів, представлених на виставці,

крім професійної, займався і політичною діяльністю, волею долі вони творили державу. Наші колеги зробили свій вагомий внесок в те, щоб ми сьогодні святкували наш 30-літній ювілей сучасної української держави. Їхня тодішня боротьба мало чим відрізнялася від нашої сьогоденної боротьби за національну ідею і за нашу державу. І ми, адвокати, будемо й надалі підтримувати цю роботу.

Хочу окремо подякувати Українському національному інституту пам'яті та Національному педагогічному університету імені М. П. Драгоманова за співпрацю у такому важливому і актуальному проєкті, адже ця інформація є абсолютно ексклюзивним джерелом історичних даних, в тому числі для наукових досліджень, оскільки автори виставки працювали з архівними матеріалами, за що я всім і кожному хочу подякувати!

Трохи більше десятка з цілої когорти визначних адвокатів представлено на банерах цієї виставки. Однак ці імена великими літерами вписані в історію нашої держави».

«Дуже важливо розповідати про історію України через біографії людей, які її творили та змінювали на краще. Раніше ми організовували виставку про українських археологів, а сьогодні говоримо про правників та юристів, які багато зробили для осмислення того, що є держава, що є права людини, що є здоровими відносинами між державою та правом. Я сподіваюсь,

що ця традиція буде продовжена, і ми відкриватимемо нові та нові імена», — зазначив у вітальному слові **Антон Дробович**.

«Україна відсвяткувала тридцятиріччя державної незалежності. Боротьба за неї розпочалася більш ніж сто років тому і на початку XX століття увінчалася успіхом — було проголошено українську державність. Роль адвокатського корпусу в українському державотворенні заслуговує на особливе визнання. Під час розбудови української державності представники адвокатури стали президентами, прем'єр-міністрами, парламентарями, міністрами, дипломатами, очолили місцеві органи влади. Адвокати усіх регіонів стали рушіями державотворчих процесів, вели переговори, юридично виписували державницькі акти, здійснювали правничу та організаційну підготовку об'єднання Сходу і Заходу, проголошували незалежність і соборність України. Ми відзначаємо вагомий внесок української адвокатури у боротьбу за національне визволення і незалежність.

Адвокати, такі як Микола Міхновський з Харкова, автор політичної самостійності України, адвокат Володимир Старосольський, автор наукових праць, які вивчаються на юридичних факультетах в універ-

ситетах Сорбонни і Гарварду, перекладені 14 мовами, на жаль, в Україні досі не перекладений, адвокати Отто Ейхельман та Станіслав Дністрянский — автори Конституцій УНР та ЗУНР, основні ідеї яких закладені у Конституції України 1996 року, адвокати-президенти Андрій Лівіцький, Євген Петрушевич та Степан Витвицький своєю політичною діяльністю, громадською працею і професійним хистом юридично виписували українську незалежність і проголошували її соборність, реалізували прагнення народу до життя у вільній, демократичній Україні. Адвокати очолювали уряди та міністерства, запроваджували реформи, проголошували незалежність і соборність, зберегли атрибути державності в еміграції. Національна асоціація адвокатів України, долучившись до організації цієї виставки, таким чином вшановує адвокатів, які стояли біля витоків нашої державності», — підкреслила співорганізатор виставки **Ірина Василик**.

Стендова експозиція знаходиться за адресою: м. Київ, Контрактова площа, сквер № 3, між виходом з метро на вулиці Спаській та пам'ятником Григорію Сковороді.

Виставка триватиме до кінця січня 2022 року.

3 ЛЮТОГО 2022 РОКУ ОНЛАЙН-ГЕНЕРАЦІЯ ОРДЕРІВ ДОСТУПНА ЗА УМОВИ СПЛАТИ ВНЕСКІВ — РІШЕННЯ РАУ

З 1 січня 2022 року ради адвокатів регіонів і НААУ **припинить видачу ордерних книжок.**

Типова форма ордера, виготовлена друкарським способом на замовлення ради адвокатів регіону відповідно до Положення про ордер на надання правової допомоги та порядок ведення реєстру ордерів, затвердженого рішенням Ради адвокатів України від 17.12.2012 № 36, **діє після 1 січня 2022 року до закінчення повноважень адвоката у конкретній справі (провадженні).**

Адвокати натомість мають можливість **генерувати ордери онлайн в особистому кабінеті адвоката** на сайті НААУ.

Разом з тим РАУ передбачила, що **адвокати, які не сплатили внески до 31 січня 2022 року, не матимуть можливості генерувати електронні ордери.** Адвокати, чия адвокатська діяльність зупинена або чие свідоцтво про адвокатську діяльність анульовано, також не мають доступу до генерації ордерів.

Нагадаємо, що з 2019 року бланки ордерів генеруються онлайн. Ордер містить обов'язкові реквізити, частина яких заповнюється при генерації автоматично, серед них — двовимірний штрихкод (QR-код) з посиланням на профайл адвоката в ЄРАУ. Решту реквізитів адвокат заповнює самостійно.

РАУ надала роз'яснення *«Щодо застосування форми (бланку) ордеру на надання правничої (правової) допомоги»*, що було затверджено рішенням РАУ від 26.06.2019 № 68, за яким ордер, згенерований онлайн, не обов'язково має бути роздрукований у кольоровому вигляді.

Положення про ордер не передбачає обов'язку адвоката щодо роздрукування ордеру у кольоровому та/або чорно-білому вигляді. Отже, адвокат вправі роздруковувати ордер як у чорно-білому так і в кольоровому вигляді на власний розсуд.

В ордері на надання правової допомоги, який видається адвокатом або адвокатським бюро чи адвокатським об'єднанням, не заборонено здійснювати виправлення і дописки, у разі якщо обсяг повноважень адвоката змінюється в межах такого договору.

Ордер на надання правової допомоги не замінює договору про надання правової допомоги, який є підставою для здійснення адвокатської діяльності, а є лише документом, що посвідчує повноваження адвоката на надання правової допомоги клієнту.

Водночас, ордер може бути оформлений адвокатом на підставі усної угоди з клієнтом, що перебуває, зокрема, у слідчому ізоляторі, але у найближчий можливий строк адвокат зобов'язаний укласти з клієнтом договір про надання правової допомоги у письмовій формі.

Статтею 24 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначено обов'язковий випадок оформлення адвокатом ордеру — під час реалізації права на подання адвокатського запиту.

У ГААЗІ ВІДБУЛАСЯ КОНФЕРЕНЦІЯ «ЄС ТА СХІДНЕ ПАРТНЕРСТВО» ЗА УЧАСТЮ КЕРІВНИЦТВА НААУ

Голова НААУ Лідія Ізовітова, Заступник Голови НААУ Валентин Гвозд'ї, а також голова Комітету з міжнародних зв'язків НААУ Іван Гречківський взяли участь у конференції «ЄС та Східне партнерство» в Гаазі (Нідерланди).

Захід організований громадською організацією, фондом LINKS Europe у співпраці з міським управлінням Гааги та за підтримки The Hague Humanity Hub.

Відкриваючи конференцію, директор LINKS Europe **Денніс Саммут** зазначив, що в рамках заходу значна увага всіх спікерів буде приділена питанням, пов'язаним з Україною.

«Ми зробили Україну центром цієї конференції через те, що ця країна є дуже важливою, але її не завжди розуміють чи оцінюють», — зазначив він.

Спеціальний представник Міністерства закордонних справ Нідерландів у справах Європи та Східного партнерства **Яп Фредерікс** підкреслив, що в умовах, коли країни Східного партнерства стикаються із численними викликами їхньої стабільності, в тому числі зовнішніми, питання забезпечення верховенства права набуває особливої важливості.

«В наших особистих інтересах, як ЄС, інвестувати у стабільність на наших східних кордонах. Ми переконані, що в цьому контексті посилення демократичних інституцій, верховенства права, свободи медіа зробить наші країни-партнери більш стійкими», — наголосив він.

На думку професорки Лейденського університету **Антуанети Дімітрови**, питанням верховенства права увага має приділятися постійно, так само як і питанням незалежності медіа.

«Верховенство права не може підтримуватися, якщо люди не розуміють, що саме відбувається, так само, як і без прозорості», — зауважила пані Дімітрова.

Відкриваючи сесію конференції «ЄС та верховенство права в країнах Східного партнерства: приклад України», **Лідія Ізовітова** презентувала приклад адвокатури як інституції, створеної на виконання рекомендацій європейських партнерів у сфері верховенства права.

Голова НААУ нагадала, що утворення незалежної організації адвокатів було однією з умов для укладення Угоди про асоціацію між Україною і ЄС, тобто сприяло не лише забезпеченню верховенства права в Україні, але й виконанню її міжнародних зобов'язань.

«Європейські стандарти роботи адвокатів в Україні застосовуються вже більше 9 років. Це важливий внесок утвердження верховенства права. Це важливо для трансформації конституційних прав і свобод громадян в реальні можливості і впровадження механізмів їхнього захисту», — наголосила Голова НААУ.

Лідія Ізовітова розповіла, що на сьогодні НААУ об'єднує більше 62 тис. адвокатів, які є повністю незалежними від держави, організація їхньої роботи забезпечується самоврядною організацією. Також наразі продовжується робота над імплементацією рекомендацій Ради Європи стосовно того, щоб будь-які зміни до законодавства про адвокатуру вносилися лише після консультацій з НААУ, але, на жаль, цього принципу поки дотримуються не завжди.

Вона наголосила, що НААУ активно розвиває відносини з колегами з інших країн, зокрема Німеччини, Іспанії, Франції, Італії, Великої Британії, Литви, Грузії. Асоціація є спостерігачем у найбільшій організації адвокатів в Європі — ССВЕ і розвиває співпрацю з ІВА — Міжнародною асоціацією юристів.

«Співпраця з закордонними організаціями адвокатів для нас не є одностороннім процесом. Ми маємо чим поділитися: і досвідом створення Асоціації з нуля, і успішно реалізованими проектами», — зазначила Лідія Ізовітова.

Серед таких проектів вона назвала створення і розвиток Єдиного реєстру адвокатів України, а також розвиток системи підвищення кваліфікації і створення більших можливостей для підвищення кваліфікації онлайн.

Українська адвокатура готова ділитися досвідом з адвокатурами різних країн для розбудови незалежної інституції.

«На сьогоднішньому майданчику, який охоплює професійну аудиторію усіх країн — учасниць Східного партнерства Європейського Союзу, мені б хотілося засвідчити відкритість української адвокатури до передачі власного досвіду розбудови незалежної адвокатури», — наголосила Лідія Ізовітова.

Серед успішних проектів вона назвала створення і розвиток Єдиного реєстру адвокатів України, системи підвищення кваліфікації, потужного самоврядування тощо. Крім того, на її думку, іноземних колег може зацікавити профільний Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» 2012 року.

Голова НААУ, РАУ зазначила, що за 9 років цей Закон не мав суттєвих змін, а це свідчить про те, що він втілює європейські стандарти незалежності адвокатури і передає адвокатській спільноті ефективний інструментарій для розбудови самоврядної організації, спроможної забезпечити високий рівень професійних стандартів адвокатів і гарантувати адвокатам захист їхніх прав і гарантій.

«Досвід української адвокатури у впровадженні цього Закону може бути застосований за підтримки європейських інституцій у будь-якій країні нашого регіону для того, щоб посилити адвокатуру як правозахисну інституцію в інтересах усіх громадян. Ми готові до участі в будь-яких проектах, заходах і консультаціях стосовно передачі нашого успіху, нашого ноу-хау», — підкреслила Лідія Ізовітова.

Наразі українська адвокатура підтримує контакти з колегами у країнах Східного регіону. Зокрема, уже започатковані і розвинені зв'язки з адвокатурами

Азербайджану, Грузії, Казахстану. Відносини включають обмін візитами, запрошення на професійні заходи національного масштабу, взаємну підтримку у межах міжнародних організацій, таких як ССВЕ або Рада Європи, надання експертизи щодо змін до національного законодавства тощо.

У свою чергу, **Валентин Гвоздій** наголосив, що однією із запорок успіху при створенні НААУ стало залучення до її роботи представників усіх поколінь адвокатів, а також невтручання Асоціації в політичні процеси.

Оцінюючи ситуації з верховенством права в Україні, він зазначив, що насправді вона не така погана, як подекуди вважають іноземні партнери України.

У рамках конференції представники НААУ також відповіли на запитання аудиторії щодо ситуації з поданням позовів до Європейського суду з прав людини від України, реформи судової системи і забезпечення прав меншин.

Від моменту свого створення у 2012 році НААУ змогла не лише перейняти найкращі міжнародні практики, але й створити власні розробки, якими цікавляться колеги з інших країн.

Про це розповів голова Комітету з міжнародних зв'язків НААУ **Іван Гречківський** під час конференції «ЄС та Східне партнерство», організованої фондом LINKS Europe у співпраці з міським управлінням Гааги та за підтримки The Hague Humanity Hub.

Він наголосив, що на момент ухвалення у 2012 році нового Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», який передбачав створення незалежної самоврядної організації адвокатів, українська адвокатура не мала жодних напрацювань у цій сфері, тому НААУ будувалася буквально з нуля.

«Коли ми були засновані в 2012 році, найбільш швидким шляхом щось зробити було подивитися на підходи західних країн, скопіювати успішні практики та дуже швидко імплементувати їх в Україні», — розповів голова комітету.

І менш ніж за 10 років українській адвокатури вдалося розбудувати потужну організацію, яка не лише перетворилася на найбільш стабільний інститут в системі правосуддя, але й розробила власні інструменти роботи, якими цікавляться адвокати з інших країн.

«За кілька останніх років Національна асоціація адвокатів України напружувала власні ноу-хау, зокрема в сфері цифрової трансформації», — наголосив він.

Цікавість міжнародних партнерів викликають, серед іншого, Єдиний реєстр адвокатів, електронний ордер адвоката, система реєстрації та обліку балів з підвищення професійного рівня адвокатів, а також онлайн-платформи підвищення професійного рівня адвокатів.

Іван Гречківський наголосив, що також за 9 років роботи НААУ кардинально змінилася ситуація у сфері дотримання прав адвокатів в Україні.

Це пояснюється, з одного боку, тим, що на момент створення незалежної самоврядної організації адвокатів в українській системі правосуддя майже не було інших реформованих інститутів, але з іншого — це також результат системної роботи НААУ.

«Коли я очолював у 2016 році Комітет з міжнародних зв'язків НААУ, ми готували дуже багато заяв та коментарів для міжнародних організацій про величезну кількість втручань з боку держави і дуже серйозні порушення прав адвокатів... І я дуже радий, що до 2021 року ситуація кардинально змінилася. Звичайно, порушення залишаються, але вони вже геть інші, ніж кілька років тому», — наголосив Іван Гречківський.

Він переконаний, що такі кардинальні зміни за 9 років роботи НААУ є яскравим прикладом швидкого розвитку України.

Голова Комітету НААУ висловив сподівання, що країни Європейського Союзу віддадуть належне таким темпам розвитку і розглядатимуть Україну як рівноправного партнера, якому є що запропонувати ЄС.

У 2022 РОЦІ В КИЄВІ НААУ ПРОВЕДЕ МІЖНАРОДНУ КОНФЕРЕНЦІЮ З ЄВРОПЕЙСЬКОЮ АСОЦІАЦІЄЮ МОЛОДИХ АДВОКАТІВ

16 — 18 червня 2022 року відбудеться Міжнародна літня конференція EYBA Summer conference 2022.

Організатори — НААУ за ініціативою молодіжного комітету — UNBA NextGen у співпраці з Європейською асоціацією молодих юристів (European Young Bar Association).

Про це також повідомила на своїх ресурсах Європейська асоціація молодих юристів.

Наразі ретельно опрацьовується план конференції, та згодом буде розміщена детальна інформація про подію. Слідкуйте за новинами!

Нагадуємо, що UNBA NextGen у 2019 році розпочав активну співпрацю з European Young Bar Association. Членство у EYBA стало вагомим здобуттям комітету, адже молодим адвокатам важлива комунікація з іноземними колегами. Представники UNBA NextGen брали участь у заходах Європейської асоціації, а також

спільно з іноземними колегами організували Міжнародну літню онлайн-конференцію EYBA 2021. Сергій Барбашин, як Голова UNBA NextGen, входить до виконавчого комітету EYBA.

НА ЗАСІДАННІ РАУ ПРЕЗЕНТОВАНО ВИСТАВКУ ЖИВОПИСУ «ПАРАЛЕЛІ ЖИТТЯ» АДВОКАТА МИКОЛИ АЛЕКСЕЄНКА

15 грудня 2021 року під час проведення Ради адвокатів України було презентовано виставку живопису «Паралелі життя», автором якої є адвокат і художник з міста Черкаси Микола Алексеєнко.

Виставка живопису у рамках проекту Advocacy Art відбулася під патронатом Голови НААУ, РАУ Лідії Ізовітової. Організаторами проведення виступили Центр досліджень адвокатури і права та Комітет з гуманітарних питань і творчих ініціатив НААУ.

Микола Алексеєнко багато років є успішним адвокатом, талановитим художником, членом Черкаського

обласного відділення Співки адвокатів України, полковником податкової міліції у відставці, учасником ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС і проживає у місті Черкаси.

Основні напрямки живопису — реалізм та абстракціонізм. Картини пише олійними фарбами. У творчій скарбниці переважають пейзажі, натюрморти, портрети.

Нахнення митець черпає з природи і дарує живописні миті її краси людям. Сюжети його полотен пронизані любов'ю до живого. Художник майстерно відображає нюанси світла й тіні, володіє унікальною здатністю реалістично і водночас фантазійно передавати кольори. Портрети з-під пензля Миколи Алексєєнка правдиво віддзеркалюють риси особистості та нюанси характеру портретованого, передають теплоту і уважність погляду.

«Завжди любив малювати, але по-справжньому почав займатися живописом більше 15 років тому. У своєму творчому доробку маю більше 50 картин, різних за стилем (портрети, пейзажі, натюрморти, абстракція)», — розповів художник.

НААУ і надалі буде підтримувати творчі ініціативи адвокатів.

КОНСУЛЬТАЦІЇ З АДВОКАТУРОЮ ЩОДО ЗАКОНОДАВСТВА ПРО АДВОКАТУРУ Є ЄВРОПЕЙСЬКИМ СТАНДАРТОМ САМОВРЯДНОСТІ — ЛІДІЯ ІЗОВІТОВА

Голова НААУ, РАУ Лідія Ізовітова взяла участь в онлайн-презентації Міждержавного огляду внутрішньої структури адвокатських асоціацій у Вірменії, Білорусі, Грузії, Республіці Молдова та Україні. Проєкт документа розроблений в рамках програми Європейського Союзу та Ради Європи «Партнерство заради належного врядування 2019 — 2021 роки» та Регіонального проєкту PGG II «Зміцнення професії юриста відповідно до європейських стандартів». **У заході взяли участь керівники адвокатур країн — учас-**

ниць проєкту, представники Міністерства юстиції та МЗС, посадовці Ради Європи та регіональних офісів РЕ.

У вступному слові Лідія Ізовітова нагадала, що Україна, Білорусь, Молдова, Грузія та Вірменія — країни, об'єднані у проєкт Євросоюзу «Східне партнерство», і всі вони націлені на адаптацію європейських стандартів та докладають зусиль для розвитку демократичних правових інституцій. У рамках проєктів Ради Європи наші країни також співпрацюють для покращення

стандартів правосуддя, затвердження принципів верховенства права та дієвого захисту прав людини. Адвокатура є найбільш сфокусованим на цих цілях інститутом, і для їх досягнення сама адвокатура має бути незалежною від втручань і тиску, професійною та ефективною. При цьому **в Україні самоврядна адвокатура створена за рекомендаціями ПАРЄ і Венеціанської комісії. У 2016 році адвокатура в Україні набула статусу конституційного інституту у процесі конституційної реформи правосуддя, також схваленої міжнародними партнерами і політично, і юридично.**

«Це новітня історія української адвокатури, якою ми пишаємося, бо вважаємо, що в основі правового регулювання адвокатської професії в Україні лежать європейські стандарти. Вони закладені як у принципи системи самоврядування, так і в механізми захисту права і гарантій адвокатської діяльності. Важливим для нас стандартом незалежності адвокатури є те, що професійна організація адвокатури виступає єдиним представником професії у відносинах з державою та перед суспільством. Це також означає, що зміни законодавства про адвокатуру, ініційовані владою, повинні проходити етап консультацій з адвокатурою. Такий діалог є гарантією, що будь-які законодавчі ініціативи не переслідуватимуть цілі обмеження прав захисту», — сказала Голова НААУ.

За її словами, експертність адвокатів у проведенні будь-яких змін інституту адвокатури не може бути недооцінена чи ще гірша — проігнорована.

Вибудована на європейському правовому фундаменті система протягом 9 років демонструє стабільну роботу відповідно до прозорих процедур.

«Практичних прикладів можливості адвокатського самоврядування реалізовувати покладені законом завдання — маса. Більше того, адвокатура в Україні неодноразово проходила стрес-тест під час різних кризових ситуацій, зокрема зовнішніх спроб підірвати її незалежність та цілісність як інституту», — наголосила Лідія Ізовітова.

У результаті не тільки адвокатська професія, а й Україна як правова держава виграли: адвокатура на сьогоднішній момент є найстабільнішим правовим інститутом в Україні. *«Для контрасту, судова та правоохоронна система пройшли через три етапи системного перегляду профільного законодавства та наразі перебувають у глибокій кризі професіоналізму і головне — з підірваними засадами незалежності цих інституцій правосуддя», — висловила застереження Голова НААУ.*

Лідія Ізовітова закликала експертів Ради Європи врахувати цю історію адвокатури в незалежній Україні. *«Ми, зі свого боку, максимально намагаємось донести до наших міжнародних партнерів, до національних адвокатур інших країн, з якими ми співпрацюємо, той досвід, який ми вважаємо успішним та продуктивним. І ми готові ділитися нашими ноу-хау, за якими стоять роки практичного застосування та перевірених результатів», — заявила Голова НААУ, РАУ.*

Доповнення та коментарі на огляд, який підготовлений у процесі проєкту, НААУ направила до проєктної групи і сподівається, що всі уточнення і заперечення будуть враховані під час підготовки фінальної версії огляду та зроблять його висновки більш точними і корисними у майбутньому.

ДАЙДЖЕСТ ДІЯЛЬНОСТІ КОМІТЕТІВ ТА СЕКЦІЙ НААУ ЗА ЖОВТЕНЬ-ЛИСТОПАД 2021 РОКУ

КОМІТЕТ ЗАХИСТУ ПРАВ АДВОКАТІВ ТА ГАРАНТІЙ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

З нагоди Дня юриста Голова НААУ, РАУ Лідія Ізовітова вручила нагороди шістьом членам Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ.

За активну позицію у сфері захисту прав адвокатів та сприяння забезпеченню гарантій адвокатської діяльності нагрудним знаком «Захисник адвокатури» нагороджений заступник Голови Комітету **Юрій Григоренко**.

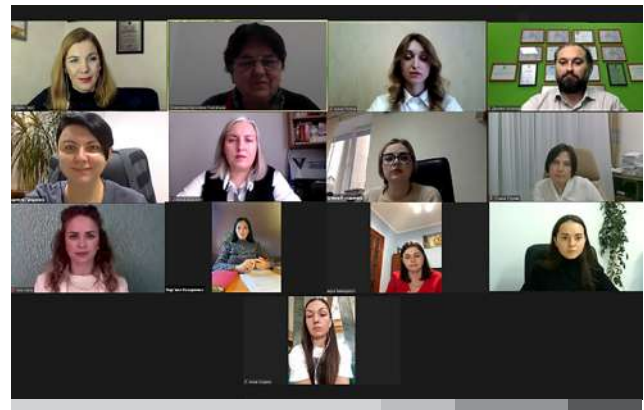
Почесною відзнакою НААУ «Захисник адвокатури України» нагороджені члени профільного Комітету **В'ячеслав Зьома, Олена Калашник, Анна Литвин, яка також входить до складу Ради адвокатів м. Києва; Оксана Штельмашенко та Юрій Юрченко**.

Лідія Ізовітова, вітаючи адвокатів із професійним святом, нагадала, що «Захисник адвокатури» — відносна заснована Радою адвокатів України нагорода для адвокатів, які залучені до діяльності Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності і мають видатні здобутки. «Сьогодні ми вручаємо нагороди, які в адвокатській спільноті є престижними, почесними. Деякі з них для української адвокатури є новими. Кожного з вас від імені НААУ вітаємо із визнанням професійних зусиль та самовідданої праці та бажаємо

і надалі бути мужніми у місії захисту адвокатури», — звернулася до присутніх Лідія Ізовітова.

КОМІТЕТ З СІМЕЙНОГО ПРАВА

8 листопада у НААУ відбувся круглий стіл на тему «Режим окремого проживання: крок до розірвання шлюбу чи можливість зберегти подружні відносини». Проведення дискусії ініціювали Комітет спільно із Центром з сімейного права ВША НААУ.

Спікерами заходу виступили авторка Сімейного кодексу України Зорислава Ромовська, адвокати, члени Комітетів НААУ, члени Центру сімейного права ВША НААУ, науковці, судді Верховного Суду.

Деталі обговорення та запис заходу за посиланням:
URL: cutt.ly/LTTbu5k.

19 листопада за ініціативою Центру «Адвокат дитини» Вищої школи адвокатури НААУ спільно з Комітетом, Центром сімейного права ВША НААУ проведено онлайн **круглий стіл на тему «Дитина — власник аліментів»**.

Метою заходу є напрацювання тематичних правових порад для широкої аудиторії учасників, включаючи батьків, учнівську та студентську молодь, задля підвищення рівня правової освіти та правової культури суспільства.

У дискусії взяли участь адвокати, представники органів державної влади та місцевого самоврядування, прокуратури, поліції, юстиції, судової гілки влади, органів, служб і спеціальних установ у справах дітей, психологи, науковці, провідні експерти громадських правозахисних організацій та інші зацікавлені особи.

КОМІТЕТ З АДВОКАТСЬКОЇ ПРАКТИКИ

22 жовтня відбулося засідання Комітету. Під час засідання члени Комітету обговорили виконання плану роботи Комітету 2021 року.

За результатами зустрічі члени Комітету запланували проведення Дня адвокатської практики спільно з ВША та захід щодо оформлення процесуальних документів, видання рекомендацій для адвокатів.

КОМІТЕТ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

2 листопада за ініціативою Комітету відбувся круглий стіл на тему «Окрема процесуальна дія в кримінальному процесі: невідкладність та етичні засади

взаємодії адвокатів». Учасники заходу погодилися, що сьогодні, дійсно, існує велика проблема із залученням адвокатів, які уклали контракти із системою надання БПД, для проведення окремої процесуальної дії. Перш за все це пов'язано з недотриманням основних правил такого залучення, а саме: завчасність і належність повідомлення адвоката про проведення процесуальної дії та зловживання слідчим, прокурором, суддею правом на залучення адвоката до ОПД.

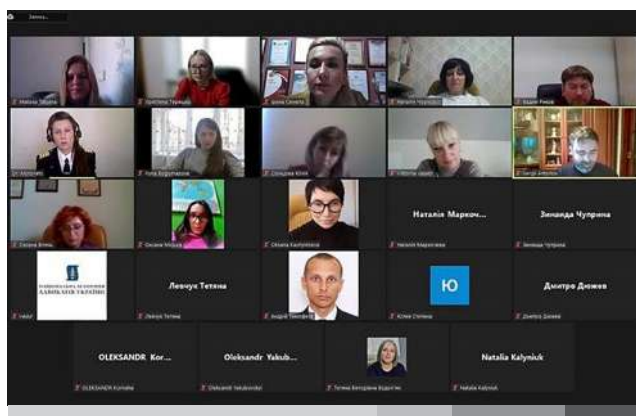

За результатами обговорення спікери погодилися, що кожен учасник судового процесу має чітко дотримуватися норм професійної етики та норм процесуального законодавства, адже це і є запорукою справедливого розгляду справи. А положення ст. 53 КПК України необхідно застосовувати виключно у тих випадках, коли без залучення іншого адвоката неможливо обійтися.

КОМІТЕТ З МЕДИЧНОГО І ФАРМАЦЕВТИЧНОГО ПРАВА ТА БІОЕТИКИ

22 жовтня відбулось чергове засідання Комітету. На порядку денному було чимало питань: від організації роботи Комітету в нових регламентних умовах до підготовки відзначення Міжнародного дня прав людини (10 грудня) і проведення круглого столу з метою обговорення актуальних питань забезпечення прав людини в сфері охорони здоров'я. Окрім того, заплановано проведення низки заходів по регіонах із залученням членів Ради Комітету та Регіональних представників Комітету, аби вкотре загострити увагу на правах людини, особливо з урахуванням умов COVID-19.

Традиційно до участі в засіданні було запрошено зовнішнього експерта. Цього разу — **Оксану**

Миронець, к. ю. н., доцента кафедри конституційного та адміністративного права, докторанта юридичного факультету Національного авіаційного університету, яка виступила з презентацією на тему «Інформаційна безпека в умовах нового світового порядку».

Активності членів Комітету за напрямками діяльності Комітету

19-20 жовтня Ірина Сенюта та Христина Терешко взяли участь у Науково-практичній конференції з міжнародною участю «Актуальні мультидисциплінарні питання перинатології, неонатології та педіатрії: клінічні і правові аспекти». На заході Ірина Сенюта виступила із доповіддю на тему: «Медичні дані: як правильно медичному працівнику їх обробляти?», Христина Терешко розкрила тему: «Підстави та порядок розірвання трудового договору з медичним працівником».

21 жовтня Олександр Корнага взяв участь у конференції «Актуальні питання сучасного акушерства та гінекології» та виступив з доповіддю на тему: «Новий протокол безпеки лікаря».

22 жовтня Ірина Сенюта брала участь у Всеукраїнській науково-практичній конференції «Застосування в національному судочинстві стандартів Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року». Голова Комітету розкрила тему: «Конвенційні гарантії і право-обов'язок людини на вакцинацію від COVID-19».

27 жовтня Ірина Сенюта взяла участь у Фаховій школі дитячих стоматологів «Ускладнення у дитячій стоматології — робота над помилками» та виступила з доповіддю на тему «Правові аспекти для безпечного провадження стоматологічної практики».

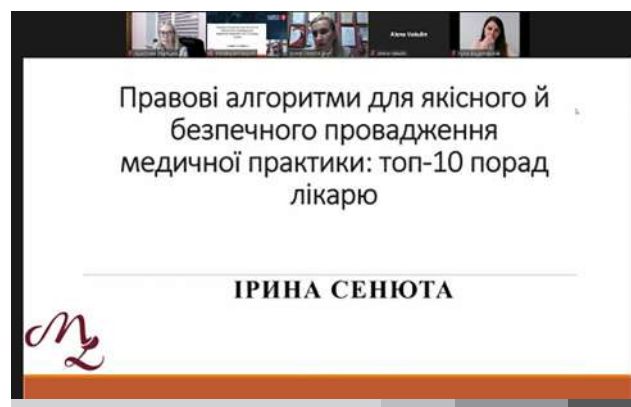
28 жовтня Ірина Сенюта взяла участь у Першому форумі соціальної взаємодії «Сильна. Вільна. Спроможна» для жінок, які виховують дітей з інвалідністю, або жінок з інвалідністю. Під час заходу адвокат виступила з доповіддю на тему «Нормативні гарантії і пільги для жінок з інвалідністю і жінок, які мають дітей з інвалідністю».

10 листопада Вікторія Валах взяла участь як спікер у Всеукраїнському круглому столі з питань законності обов'язкової вакцинації (організатор — КДКА Запорізької області) з темою «Захист трудових прав при вакцинації від COVID-19». Запис заходу: URL: cutt.ly/FTAL1RS.

12 листопада Ірина Сенюта брала участь як спікерка в Третньому засіданні Регіонального форуму суддів з ВІЛ, прав людини та законодавства та виступила з доповіддю «Право на конфіденційність: механізми реалізації, відшкодування моральної шкоди за розголошення ВІЛ-статусу».

12 листопада Вікторія Валах взяла участь у спільному заході Комітету з трудового права і Комітету та виступила з доповіддю «Захист трудових прав в умовах проведення кампанії з вакцинопрофілактики від COVID-19».

13 листопада у межах конгресу IV Міжнародний конгрес Antibiotic Resistance STOP працювала юридична секція, яку модерувала **Ірина Сенюта**.

Окрім того, адвокат виступила з доповіддю на тему «Правові алгоритми для якісного та безпечного провадження медичної практики: топ-10 порад лікарю». У доповіді розкрила чимало питань: від дотримання стандартів у сфері охорони здоров'я, специфікацій, ведення е-листків непрацездатності до проблем з веденням форми № 003-6/о, фотографування пацієнтів.

З доповіддю також виступила **Христина Терешко** у своєму виступі на тему «Догана медичному працівнику: застосувати(,) не можна(,) скасувати» розкрила питання відсторонення від роботи та порядок притягнення медичного працівника до дисциплінарної відповідальності у вигляді догани.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ

4 листопада член Комітету **Анастасія Зернова** взяла участь в онлайн-консультаціях з обговорення проєкту «Матриці індикаторів раннього попередження сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом» (далі — проєкт «Матриці») за ініціативою Урядової уповноваженої з питань гендерної політики та за підтримки ООН Жінки при фінансуванні Швеції.

Доповідачка звернула увагу на проблему браку знань адвокатів про те, як документувати, розслідувати, здійснювати кримінальне переслідування та розглядати у судовому порядку випадки СНПК, зокрема в контексті ймовірного жорстокого поводження та катування. Як наслідок, постраждалі СНПК часто стикаються з бездіяльністю з боку державних органів або озброєних груп, які тимчасово контролюють певні території.

Розробники проєкту «Матриці» визначили НААУ як суб'єкта, відповідального за імплементацію матриці індикаторів, тому є необхідність всебічно підійти до розгляду і подати пропозиції.

Оскільки в межах «Матриці» визначаються положення щодо змін до КПК, понять кримінальних злочинів, а також положення щодо поняття СНПК та збройного конфлікту в Україні, тому виникла ініціатива об'єднати зусилля з іншими комітетами НААУ для подальшої співпраці.

У рамках спільноти Women in Security при ASIS International — Ukraine Chapter **Голова Комітету Тетяна Андріанова** взяла участь у проведенні бліц-інтерв'ю, в якому представниці індустрії безпеки України розповіли про те, як їм вдалося побудувати успішну кар'єру у сфері, яка досі сповнена гендерних стереотипів.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЕЛЕКТРОННОГО СУДОЧИНСТВА ТА КІБЕРБЕЗПЕКИ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

29 жовтня заступник голови Комітету **Ігор Колесников** взяв участь у міжнародній науково-практичній конференції «Протидія кіберзагрозам у сучасному безпековому середовищі: актуальні питання теорії та практики».

Захід провели спільно СБУ, РНБО, Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки та судових експертиз СБУ, Національний координаційний центр кібербезпеки РНБО.

Програма конференції передбачала обговорення нормативно-правового і технічного регулювання національної системи кібербезпеки, зокрема Стратегії кібербезпеки України; судово-експертне та техніко-криміналістичне забезпечення протидії кіберзлочинності; оперативне супроводження виявлення кібератак та заходів протидії кібертероризму і кібершпигунству щодо об'єктів критичної інфраструктури на прикладах

систем комунікацій і платіжних систем. Були обговорені питання взаємодії державних і громадських інституцій у сфері кібербезпеки; міжнародна співпраця і досвід Євросоюзу та окремих європейських країн.

Ігор Колесников мав виступ з тематики цифрової криміналістики і, зокрема, доказування з використанням цифрових доказів.

29 жовтня Ігор Колесников взяв участь у міжнародній конференції «Професійне представництво в суді. Нові виклики для юридичної професії». Захід організувала Колегія адвокатів Республіки Казахстан в онлайн-режимі. Під час заходу обговорювалися теми щодо вдосконалення цивільного процесуального законодавства, оплати юридичної допомоги та відшкодування витрат у суді, а також право на доступ до правосуддя у цифрову епоху.

Під час заходу **Ігор Колесников** презентував діяльність НААУ у сфері захисту прав адвокатів і гарантій адвокатської діяльності.

4 листопада відбулося засідання Комітету. Під час зустрічі члени Ради Комітету обговорили питання кіберзагроз у сучасному безпековому середовищі та звернули увагу на необхідність нормативно-правового і технічного регулювання національної системи кібербезпеки.

КОМІТЕТ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

1 листопада Комітет спільно з Науково-дослідним інститутом інтелектуальної власності НАПрН України, Національною асоціацією патентних повірених України та благодійною організацією «100 % життя» провів дискусію на тему «Патентування лікарських засобів: баланс приватних та публічних інтересів».

15 листопада Голова Комітету **Микола Потоцький** та його заступник **Сергій Барбашин** взяли участь у першому засіданні робочої групи з реформи авторського права під співголовуванням народних депутатів України **Людмили Буймістер** та **Дмитра Наталухи**.

Адвокати долучаться до діяльності робочої групи з реформи авторського права як експерти та працюватимуть над удосконаленням:

- порядку припинення порушень авторського права та (або) суміжних прав з використанням мережі Інтернет;
- фіксації доказів у мережі Інтернет;
- державного управління сферою інтелектуальної власності;
- цивільно-правового захисту авторського права і суміжних прав;

— зобов'язання постачальників послуг хостингу щодо забезпечення захисту авторського права і суміжних прав з використанням мережі Інтернет;

— відповідальності провайдерів послуг обміну контентом щодо порушення авторського права та (або) суміжних прав.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ МИТНОГО ТА ПОДАТКОВОГО ПРАВА

10 листопада за ініціативою Комітету у співпраці з Радою бізнес-омбудсмена відбувся вебінар на тему «**Практика РБО: кримінальні провадження у сфері оподаткування**».

На початку заходу модератор, Голова Комітету **Яків Воронін** звернув увагу на актуальність теми обговорення для адвокатів, які практикують у сфері оподаткування та здійснюють захист клієнтів у відносинах із податковою. Під час виступу адвокат зазначив важливість існування такого консультативно-дорадчого органу, як РБО, що представляє й захищає інтереси бізнесу у державних органах, і закликав звертатися до нього зі своїми скаргами. Крім того, Яків Воронін розповів про плани діяльності новоствореного Бюро економічної безпеки України.

Про особливості розгляду Радою скарг бізнесу в кримінальних провадженнях у сфері оподаткування розповів інспектор Олексій Співак. Він, зокрема, презентував інструменти, які може використовувати РБО у розслідуваннях і навів приклади актуальних справ.

На завершення учасники погодилися, що тема обговорення є дуже розлогою, а тому проведення подібних заходів є необхідним для її всебічного дослідження та узагальнення.

КОМІТЕТ З ВІЙСЬКОВОГО ПРАВА

З нагоди Дня захисників і захисниць України «ЗіБ» поспілкувався з Головою Комітету **Марією Островською**.

Ішлося, зокрема, про те, із чого для неї особисто розпочалася допомога постраждалим у зоні АТО, чи багато сьогодні охочих займатися складними справами про воєну, про вдячність клієнтів і професійне вигорання.

Перегляд інтерв'ю: [URL: cutt.ly/5TTbURI](https://cutt.ly/5TTbURI)

КОМІТЕТ З АГРАРНОГО, ЗЕМЕЛЬНОГО ТА ДОВКІЛЕВОГО ПРАВА

У період з **25 по 29 жовтня** у НААУ відбувся тиждень аграрного права. У рамках заходу на сайті НААУ було опубліковано тематичні статті членів Комітету:

- «Перевірка джерел походження коштів при купівлі земель с/г призначення: законодавчі вимоги»;
- «Інструменти скасування договорів оренди землі»;
- «Світовий досвід протидії рейдерству в аграрному бізнесі в умовах пандемії»;
- «Право на викуп землі, яка перебуває у постійному користуванні».

25 жовтня, 28 жовтня та 1 листопада відбулись онлайн-тренінги для адвокатів «**Земля: захист права власності та протидія рейдерству**». Навчання відбулось у межах діяльності Громадської антирейдерської платформи. Навчальна програма організована за підтримки Всеукраїнської асоціації громад та Програми USAID АГРО спільно з НААУ та ВША НААУ.

Серед спікерів — Олександр Поліводський, Ян Білоголовий, Анна Федун, судді, нотаріуси, представники органів державної влади.

КОМІТЕТ З БУДІВЕЛЬНОГО ПРАВА

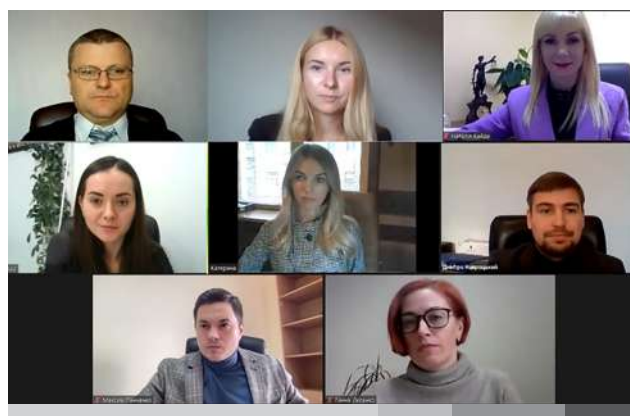
1 листопада відбулося засідання Комітету. Під час зустрічі члени Ради Комітету обговорили нагальні питання будівельного права та звернули увагу на необхідність систематизації судової практики у цій сфері. Також члени Комітету обговорили проведення спільного круглого столу з Комітетом з питань інвестиційної діяльності та приватизації щодо захисту прав інвесторів у процесі будівництва.

КОМІТЕТ З ТРУДОВОГО ПРАВА

12 листопада на базі ВША за ініціативою Комітету відбувся марафон вебінарів на тему «**Трудові права в умовах карантину**».

18 листопада за ініціативою Комітету відбудеться круглий стіл на тему «**Практичні аспекти роботи адвокатів у справах про звільнення директора ТОВ**».

Під час заходу члени Комітету проаналізували проблемні аспекти звільнення керівника без згоди засновника, особливості подання позовів, а також критерії відмежування цивільної та господарської юрисдикції у справах щодо звільнення директора ТОВ.

19 листопада на вебсайті НААУ було опубліковано методичні рекомендації для адвокатів «**Розірвання трудових договорів (контрактів): стратегія захисту**», авторами якого стали члени Комітету.

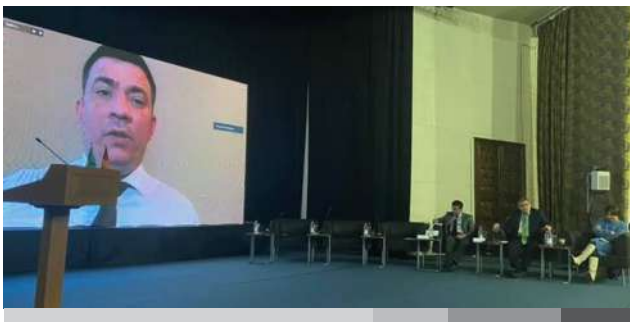
У методичних рекомендаціях проаналізовано можливі алгоритми дій адвоката у справах про розірвання трудових договорів (контрактів) за різними правовими підставами. Використовуючи методичний матеріал, адвокати зможуть ефективніше

будувати стратегії захисту в цій категорії справ і забезпечувати захист прав і законних інтересів своїх клієнтів. Наведені у посібнику позиції Верховного Суду допоможуть адвокатам оперативніше реагувати на всі тонкощі справ про розірвання трудових договорів (контрактів).

КОМІТЕТ З АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

У листопаді Голова Комітету **Юрій Бауман** від імені НААУ виступив на XII Міжнародній науково-практичній конференції з адміністративного права «Докази та доведення в адміністративному праві», яка проходила 4-5 листопада 2021 р. у місті Алмати (Казахстан), онлайн.

У своїй доповіді на тему: «**Інститут допустимості доказів за Кодексом адміністративного судочинства України: проблемні питання правозастосування**» Юрій Бауман виокремив такі тези:

— на рівні закону встановлено пряму заборону брати до уваги докази з порушенням законної процедури їх отримання;

— водночас Кодексом адміністративного судочинства України не встановлені критерії, якими має керуватися адмінсуд під час вирішення питання про допустимість доказів.

Деталі за посиланням: URL: cutt.ly/FTSCaCx

МОЛОДІЖНИЙ КОМІТЕТ НААУ — UNBA NEXTGEN

21 жовтня регіональним представництвом у Хмельницькій області проведено онлайн-зустріч для студентів. Спікерами заходу виступили регіональні представники **Ольга Задорожна** та **Андрій Іваницький**. Адвокати розповіли студентам про виклики, з якими стикається кожного дня адвокат у своїй професійній діяльності, систему органів адвокатського

самоврядування, а також мету і напрями діяльності молодіжного комітету НААУ.

Перегляд запису зустрічі: URL: <https://bit.ly/3ChhwH2>

28 жовтня відбулася **костюмована мафія UNBA NextGen** для адвокатів у місті Києві. У переддень свята Halloween зібралися досвідчені гравці, проте чимало було і новачків. Загалом, якщо виграє місто, це означає, що за столом зібралися сильні гравці, тому дуже

приємно, що наші адвокати настільки ерудовані та мають сильну інтуїцію, що навіть під час першої в житті гри не піддалися на провокації мафії й отримали перемогу мирного міста.

27 жовтня регіональне представництво у Черкаській області організувало **майстер-клас Legal writing** для студентів спеціальності «Право» Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького.

Співтренерами заходу виступили регіональні представники — адвокати **Людмила Гриценко** та **Олексій Шамов**.

Представники NextGen розповіли студентам про відомі методики зі складання процесуальних документів, що застосовуються у всьому світі, інтелектуальне та емоційне наповнення документів, способи переконання читачів.

29 жовтня UNBA NextGen в Івано-Франківській області організували **перше засідання винного клубу «НеВинні цінителі»** для адвокатів регіону.

Учасники заходу мали можливість насолодитись ароматом і смаком вин українських виробників.

Надзвичайно цікавою була презентація та розповідь сомельє про виноробні України, автохтонні (місцеві) сорти винограду, методи виробництва та ще багато цікавинок.

Регіональне представництво у Рівненській області організувало серію неформальних заходів для адвокатів регіону **«Ранкова кава з UNBA NextGen»**:

5 листопада на тему: **«Реклама послуг адвоката: за і проти»** (гість: **Катерина Панчелюга** — адвокат).

19 листопада на тему: **«Адвокат і медіація»** (гість: **Тетяна Водоп'ян** — адвокат, медіатор, член Ради Комітету медичного і фармацевтичного права та біоетики НААУ, регіональний представник Комітету з сімейного права НААУ у Рівненській області).

Модерувала захід **Алла Філатова** — член Ради, регіональний представник UNBA NextGen у Рівненській області.

15 листопада Радою адвокатів Рівненської області спільно з UNBA NextGen у Рівненській області було проведено семінар на тему **«Надання правової допомоги у справах, пов'язаних із вираженням поглядів в інтернеті»**, спікеркою якого стала адвокат **Руслана Матушак**.

Тема семінару без перебільшення актуальна у наш час, адже мережа Інтернет — це найдоступніший інструмент для реалізації прав і свобод людини, зокрема свободи вираження поглядів. Лекторка поділилася особливостями висловлювання думок на просторах Інтернету, явищем хейтерства, а також розповіла про права й обов'язки користувачів всесвітньої павутини.

16 листопада Комітетом проведено майстер-клас для студентів на теми:

- «Від пошуку роботи до набору штату. Власний досвід»;
- «Резюме як ключ до бажаної позиції у компанії: як підібрати його правильно?».

Спікерами майстер-класу виступили:

— **Сергій Барбашин**, адвокат, Голова UNBA NextGen, керуючий партнер Trustme Law Firm, член виконавчого комітету Європейської асоціації молодих адвокатів (EYBA);

— **Альона Темпер**, виконавчий директор юридичної фірми GOLAW.

Модерувала захід **Юлія Сергет** — адвокат, член Ради та регіональний представник UNBA NextGen у Херсонській області, старший партнер АО «СЕРГЕТ ТА ПАРТНЕРИ».

Хвилююче, весело, захоплююче, інтригуюче, проникливо, ексцентрично, мафіозно, із запалом — саме такими словами можна описати вперше проведеному **гру «Мафія»** регіонального представництва у Дніпрі.

Так **12 листопада** було відзначено День Комітету, який NextGen Dnipro проводить щомісяця.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ПРИМУСОВОГО ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ

Голова Комітету Олександр Черних дав інтерв'ю для інтернет-видання «Закон і Бізнес».

«В Україні всі рішення виконувати складно — і з моральної точки зору, і з точки зору власної безпеки».

Проблема виконання судових рішень в Україні здається вже хронічною хворобою системи правосуддя. Утім, лікувати її намагаються тепер уже двома інститутами — державного та приватного виконання. На допомогу в боротьбі між стягувачами та боржниками готові йти й адвокати. Про плани профільного комітету Національної асоціації адвокатів України та проблеми виконавчого провадження «ЗіБ» спілкувався з головою комітету з примусового виконання рішень, що діє у складі НААУ, Олександром Черних.

Статтю опубліковано на сайті «ЗіБ» та на сайті НААУ.

СПІВПРАЦЯ КОМІТЕТІВ

Протягом останніх років в Україні активно відбувається реформування системи захисту прав дитини: було прийнято низку законів, підзаконних нормативно-правових актів і загальнодержавних програм, держава взяла орієнтир на поширення сімейних форм влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, відбулося реформування інтернатних закладів тощо. Але разом з тим досі залишаються гострими проблеми, пов'язані з охороною дитинства та прав дітей в Україні. Про це повідомив Олександр

Вознюк, Голова Комітету, на круглому столі **«Соціальна адаптація дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»**.

Захід організовано за ініціативою Комітету з питань захисту прав осіб з інвалідністю спільно з Комітетом з сімейного права, Центром «Адвокат дитини» ВША НААУ, ВГО інвалідів «Правозахисна спілка інвалідів», громадським рухом «Соціальна єдність» за підтримки Київської міської державної адміністрації.

Руслана-Олександра Вжесневська наголосила, що, з огляду на досвід останніх десятиліть, політичних та економічних успіхів досягають ті держави, які приділяють особливу увагу дітям. А стійкий розвиток демонструють саме ті суспільства, які переглянули систему традиційних поглядів на нові покоління, на систему взаємин між поколіннями і на їх значення для політичного і соціально-економічного розвитку.

Микола Кулеба зазначив, що у цій темі вже протягом багатьох років залишається багато викликів, наприклад питання придбання житла, оздоровлення, працевлаштування, матеріальної допомоги для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа.

Серед іншого, були розглянуті питання щодо прав дітей-сиріт на оформлення пенсії в разі втрати годувальника; прав на реабілітацію та оздоровлення дітей-сиріт; працевлаштування осіб з числа дітей-сиріт;

матеріального забезпечення дітей-сиріт; прав на безкоштовну правову допомогу дітей-сиріт; подолання та профілактики сирітства в Україні; соціальної адаптації дітей-сиріт по завершенню закладу освіти; прав дітей-сиріт на соціальні, медичні, адміністративні та інші послуги; механізму провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини; становлення дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, та осіб з їх числа як відповідальної, успішної особистості.

Учасники заходу за підсумками обговорень ініціюють низку змін до законодавчих актів, які дозволять запровадити дієві механізми з реалізації прав та свобод дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа.

АДВОКАТУРА У СВІТІ КРИПТОВАЛЮТИ

Станіслав Борис, адвокат, член Комітету адвокатської практики НААУ, керівник практики безпеки бізнесу та кримінального права АО «Юскутум»

Протягом останніх щонайменше п'яти років в Україні сформувався ринок криптовалют, або ж віртуальних активів. Функціонує він повністю поза правовим полем та жодною мірою не регулюється державою. І хоча досі криптовалюта знаходиться в тіні, ігнорувати її значущість не доводиться. Дедалі у більшій кількості кримінальних проваджень, правовідносин між суб'єктами господарювання, судових справах фігурує криптовалюта. Здійснюючи захист чи представництво в таких категоріях справ, адвокати мимоволі стають спеціалістами з віртуальних активів. Саме робота адвоката у справах, пов'язаних із криптовалютою, висвітлюватиметься у цій публікації. Метою цього матеріалу є надання адвокатам практичних порад, інструментів для ефективної роботи у справах, пов'язаних із віртуальними активами.

СТИСЛА ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ КРИПТОВАЛЮТИ ТА ЇЇ ПОЯВА В УКРАЇНІ

Розвиток світових технологій неминуче привів до розробки системи блокчейн. Тому в 2008 році людиною чи групою людей під псевдонімом Сатоші Накамото розроблено протокол криптовалюти біткоїн. Основна приваблива для всіх особливість віртуальних активів обумовлена її децентралізацією, що не вимагає довіри третім сторонам. Неможливо точно визначити, коли криптовалюта прийшла в Україну, але ствердно можна сказати, що протягом останніх 5 — 10 років віртуальні активи мають вагомую концентрацію на її території. На сьогодні, за грубими підрахунками, оборот віртуальних активів в Україні за добу становить 1 млрд грн.

ТЕРМІНОЛОГІЯ СВІТУ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ

Нова технологія принесла з собою низку термінів і визначень, з якими адвокату потрібно бути знайомим у роботі з криптовалютою. Наведу основні визначення та пояснення до них на прикладі криптовалюти Bitcoin (BTC).

Блокчейн (ланцюжок блоків) — розподілена база даних, що зберігає впорядкований ланцюжок записів

(так званих блоків), що постійно довшає. Кожен блок містить часову позначку, хеш попереднього блоку та дані транзакцій, подані як хеш-дерево. По суті, це своєрідна книга обліку всіх операцій. Усі віртуальні активи функціонують саме на базі даних блокчейн.

Біткоїн-гаманець (Bitcoin Wallet) — це програмне забезпечення для зберігання криптовалюти біткоїн, інтерфейс між користувачем і блокчейном. Гаманці виступають програмною оболонкою і дозволяють здійснювати транзакції, що транслуються в блокчейн-мережу.

Баланс гаманця складається із суми балансів усіх адрес гаманця. На кожній окремій адресі гаманця міститься певна кількість Bitcoin (BTC), і їх сума є балансом. У гаманці можуть бути десятки адрес, і всі вони будуть належати власнику.

Апаратний біткоїн-гаманець (холодний криптогаманець) — це вид гаманця, який передбачає зберігання приватного ключа поза доступом глобальної мережі Інтернет. Він підключається до мережі тільки в момент проведення транзакції. Фізично апаратний біткоїн-гаманець може виглядати як звичайний флеш-накопичувач зі встановленою складною криптограмою — приватним ключем.

Приватний (закритий) ключ — це комбінація символів, яка надає доступ до криптовалюти, що зберігається на рахунку. Цей ключ виконує дві основні функції: надійне зберігання криптовалюти, підпис транзакцій. Аналогія до пароля для входу до власного рахунку у банку.

Сид-фраза (seed-фраза, seed-ключ) — це набір з 12 — 24 слів у певному порядку, що необхідні для відкриття криптогаманця на будь-якому пристрої. Слова генеруються випадковим чином при першому налаштуванні криптогаманця. У разі втрати доступу до гаманця саме цей набір допоможе все відновити — алгоритми попросять ввести кілька слів з вашого списку під певними номерами, після чого можна буде знову користуватися гаманцем. За допомогою SEED-фрази будь-яка людина може отримати доступ до нього.

Публічний (відкритий) ключ — це унікальний набір символів, що складається з букв і цифр. Фактично є адресою (рахунком), на яку(ий) інші користувачі можуть надсилати криптовалюту. Це аналог реквізитів банківського рахунку.

Майнер — це учасник процесу «видобутку» криптовалюти, який отримує свою частину винагороди за формування нових блоків, потрібних для генерації одиниці криптовалют (ефіра, біткоіна, лайткоіна тощо).

Miner Fee перекладається як «комісія (збір) майнера», тобто це плата за переказ грошових коштів, виконання функцій, передбачених смарт-контрактами, переказ токенів. Нагорода нараховується майнерам або валідаторам.

Транзакції — це перекази між двома криптоадресами, записи про які включаються в блоки даних розподіленого реєстру. Кожна транзакція записується у вигляді блоку даних. Усі блоки послідовно з'єднуються в один ланцюг блоків — блокчейн.

Тепер наступні речення в документах не звучатимуть як заклинання з виклику диявола.

На балансі апаратного біткоін-гаманця клієнта знаходилася криптовалюта у розмірі 10 біткоінів, що є еквівалентом 666 699 Доларів США, що, зі свого боку, становить 17 383 687,26 грн. Зловмисники, отримавши доступ до сид-фрази, що виключило необхідність введення приватного ключа, здійснили декілька транзакцій за реквізитами вказаних публічних ключів. На публічні ключі зловмисників надійшла сума в розмірі 9,9998 BTC, а сума в розмірі 0,0001 становить збір майнера.

РОЛЬ МАЙНІНГУ У СВІТІ КРИПТОВАЛЮТИ

Завжди поряд зі словом «криптовалюта» лунає і слово «майнінг». У кримінальних провадженнях досить часто правоохоронні органи переслідують майнерів, підозрюючи останніх у викраденні електричної енергії шляхом її самовільного використання. Про майнінг слід коротко згадати, оскільки він є невід'ємною частиною криптовалюти, за допомогою майнінгу видобуваються, формуються блоки криптовалюти, можна сказати, це створення сторінок бухгалтерської книги, в яку вносяться відомості про криптовалюту. Майнінг відбувається за допомогою потужних обчислювальних машин, які обробляють процес формування нових блоків. Майнінгові ферми можуть складатися з десятків, сотень одиниць обладнання, що безперервно працюють, споживаючи велику кількість електроенергії.

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

11 червня 2020 року до Верховної Ради України було подано законопроект «Про віртуальні активи», який у вересні 2021 року прийнято, однак Президент України наклав на нього вето та вніс низку правок. Попри затримку з набранням чинності цим Законом, можна прогнозувати його реалізацію в найближчому майбутньому.

Закон «Про віртуальні активи» має на меті вивести із сірої зони та надати регулювання обігу віртуальних активів в Україні. Основними позиціями є введення поняття «віртуальний актив» і тверджень, що він має якусь цінність, еквівалент до національної валюти. Закон регулює правовідносини, що виникають у зв'язку з оборотом віртуальних активів в Україні, визначає права та обов'язки учасників ринку віртуальних активів, засади державної політики у сфері обороту віртуальних активів.

За цим Законом зміни зазнають не усі сфери законодавства. Низку змін буде внесено до Цивільного та Податкового кодексів, однак наразі не знайдуть свого відображення зміни до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів, інших важливих законів і підзаконних актів.

Закон дозволить частині ринку криптовалюти вийти із сірої зони та отримати державні гарантії і захист. Однак слід розуміти, що іншій частині ринку вигідною є відсутність доступу держави до їхніх віртуальних активів, такі її учасники користуватимуться операторами, що надають послуги зі зберігання чи обороту віртуальних активів, які знаходяться поза межами України.

ОБҐРУНТУВАННЯ ВАРТОСТІ КРИПТОВАЛЮТИ

На сьогодні без законодавчого регулювання криптовалют для усіх правоохоронних, судових та інших держорганів не представляє жодної цінності. Це одна з основних складностей в роботі із віртуальними активами, адже, звертаючись до суду чи правоохоронних органів, слід обґрунтувати вартість втрачених чи опоруваних активів.

Позиція Національного банку України та фінансових регуляторів в Україні щодо криптовалюти непохитна. Неодноразово було заявлено, що складна правова природа криптовалют не дозволяє визнати їх ані грошовими коштами, ані валютою і платіжним засобом іншої країни, ані валютною цінністю, ані електронними грошима, ані цінними паперами, ані грошовим сурогатом.

У цій частині правники можуть лише наводити еквівалент вартості криптовалюти до національної валюти, які вказуються операторами віртуальних активів.

ІНСТРУМЕНТИ АДВОКАТІВ ДЛЯ РОБОТИ ІЗ ЗАХИСТУ ТА ПРЕДСТАВНИЦТВА У СПРАВАХ З ВІРТУАЛЬНИМИ АКТИВАМИ

Обговорена вище специфіка віртуальних активів значно звужує наші можливості, однак є низка інструментів, досить ефективних для захисту клієнтів.

Основним правилом у роботі з віртуальними активами є якомога швидше її «піймати», тобто попередити переведення на інші гаманці, направлення на так званий блендер, що роздрібнює її і робить практично неможливим повернення законному власнику.

Першим і цілком логічним інструментом є термінове звернення до правоохоронних органів. Зважаючи на відсутнє законодавче регулювання, звичні процесуальні інструменти правоохоронців є недостатньо ефективними, однак навіть сама наявність кримінального провадження допоможе адвокату поза його межамі.

Криптовібіржі, вони ж майданчики для віртуальних активів, шанують свою репутацію та часто сприяють своїм клієнтам у тому, щоб заморозити криптовалюту, яка надійшла на їх облік та має ознаки незаконного заволодіння нею третіми особами.

Отже, **другий інструмент** — звернення до оператора віртуальних активів, на майданчик якого надійшла викрадена криптовалюта. Звернутися можна

за допомогою спеціальних форм на сайті оператора або електронним листом. Часто для таких звернень встановлюється вимога надати документальне підтвердження того, що віртуальний актив є предметом вчинення злочину чи протиправного заволодіння. До прикладу, криптобіржа Байненс (Binance) вимагає надати рапорт від правоохоронних органів протягом 24 годин з моменту звернення в їхню службу підтримки. Таким рапортом може бути витяг із ЄРДР, де вказаний короткий виклад обставин кримінального провадження.

Третім інструментом є перевипуск віртуальних активів. Після того як віртуальні активи заморожені, одним із варіантів є ініціювання їх повторної видачі перед компанією, яка випустила цей криптовалютний токен. Далеко не всі компанії надають таку послугу, часто відмовляють чи ігнорують будь-які звернення. Такий спосіб є доволі інноваційним та потребує довгої, кропіткої роботи з комунікації з компанією, надання доказів та підготовки відповідних договорів.

Також існують й інші інструменти захисту, превентивні заходи. Низка криптобірж використовує спеціальне програмне забезпечення, яке виступає буферною зоною для віртуальних активів. У цій буферній зоні здійснюється аналіз транзакції на предмет того, чи «помічена» криптовалюта або транзакція як підозріла, чи фігурувала вона раніше в переказах, які заявлені як викрадення віртуальних активів.

Багато уваги слід приділяти попередженню викрадення віртуальних активів. У першу чергу — це її зберігання на холодному гаманці, що вважається найбільш безпечним, зберігання сид-фрази в недоступному для шпигунського програмного забезпечення та зловмисників місці. Небезпечним є використання підозрілих та неперевіраних майданчиків для здійснення транзакцій віртуальних активів. Кожну транзакцію слід здійснювати, попередньо надіславши пробну транзакцію з невеликою кількістю криптовалют, щоб пересвідчитися в правильності вказаного публічного гаманця.

Ера віртуальних активів в Україні вже на порозі, підтвердження цьому є повноцінне функціонування та використання їх в Україні, однак поки поза законодавчим регулюванням. Адвокати, безумовно, повинні йти в ногу з розвитком цих інноваційних технологій і бути готовими до непростих справ з віртуальними активами та захисту за найвищими стандартами.

СЛІДЧИЙ ОГЛЯД В АРСЕНАЛІ ЗАХИСТУ

Тетяна Кравченко, адвокат

Закон надає силу доказів результатам будь-якої, проведеної в рамках закону і оформленої процесуально, слідчої дії. Відповідно результати такої слідчої дії, як огляд, оформлені відповідним протоколом, отримують силу доказів. Але допустимим будуть визнані судом тільки дані, отримані в ході огляду, проведеного в порядку, встановленому Кримінальним процесуальним кодексом України¹. Збирати докази шляхом проведення такої слідчої дії, як огляд, має право сторона обвинувачення, а сторона захисту тільки ініціювати його проведення, брати у ньому участь та оцінювати результати. Але незважаючи на це, в арсеналі захисту є всі можливості як для збору, так і для перевірки якості отриманих у ході огляду доказів.

ВИДИ, ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ

Огляд має суттєве значення для захисту, бо, по-перше, при безпосередній участі в проведенні огляду захисник може оглядати та фотографувати місце огляду або предмети, в тому числі із залученням відповідних спеціалістів та застосуванням спеціальних технічних засобів; уточнювати у спеціаліста питання, які потребують спеціальних знань; висловлювати свої пропозиції, зауваження та заперечення з приводу проведення огляду, які мають бути занесені до протоколу; по-друге, за допомогою даних, отриманих у ході огляду, захисник може висувати свою версію подій, яку слідчий, прокурор мають перевірити, зокрема, шляхом проведення додаткових або нових слідчих дій тощо; по-третє, навіть якщо захисник не був присутнім при огляді, він має перевірити отримані в ході огляду дані з точки зору допустимості доказів та, в разі необхідності, заявити клопотання про визнання їх недопустимими доказами в суді.

Тому для правильного та ефективного використання захистом даних, отриманих у ході огляду, необхідно досконало знати кримінально процесуальне законодавство та судову практику.

Відповідно до ч. 1 ст. 223 КПК слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання)

доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні.

Відповідно до ч. 1 ст. 237 КПК з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів.

Попри те, що зміст поняття огляду закон не розкриває, зі змісту ст. 223, 237 КПК можливо зробити висновок, що процесуальний закон визначає мету проведення огляду — виявлення та фіксація відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення, та дає вичерпний перелік об'єктів, огляд яких є можливим.

Такими є: *місцевість, приміщення, речі, документи.*

І це означає, що будь-які інші матеріальні утворення не можуть виступати об'єктами огляду, в розумінні ст. 237 КПК.

Спеціальними видами огляду є огляд трупа та огляд (освідування) живої людини, які проводяться за правилами, передбаченими ст. 238, 241 КПК.

Так, відповідно до ст. 238 КПК огляд трупа слідчим, прокурором проводиться за обов'язкової участі судово-медичного експерта або лікаря, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта. Огляд трупа може здійснюватися одночасно з оглядом місця

¹ Далі за текстом — КПК.

події, житла чи іншого володіння особи з додержанням правил цього Кодексу про огляд житла чи іншого володіння особи.

Відповідно до ст. 241 КПК слідчий, прокурор здійснює освідування підозрюваного, свідка чи потерпілого для виявлення на їхньому тілі слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу. Освідування здійснюється на підставі постанови прокурора та, за необхідності, за участю судово-медичного експерта або лікаря.

Крім того, ч. 3, 5 ст. 208 КПК передбачено, що уповноважена службова особа, слідчий, прокурор може здійснити обшук затриманої особи з дотриманням правил, передбачених ч. 7 ст. 223 і ст. 236 цього Кодексу. Результати особистого обшуку зазначаються в протоколі про затримання особи, затриманої за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.

Але на практиці трапляються випадки підміни слідчих дій.

Наприклад, коли протоколом огляду місця події оформлюються результати особистого обшуку (огляду) особи, фактично затриманої за підозрою у вчиненні злочину. У таких випадках захисник повинен ставити питання про недопустимість як доказу протоколу такої слідчої дії.

У моїй практиці мав місце випадок, коли за даними протоколу огляду місця події слідчим було оглянуто приміщення службового кабінету відділку поліції, в якому перебувала особа, фактично затримана за підозрою у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 186 Кримінального кодексу України², з кишені куртки якої було вилучено майно, начебто викрадене у потерпілого. Офіційне затримання особи, затриманої за підозрою у вчиненні злочину, на момент огляду не було задокументовано. Центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги проінформовано про затримання особи наступного дня після фактичного затримання.

Обвинувачений у суді заявив, що він непричетний до відкритого викрадення майна у потерпілого, вилучене в нього під час так званого огляду місця події майно підкинули йому працівники поліції в ході незаконного затримання з тим, щоб сфальсифікувати речові докази у справі. На час вчинення викрадення

майна у потерпілого в нього є алібі, яке можуть підтвердити свідки.

У ході судового провадження за моїм клопотанням були допитані свідки, які підтвердили алібі обвинуваченого (перебування в іншому місці на час вчинення злочину) та факт підкидання речей до кишені куртки обвинуваченого.

Також мною було заявлено клопотання про визнання протоколу огляду місця події недопустимим доказом з огляду на отримання доказів неналежною процесуальною дією — оформлення оглядом місця події особистого обшуку затриманого, який мав би проводитись відповідно до правил, установлених ст. 208, ч. 7 ст. 223, ст. 236 КПК, з позбавлення обвинуваченого права доступу до захисника та інших прав підозрюваного внаслідок незадокументованого затримання, що поставило під сумнів достовірність даних, отриманих у ході проведення слідчої дії.

Огляд має проводитись тільки за наявності фактичних та правових підстав для його проведення.

Фактичними підставами для проведення огляду є необхідність з'ясування обставин, зафіксованих у заявах, повідомленнях про вчинення кримінального правопорушення, та наявність достатніх даних, які вказують на те, що в ході огляду можливо отримати відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення (про подію кримінального правопорушення, про час, місце, спосіб вчинення, об'єкти та осіб, які мають до нього відношення, тощо).

Правовими підставами для проведення огляду є: закріплення огляду як слідчої дії у кримінально-процесуальному законі; внесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань³, з якого починається досудове розслідування (окрім невідкладних випадків); проведення огляду уповноваженою на це службовою особою.

Підстава проведення огляду, як правило, відображається в тексті протоколу огляду, де вказується, що «слідчий, на підставі <...> провів огляд <...>».

Такими підставами можуть бути: відомості про заяву чи повідомлення про подію кримінального правопорушення, якщо огляд місця події проводиться до початку досудового розслідування; ухвала слідчого судді, якщо проводиться огляд житла чи іншого

² Далі за текстом — КК.

³ Далі за текстом — ЄРДР.

домоволодіння особи; ухвала суду про доручення проведення слідчої дії, якщо огляд проводиться в порядку ч. 3 ст. 333 КПК.

Безпідставність проведення огляду веде до визнання протоколу огляду недопустимим доказом.

Так, Глухівським міськрайонним судом Сумської області у справі № 584/27/18⁴ було визнано недопустимим доказом протокол огляду місця події на підставі того, що цей огляд було проведено з порушенням процесуального закону.

За наслідками розгляду вказаної справи Верховний Суд погодився з висновком суду першої інстанції та ще й вказав на безпідставність проведення огляду виходячи з наступного⁵.

За матеріалами справи, в протоколі огляду місця події із відеозаписом проведення слідчої дії було зазначено, що у спальній кімнаті будинку за місцем проживання М. на табуреті виявлений пакет із сухою подрібненою речовиною, схожою на подрібнені рослини коноплі, у цій же кімнаті під ковдрою на ліжку виявлений наперсток із нашаруванням речовини бурого кольору, під столом виявлено верхівку полімерної пляшки з нашаруванням речовини бурого кольору, а на електричній плиті виявлена каструля, в якій знаходиться рідина білого кольору з рослинами, зовні схожими на рослини коноплі.

Огляд домоволодіння проводився без ухвали слідчого судді.

Відповідно до ч. 3 ст. 214 КПК здійснення слідчих дій до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань не допускається. Ця вимога є гарантією того, що органи правопорядку мають хоча б мінімальні підстави для втручання у права і свободи осіб. Враховуючи практичні потреби розслідування, закон допускає проведення огляду місця події до внесення відомостей в ЄРДР. Однак передбачене законом виключення для огляду місця події допускає лише більш пізнє внесення відомостей про можливе вчинення правопорушення до реєстру, однак не означає, що такі відомості можуть бути відсутні на час прийняття рішення про проведення цієї слідчої дії.

У цій справі після проведення спірної слідчої дії до ЄРДР були внесені лише ті відомості, які були отримані вже в ході її проведення в домоволодінні

виправданого. Ці ж відомості були надані слідчому судді для отримання постфактум дозволу на огляд домоволодіння виправданого.

Це приводить до висновку, що на момент прийняття рішення про проведення цієї слідчої дії у осіб, що її проводили, була відсутня будь-яка інформація, яка давала підстави для втручання в право особи на недоторканість її житла та іншого володіння, а тому таке втручання було безпідставним.

Висновок про безпідставність проникнення до домоволодіння особи не змінюється навіть від того, чи була слідча дія, проведена в домоволодінні виправданого, оглядом місця події чи обшуком.

Не менш важливе значення для захисту має дотримання процесуального порядку проведення огляду, який регламентований КПК, бо порядок забезпечує допустимість отриманих у ході його проведення доказів.

За загальним правилом огляд проводиться після внесення відомостей до ЄРДР, тобто після початку здійснення досудового розслідування.

Але за приписами ч. 3 ст. 214 КПК у невідкладних випадках дозволяється проведення огляду місця події до внесення відомостей до ЄРДР, із застереженням про те, що невідкладно після завершення огляду відомості про вчинення кримінального правопорушення повинні бути внесені до ЄРДР.

Існують особливості проведення огляду житла чи іншого домоволодіння особи, оскільки слідчим, прокурором повинно бути забезпечено конституційні права громадян на недоторканість житла.

За загальним правилом огляд житла чи іншого володіння особи повинен здійснюватись на підставі ухвали слідчого судді місцевого загального суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування (ч. 2 ст. 234, ч. 2 ст. 237 КПК).

Але трапляються випадки, коли огляд житла чи іншого володіння особи проводиться до постановлення ухвали слідчого судді. У такій ситуації огляд має бути проведено лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення з наступним невідкладним зверненням до слідчого судді із клопотанням про проведення обшуку.

⁴ ЄДПР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/80301261.

⁵ ЄДПР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/94452942.

Проведення огляду місця події без попереднього дозволу суду, коли такий дозвіл був необхідний, неприпустимо.

Так, Верховним Судом у справі № 753/4091/16-к⁶, з урахуванням доводів, викладених у касаційній скарзі захисника, протокол огляду місця події — автомобіля «BMW 323» визнано недопустимим доказом, оскільки останній отриманий унаслідок здійснення процесуальної дії, яка потребувала попереднього дозволу суду, без такого дозволу.

При цьому встановлено, що подія, яка була предметом розслідування, відбувалася 14.11.2015 на паркувальному майданчику ТЦ «Аркадія» у м. Києві, а саме в автомобілі «Toyota Rav 4», а тому салон автомобіля «BMW 323», в якому проводився огляд, не можна вважати місцем події.

Як убачається з протоколу огляду місця події від 14.11.2015 — автомобіля «BMW 323», єдиною метою цієї слідчої дії було відшукування речей, які мають значення для досудового розслідування і можуть бути доказами під час судового розгляду.

Отже, цей огляд місця події фактично був обшуком, який згідно з приписами ч. 2 ст. 234 КПК проводиться лише на підставі ухвали слідчого судді.

З клопотанням про проведення обшуку прокурор, слідчий до слідчого судді не зверталися, тому відповідно до ст. 233, 234, 237 КПК отримані внаслідок такої слідчої дії докази є недопустимими і не можуть бути використані судом під час прийняття рішення.

Частиною 4 ст. 223 КПК передбачено, що проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час (з 22 до 6 години) не допускається, за винятком невідкладних випадків, коли затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного.

І якщо необхідність проведення у нічний час огляду місця події (наприклад, ділянки місцевості, де виявили труп людини, або приміщення, де виявили знаряддя злочину) не викликає сумнівів, то невідкладність здійснення

у нічний час огляду приміщення або транспортного засобу, які не є місцем вчинення кримінального правопорушення та не мають відношення до події кримінального правопорушення, може свідчити про психологічний тиск на учасників огляду, власників таких приміщень або транспортних засобів, які оглядаються уповноваженою особою з метою фальсифікації доказів тощо.

Відповідно до ч. 4 ст. 223 КПК слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих) для пред'явлення особи, трупа чи речі для впізнання, огляду трупа, в тому числі пов'язаного з ексгумацією, слідчого експерименту, освідчування особи. Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. Поняті можуть бути запрошені для участі в інших процесуальних діях, якщо слідчий, прокурор вважатиме це за доцільне.

Обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи здійснюються з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії.

Понятими не можуть бути потерпілий, родичі підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також особи, заінтересовані в результатах кримінального провадження.

Тобто участь понятих в огляді, окрім огляду житла чи іншого володіння особи, огляду трупа, освідчування особи необов'язкова. Вони можуть бути запрошені для участі в огляді, якщо слідчий, прокурор вважатиме це за доцільне.

Недотримання порядку участі в ході огляду понятих може свідчити про фальсифікацію об'єктів, огляд яких начебто здійснювався при огляді місця події, про викривлення обстановки огляду місця події тощо, що, безперечно, позбавляє доказової сили протокол огляду.

Тому у випадках, коли протокол огляду має суттєве доказове значення у справі, захиснику належить з'ясувати, чи не є участь понятих в огляді формальною.

ВАЖЛИВО

Поняті запрошуються для участі в проведенні огляду з метою засвідчення факту, змісту та результатів його проведення. Участь понятих є гарантією правильного безпосереднього сприйняття під час провадження огляду обставин та фактів, що мають значення для кримінального провадження, їх належного фіксування в процесуальних документах. При допиті в суді в якості свідків поняті мають давати показання про ті обставини, свідком яких вони були.

⁶ ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/89763176.

Процесуальний закон не містить норми, яка б прямо встановлювала права та обов'язки особи, яку залучають до участі у слідчих діях як понятого, але з огляду на положення ч. 2, 3 ст. 66 КПК понятій має право, зокрема, ознайомлюватися з протоколом огляду та заявляти клопотання про внесення до нього змін, доповнень і зауважень, а також власноручно робити такі доповнення і зауваження; зобов'язаний на вимогу слідчого, прокурора не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії.

Тож у суді захисник має можливість поставити понятю запитання стосовно дати, часу та місця проведення огляду; обставин, за яких понятого було запрошено для участі в огляді; початку виконання огляду та моменту допущення до участі; вилучення предметів під час огляду, їх опису та місцезнаходження; упакування предметів; розуміння понятим, у якій слідчій дії він брав участь та значення цієї дії; проставлення підпису у відповідній графі для підписів учасників огляду; взяття участі у проведенні огляду інших учасників; здійснення заяв щодо проведення огляду.

Окрім понять, в огляді можуть брати участь інші учасники кримінального провадження.

Зокрема, для участі в огляді може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, законний представник. Ці учасники можуть брати участь в огляді за їх клопотанням або за рішенням слідчого, але з їх згоди.

З метою одержання допомоги в огляді з питань, що потребують спеціальних знань, слідчим, прокурором може бути запрошено спеціалістів. Про залучення спеціалістів для участі в огляді може заявляти клопотання захисник, про що він заздалегідь повинен подбати.

В огляді вправі брати участь цивільний позивач, цивільний відповідач, їх законні представники за клопотанням потерпілого; представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження; в огляді житла чи іншого володіння — особа, яка володіє або користується житлом.

Відповідно до ч. 1, 2 ст. 41 КПК оперативні підрозділи органів Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, органів Державної прикордонної служби України, органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України здійснюють слідчі (розшукові)

дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора, а підрозділ детективів, оперативно-технічний підрозділ та підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України — за письмовим дорученням детектива або прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

Під час виконання доручень слідчого, дізнавача, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Співробітники оперативних підрозділів (крім підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України) не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора.

Як бачимо, до числа компетентних посадових осіб, які наділені правом проведення огляду, КПК відносить, зокрема, співробітників оперативних підрозділів. Але право на проведення слідчих дій вони мають тільки за письмово оформленими дорученнями слідчого, прокурора.

Відсутність письмового доручення слідчого або прокурора на проведення огляду оперативним працівником є підставою для визнання протоколу огляду недопустимим доказом.

Перед проведенням огляду особам, які беруть у ньому участь, повинні бути роз'яснені їх права і обов'язки, передбачені цим Кодексом, а також відповідальність, встановлена законом (ч. 3 ст. 223 КПК).

Відсутність у протоколі огляду вказівки на роз'яснення прав особам, які беруть у ньому участь, та відсутність їх підписів у відповідній графі щодо роз'яснення прав та обов'язків, у сукупності з іншими обставинами справи у кожному конкретному випадку, може свідчити про порушення вимог процесуального закону при проведенні огляду. Зокрема, про формальну участь осіб, які зазначені в протоколі огляду.

Хід та результати проведення огляду повинні фіксуватися у протоколі огляду.

Для захисту має важливе значення повне, всебічне та об'єктивне відображення послідовності всіх проведених при огляді дій, бо зафіксовані в протоколі дані набувають доказового значення і можуть бути покладені в основу обвинувачення.

Крім того, виявлені під час огляду об'єкти, предмети та речі можуть піддаватись експертному дослі-

дженню, результативність якого залежить від повноти та правильності фіксації слідчим, прокурором виявленого під час огляду.

Так, у протоколі повинні бути: вказані всі дії слідчого, прокурора щодо огляду; описано все, що виявлено в ході огляду, місце його виявлення; описані якості та стани виявлених речей та документів; перераховано все, що вилучалось у ході огляду та пакувалось.

Протокол огляду складається слідчим або прокурором, які проводять відповідну процесуальну дію, під час його проведення або безпосередньо після його закінчення (ч. 1 ст. 106 КПК).

Частина 3 ст. 104 КПК встановлює особливості складання вступної, описової та заключної частин протоколу.

Вступна частина повинна містити відомості про: місце, час проведення та назву процесуальної дії; особу, яка проводить процесуальну дію (прізвище, ім'я, по батькові, посада); всіх осіб, які присутні під час проведення процесуальної дії (прізвища, імена, по батькові, дати народження, місця проживання); інформацію про те, що особи, які беруть участь у процесуальній дії, заздалегідь повідомлені про застосування технічних засобів фіксації, характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються при проведенні процесуальної дії, умови та порядок їх використання.

Описова частина повинна містити відомості про: послідовність дій; отримані в результаті процесуальної дії відомості, важливі для цього кримінального провадження, у тому числі виявлені та/або надані речі і документи.

Заключна частина повинна містити відомості про: вилучені речі і документи та спосіб їх ідентифікації; спосіб ознайомлення учасників зі змістом протоколу; зауваження і доповнення до письмового протоколу з боку учасників процесуальної дії.

Крім того, Інструкцією про порядок вилучення, обліку, зберігання та передачі речових доказів у кримінальних справах, цінностей та іншого майна органами дізнання, досудового слідства і суду, затвердженою спільним наказом Генерального прокурора України, Міністерства внутрішніх справ України, Державної податкової адміністрації України, Служби безпеки України, Верховного Суду України, Державної судової адміністрації України від 27.08.2010 № 51/401/649/471/23/125 визначено, що в протоколі

слідчої дії відображається факт вилучення речових доказів, документів, цінностей та іншого майна (у тому числі предметів і документів, вилучених з обігу). У протоколі перераховуються всі предмети, які вилучаються, та щодо кожного такого предмета повинні бути вказані точне найменування, кількість, міра, вага, серія і номер, інші відмінні індивідуалізуючі ознаки, а також місце, де відповідний об'єкт був виявлений. Усі вилучені предмети, цінності і документи пред'являються понятим та іншим учасникам слідчої дії. У необхідних випадках зазначені об'єкти упаковуються для уникнення їх пошкодження, неконтрольованого доступу до них та забезпечення зберігання слідів (мікрослідів), які є на них, з доданням бірок, посвідчених відповідними написами і підписами особи, у якій вилучено речі, понять, слідчого, працівника органу дізнання, прокурора, працівника апарату суду, які скріплюються печаткою відповідного органу, про що зазначається в протоколі. Якщо протокол з описом предметів і цінностей, які вилучаються, з якихось причин на місці скласти неможливо (наприклад, у зв'язку з їх значною кількістю), вони упаковуються і опечатуються з доданням бірок із написами, які засвідчують вищеназвані особи. Подальший огляд і опис проводиться за місцем дізнання, досудового слідства в присутності понять (бажано тих самих), що брали участь у їх вилученні, з відображенням у протоколі цілісності печаток та засвідчених підписами написів на упаковці, в яку були поміщені вилучені об'єкти. Якщо до огляду вилучених предметів і цінностей виявиться можливим залучити тих же понять, які були присутні і при вилученні, то вони повинні засвідчити, що провадиться огляд та опис цих самих об'єктів, що були раніше вилучені. Протокол складається у двох примірниках, підписується особою, яка проводила вилучення майна, цінностей або документів, а також інших об'єктів, понятими, а також іншими учасниками слідчої дії, у тому числі особою, у якій проводилося вилучення, а в разі її відсутності повнолітнім членом її родини або представником житлово-експлуатаційної організації, сільської (селищної), міської ради, адміністрації відповідного підприємства, установи, організації. Копія протоколу видається на руки особі, у якій проведено вилучення майна, цінностей, документів, а в разі її відсутності — повнолітнім членам її родини або названим вище представникам. Вилучені предмети, документи, цінності, які є речовими доказами, повинні бути оглянуті

(у необхідних випадках за участю фахівця), детально описані в протоколі огляду. У протоколі відображаються кількісні і якісні характеристики предметів, всі інші

індивідуалізуючі ознаки, які дозволяють відрізнити об'єкт від подібних йому, а також ті, які зумовлюють його доказове значення.

ВАЖЛИВО

У разі якщо на місці огляду неможливо здійснити огляд речей і документів або їх огляд пов'язаний з ускладненнями, вони повинні бути тимчасово опечатані і зберігатися у такому вигляді доти, доки не буде здійснено їх остаточні огляди і опечатування (ч. 5 ст. 237 КПК України). У цьому випадку в протоколі огляду мають бути викладені причини неможливості огляду речей і документів та зазначено про перенесення їх огляду на інший час в інше місце. Огляд таких речей і документів в іншому місці має бути оформлений протоколом огляду предметів, а не «продовженням» протоколу огляду місця події.

У моїй практиці був випадок, коли згідно з даними протоколу огляду проведення огляду декілька разів переривалось: спочатку до приїзду експертів, далі з незазначених причин, після чого огляд поновлювався вже зовсім в іншій місцевості, а саме на місці знищення вибухонебезпечних предметів, начебто виявлених у ході огляду місця події, яким виступала ділянка місцевості з сумкою підозрюваного, в якій виявлені граната та міна.

При цьому експертами-вибухотехніками, які, за даними протоколу, були присутні при огляді тільки після поновлення огляду вдруге, підписано протокол огляду в цілому, тим самим засвідчено їх підписами їхню присутність та достовірність проведених за їх відсутності дій.

Що дало мені можливість поставити під сумнів як їх участь в огляді, так і взагалі факт виявлення, вилучення та знищення вибухонебезпечних предметів.

Відповідно до ст. 105 КПК особою, яка проводила слідчу дію, до протоколу можуть долучатись додатки.

Додатками до протоколу огляду можуть бути: спеціально виготовлені з використанням кримінологічних та технічних засобів фіксування копії, зразки об'єктів, речей і документів, стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії, фото таблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу.

Додатки до протоколів повинні бути належним чином виготовлені, упаковані з метою надійного збереження, а також засвідчені підписами слідчого, прокурора, спеціаліста, інших осіб, які брали участь у виготовленні та/або вилученні таких додатків.

Крім протоколу, фіксація огляду може здійснюватись шляхом фотографування, відео-, аудіозапису.

Статті 104, 107 КПК визначають обов'язковість процесуального закріплення факту та результатів застосу-

вання технічних засобів фіксації при огляді.

Вимога обов'язковості закріплення застосування технічних засобів фіксації означає:

— у протоколі огляду відображається факт застосування технічних засобів фіксації, які повинні забезпечувати невикривлене відображення фактів;

— у протоколі огляду відмічається, що перед застосуванням технічних засобів фіксації про це повідомлені особи, які беруть участь в його оформленні;

— у протоколі огляду вказуються характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються при проведенні процесуальної дії, умови та порядок їх використання;

— у протоколі огляду фіксуються отримані при застосування технічних засобів фіксації результати;

— результати фіксації — оригінальні примірники технічних носіїв інформації зафіксованого огляду долучаються до протоколу та зберігаються у матеріалах кримінального провадження.

Якщо хоча б одна з цих вимог не буде виконана, отримані із застосуванням таких засобів фіксації результати втрачатимуть силу доказів.

Так, якщо при огляді застосовується фотозйомка, то в протоколі повинно бути вказано факт використання фотозйомки при огляді, особу, яка її застосувала, відомості про використану фотоапаратуру (найменування марки фотоапарата, марки об'єктива, характеристики основних налаштувань фотоапарата, марку світлофільтра), умови та порядок її застосування (освітлення об'єктів зйомки, стану погоди, використання штучних джерел світла, використання спеціальних методів, способів і прийомів, що застосовуються при фотографуванні тощо).

Якщо при огляді застосовувався відеозапис, в протоколі повинно бути вказано факт використання відеозйомки при огляді, особу, яка здійснювала

відеозапис, модель відеокамери, якою проводилася відеозйомка, носій інформації, на який проводився відеозапис, при якому освітленні відбувався запис, чи переглядали учасники огляду відеозапис після закінчення відеозйомки, чи мали з приводу цього зауваження. В протоколі повинно бути зроблено запис про вилучення носія інформації з оригіналом відеозапису для долучення до протоколу огляду.

При здійсненні огляду також можуть застосовуватись науково-технічні (криміналістичні) засоби для виявлення, фіксації та вилучення слідів та інших об'єктів злочину.

Так, слідчим або залученим ним спеціалістом можуть використовуватись криміналістичні засоби, необхідні для виявлення слідів рук та ніг, для виявлення мікрооб'єктів, для виявлення слідів біологічного походження (плям, що нагадують кров, слини, сперми), виявлення металевих предметів, вибухових, хімічних та наркотичних засобів, вимірювальне приладдя, інструменти тощо.

У кримінально-процесуальному законодавстві відсутня спеціальна норма, яка б визначала правові засади застосування науково-технічних (криміналістичних) засобів фіксації слідів злочину та інших об'єктів, але КПК, наказом Міністерства внутрішніх справ від 06.07.2017 № 570 «Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України»⁷ передбачається можливість використання науково-технічних засобів та отриманих за їх допомогою результатів у кримінальному провадженні.

Так, у ч. 2 ст. 105 КПК наводиться перелік додатків до протоколу слідчої дії, якими можуть бути: спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів; письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії; стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії; фото таблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу. Частина 3 ст. 105 КПК говорить про те, що додатки до протоколів повинні бути належним чином виготовлені. Звісно ж, для виготовлення таких додатків необхідне використання науково-технічних засобів.

Глави V, VIII наказу № 570 прямо передбачають застосування науково-технічних засобів при огляді: серед повноважень керівників слідчих підрозділів Національної поліції України зазначається про ведення

обліку результатів оглядів місць подій та застосування при цьому науково-технічних засобів, вжиття заходів щодо підвищення ефективності цієї роботи; до роботи слідчих-криміналістів включається запровадження в слідчу практику наукових рекомендацій щодо організації роботи і тактики проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, застосування техніко-криміналістичних засобів і поширення позитивного досвіду при розслідуванні кримінальних правопорушень; до повноважень слідчого-криміналіста належить опрацювання та запровадження в слідчу практику наукових методів розслідування кримінальних правопорушень та засобів криміналістичної техніки, перевірка та узагальнення практики роботи слідчих щодо застосування техніко-криміналістичних засобів і наукових рекомендацій; до повноважень інспектора-криміналіста (техніка-криміналіста) — з використанням спеціальних знань та навичок, науково-технічних засобів і спеціального обладнання проведення вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапису, складання планів і схем, виготовлення графічних зображень оглянутого місця чи окремих речей, забезпечення оформлення фото-, звуко- та відеоматеріалів після завершення слідчих (розшукових) дій, надання пояснень слідчому та учасникам слідчих (розшукових) дій з приводу застосування криміналістичної техніки, умов виявлення слідів та інших обставин, які потребують роз'яснення.

Тому в протоколі повинно бути відображено про застосування криміналістичних засобів фіксації обстановки, слідів та інших об'єктів. Бо інакше, наприклад, сфотографовані або ж виготовлені зліпки не повинні мати доказової сили.

Наприклад, якщо в ході огляду на предметі були виявлені сліди рук, то в протоколі після зазначення найменування предмета, на якому знайдено сліди, його опису та місця розташування, опису та виду слідів, характеристики поверхні, на якій їх виявлено, кількості та місця розташування слідів повинен бути зазначений спосіб виявлення слідів (за допомогою яких технічних засобів), метод вилучення (за допомогою яких засобів вилучений слід (виготовлений зліпок або ж слід вилучений в натурі)) та зазначені відомості щодо упакування.

Про недопустимість протоколів огляду місця події як доказу винуватості підзахисного у вчиненні таємного

⁷ Далі за текстом — наказ № 570.

викрадення чужого майна з підстав порушення порядку проведення огляду та фіксації його результатів заявляв захисник при розгляді Шевченківським районним судом м. Запоріжжя справи за № 336/5281/15-к⁸.

До доводів захисника дослухався суд, ухваливши виправдувальний вирок, залишений без змін судом апеляційної інстанції.

При розгляді цієї справи Апеляційний суд Запорізької області вказав таке.

Відповідно до протоколу огляду місця події слідчим Шевченківського РВ ЗМУ ГУМВС України в Запорізькій області проведений огляд ділянки місцевості на території гаражів, які розташовані за магазином. Як зазначено у протоколі, на вказаній ділянці місцевості перебуває Н., який добровільно видає виявлені та знайдені при ньому предмети: компресор металевий у корпусі чорного кольору, «кусачки», викрутки, ніж із чорною рукояткою, а також дерев'яну драбину.

Речовими доказами визнано дерев'яну драбину, дві викрутки та троє плоскогубців.

Знайдений у ході огляду місця події та вказаний у першому протоколі огляду металевий елемент як речовий доказ у кримінальному провадженні не визнавався, куди він подівся після його вилучення, невідомо.

З наступного протоколу огляду, в ході якого Н. начебто добровільно видав компресор, кусачки, викрутки та ніж, вбачається, що на місці події слідчим був знайдений компресор металевий чорного кольору, однак у протоколі не має жодної відмітки про те, що на місці огляду був знайдений та вилучений соленоїдний клапан зовнішнього блока кондиціонера.

З додатка до цього протоколу ілюстраційної таблиці, яка являє собою шість фотографій, що не підписані та не позначені будь-яким чином та навіть не містять визначення місця, де вони зроблені, судом установлено, що всупереч вказаному у протоколі огляду, на жодній із цих фотографій немає зображення Н. або будь-якої особи взагалі, в тому числі слідчого або понятих. На вказаних фотографіях немає жодного зображення того, щоб Н. добровільно видавав якісь предмети або тримав їх у руках або перебував навіть поблизу зазначених предметів.

У протоколі огляду не вказано, що сталося з тими предметами, які були начебто добровільно видані Н., адже вони не були вилучені та опечатані з підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду. Так, у про-

токолі зазначено: Н. самостійно видає речі, що очевидно свідчить про те, що він є особою, у присутності та за участю якої проводиться зазначена слідча дія. Натомість у протоколі огляду місця події відсутній його підпис. Про те, що знайдені при цьому огляді місця події речі не були належним чином вилучені та опечатані, свідчить і те, що в ході огляду драбини, викруток та плоскогубців слідчим через кілька днів вказані речі так і залишаються не запакованими та не опечатаними будь-яким чином.

Судом безпосередньо оглядалися та вивчалися речові докази, які, за твердженнями сторони обвинувачення, є частинами зовнішнього блока кондиціонера потерпілого, драбини, викрутки та плоскогубці.

Так, на двох металевих предметах (за версією обвинувачення, компресор та соленоїдний клапан) прикріплені паперові бірки з написом «*Вещественное доказательство по у/н №: _____ изъятное в ходе ОМП по ул. _____ 2015 г.*». На вказаних бірках відсутні підписи Н., понятих, номер кримінального провадження, дата та конкретне місце здійснення огляду місця події, тож суд не може констатувати, що ці предмети взагалі мають якесь відношення саме до кримінального провадження за обвинуваченням Н.

До дерев'яної драбини примотаний липкою стрічкою папірець із написом «*До протоколу огляду предмета від _____ до _____*». На цій бірці також відсутні підписи понятих, а зазначена дата свідчить про те, що драбину не було вилучено та опечатано в ході огляду місця події.

На картонній коробці з викрутками та плоскогубцями зверху наклеєний папірець із написом: «*опис речових доказів у кримінальному провадженні № _____ порушеному за ч. 2 ст. 185 КК України, відносно Н: 1) дві викрутки, троє плоскогубців*». Тобто ці докази також не були вилучені та опечатані, оскільки не має підписів Н., який начебто їх видав, та підписів понятих, які при цьому начебто були присутні.

При розкритті картонної коробки в ній виявились дві викрутки та троє плоскогубців, але не ті, які були начебто вилучені, бо в ході порівняння предметів, які надані прокурором у ході судового розгляду, з фотографіями, зробленими в ході огляду місця події та огляду предметів, з'ясувалось, що ці предмети є різними, тобто відрізняються за розмірами, зовнішнім виглядом, іншими характеристиками тощо. Плоскогубці

⁸ ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/59541935.

з ручками синього кольору, надані суду, мають іншу форму та розмір, мають написи, які виконані фарбою та видавлені на поверхні, тож відрізняються від зображених на фотографії до протоколу огляду речей. Викрутка з ручками синього кольору, обмотаними ізоляційною стрічкою, має у верхній частині два отвори, один круглий та гладкий, інший овальної форми з нерівними краями, тоді як на фото до протоколу огляду речей на викрутці обидва отвори овальної форми з нерівними краями та іншого розміру. Викрутка з ручкою синього кольору є хрестоподібною, тоді як на фото до протоколу огляду зображено пласку викрутку із зовсім іншою ручкою. Викрутка з ручкою синьо-сірого кольору на ручці має написи, виконані білою фарбою, та овальний отвір, тоді як на викрутці на фото до протоколу огляду речей такі написи відсутні. Також відрізняється і малюнок на ручці викрутки, що складається з комбінації частин синього та сірого кольорів. Плоскогубці з ручками червоного кольору не мають на бокових

поверхнях ручок написів, а край ручок є рівним, тоді як на фото до протоколу огляду предметів чітко видно вдавлені написи та ручки іншої форми.

Тобто предмети, надані прокурором у судовому засіданні як речові докази у кримінальному провадженні, не є тими предметами, які були вилучені при огляді місця події та оглядалися у подальшому в ході досудового розслідування.

Наостанок.

Звісно ж, тема слідчого огляду в арсеналі захисту не вичерпується викладеним мною матеріалом. Я лише намагалась підкреслити, що захисник, з урахуванням обставин кожної конкретної справи, повинен реагувати на всі порушення, пов'язані з недотриманням норм КПК при проведенні слідчого огляду, а от чи будуть вказані порушення визнані судом суттєвими та протокол огляду визнаний недопустимим доказом або ж дані такого протоколу покладені в основу обвинувального вироку, — вирішувати суду.

ПОРУШУЮТЬ ТВОЇ ПРАВА?

КОМІТЕТ ЗАХИСТУ
ПРАВ АДВОКАТІВ НААУ

телефонуй

(067) 692-44-43*

*гаряча лінія працює цілодобово

ТАКТИКА АПЕЛЯЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У КОНТЕКСТІ ЇХ НАЛЕЖНОГО (НЕНАЛЕЖНОГО) ОБҐРУНТУВАННЯ ПРАКТИКОЮ ЄСПЛ

Олег Несінов, адвокат¹

Кримінальне процесуальне законодавство України складається не тільки з Кримінального процесуального кодексу України², але й Конституції України, міжнародних договорів та інших законів (ч. 2 ст. 1 КПК). Є очевидним та зрозумілим, що міжнародне законодавство є частиною національного законодавства й національні суди мають його використовувати та посилалися на це в своїй практиці (ч. 4, 5 ст. 9 КПК, ч. 1 ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006). Але у виконанні цих вимог у практиці судів існують великі проблеми.

За даними на той час виконавчого директора Української Гельсінської спілки з прав людини Аркадія Буценка, у 2017 році вказаною Спілкою проведено дослідження щодо застосування суддями практики ЄСПЛ. Результати дослідження, крім іншого, оприлюднено у статті «Пригоди рішень ЄСПЛ у національних судах»³.

Автор стверджує, що під час вивчення рішень національних судів був виявлений дуже прикрий випадок цілковитого спотворення висновку ЄСПЛ, який мав просто руйнівні наслідки для національної судової практики (близько 1000 рішень!).

Як приклад автор наводить розповсюджену в судових рішеннях фразу: «Згідно з практикою ЄСПЛ суд своїм рішенням повинен забезпечити не тільки права підозрюваного, а й високі стандарти охорони загально-суспільних прав та інтересів. Забезпечення таких стандартів, як підкреслює ЄСПЛ, вимагає від суду більшої суворості в оцінці порушень цінностей суспільства».

Автор стверджує, що цей фрагмент застосовувався нарізно: як обґрунтування необхідності взяття

під варту або продовження тримання, або збільшення розміру застави, або іншого погіршення ситуації підозрюваного. Із нього зрозуміло, що ЄСПЛ вимагає більш суворого ставлення до підозрюваного з посиланням на суспільні інтереси, вважаючи, що цінності суспільства протиставляються правам підозрюваного. Насправді такого прецеденту просто не існує.

<...> Якщо ЄСПЛ вимагає більшої суворості в оцінці посягань на права людини, оскільки права людини є цінністю в демократичному суспільстві, **то в практиці національних судів права людини й цінності суспільства протиставлені одне одному**, і ця фраза наводиться для того, щоб обґрунтувати більше обмеження права людини на свободу. У статті наведені й інші істотні порушення при застосуванні судами практики ЄСПЛ.

Проблемні питання в практиці застосування судами рішень ЄСПЛ дуже точно та цікаво висвітлені Павлом Пушкарем, начальником відділу Департаменту виконання рішень ЄСПЛ Генерального директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи, та Расімом Бабанли, керівником Департаменту

¹ Олег Несінов — автор багатьох книг і публікацій на правову тематику (jurkniga.ua/autor/nesinov-o-m/).

² Далі за текстом — КПК.

³ Див. за посиланням: URL: zib.com.ua/ua/128887-prigodi_rishen_espl_u_nacionalnih_sudah.html.

аналітичної та правової роботи Верховного Суду, у спільних статтях «Як забезпечити коректність цитування рішень Європейського суду з прав людини?»⁴ та «До питання про (не)релевантне застосування практики Європейського суду з прав людини: практичні поради»⁵.

Про те, як належним чином має застосовуватися судами практика ЄСПЛ, ідеться в постанові Пленуму ВССУ від 19.12.2014 № 13 «Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя». Прикро, але за останні роки в цьому питанні майже нічого не змінилося.

Таким чином, склалася судова практика, коли суди не керуються вимогами ЄКПЛ та практикою ЄСПЛ й не посилаються на неї в обґрунтування постановлених рішень, суди керуються вимогами ЄКПЛ та практикою ЄСПЛ, але роблять це викривлено, суди застосовують положення ЄКПЛ та практику ЄСПЛ на шкоду обвинуваченому.

Ця ситуація хоча і є негативною, але на стадії апеляційного оскарження є знахідкою для адвокатів, бо надає можливість майже в кожному кримінальному провадженні стверджувати про наявність істотного порушення вимог КПК і використовувати її як підставу для скасування судового рішення (п. 1 ч. 1 ст. 413 КПК).

Розглянемо наведені випадки.

Якщо суд не обґрунтовує своє рішення практикою ЄСПЛ.

Це надає підстави стверджувати, що суд не керувався і не застосовував цю практику, тим самим істотно порушив вимоги КПК (п. 1 ч. 1 ст. 413) і, як наслідок, постановив незаконний, несправедливий вирок, який підлягає скасуванню.

Правове обґрунтування цього ствердження таке.

Неправильним застосуванням закону України про кримінальну відповідальність, що тягне за собою скасування або зміну судового рішення, є *незастосування судом закону, який підлягає застосуванню* (п. 1 ч. 1 ст. 413 КПК).

Суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права (ч. 1 ст. 17 Закону

України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»).

Здійснюючи правосуддя у кримінальному провадженні, суди мають враховувати, що відповідно до ст. 9 Конституції України, ст. 9, 409, 413, 438 КПК неправильне застосування судом норм права, у тому числі міжнародного права, які у встановленому законом порядку визнані частиною національного законодавства, може бути підставою для скасування чи зміни судового рішення з підстави *істотного порушення норм КПК*.

Таким чином, суд не виконав цих вимог, чим істотно порушив вимоги п. 1 ч. 1 ст. 413 КПК і, як наслідок, постановив незаконний, несправедливий вирок, який підлягає скасуванню.

Якщо суд в обґрунтуванні своїх рішень використовує практику ЄСПЛ, але в перекинутому вигляді та на шкоду підзахисному.

У такій ситуації рекомендую діяти відповідно до ч. 5 ст. 3 Кримінального кодексу України, ч. 2 ст. 1, ч. 5, 6 ст. 9 КПК та п. 9 постанови Пленуму ВССУ від 19.12.2014 № 13 «Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя», у якому зазначено, що при здійсненні правосуддя суди мають враховувати, що відповідно до ст. 9 Конституції України, ст. 309, 341 Цивільного процесуального кодексу України *неправильне застосування судом норм права, у тому числі міжнародного права, які у встановленому законом порядку визнані частиною національного законодавства, може бути підставою для скасування чи зміни судового рішення*.

При здійсненні правосуддя у кримінальному провадженні суди мають враховувати, що відповідно до ст. 9 Конституції України, ст. 9, 409, 413, 438 КПК неправильне застосування судом норм права, у тому числі міжнародного права, які у встановленому законом порядку визнані частиною національного законодавства, може бути підставою для скасування чи зміни судового рішення з підстави *істотного порушення норм КПК*.

Неправильне застосування норми міжнародного

⁴ Див. за посиланням: URL: sud.ua/ru/news/blog/153916-yak-zabezpechiti-korektnist-tsituvannya-rishen-yevropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini?fbclid=IwAR2GpICV7eCLk3dcwU0pisAkp8ZTTuarU71bHPAX82bN58im8WCS5Du9Ty4.

⁵ Див. за посиланням: URL: sud.ua/ru/news/blog/140972-do-pitannya-pro-ne-relevantne-zastosuvannya-praktiki-yevropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini-praktichni-poradi.

права може мати місце у випадках, коли судом не було застосовано норми міжнародного права, яка підлягала застосуванню, або, навпаки, суд застосував норму міжнародного права, яка не підлягала застосуванню, або коли судом було надано неправильне тлумачення норми міжнародного права.

У рішенні ЄСПЛ від 10.05.2011 у справі **«Дубецька та інші проти України»** зазначено, що **практику ЄСПЛ не можна використовувати проти обвинуваченого**. Цих вимог суди також часто не дотримуються.

У питаннях застосування судами ЄКПЛ та практики ЄСПЛ також важливо пам'ятати про те, що міжнародні договори застосовуються, якщо вони не суперечать Конституції України (відповідно до ч. 4 постанови Пленуму ВСУ «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» від 01.11.1996 № 9, п. 4 постанови Пленуму ВССУ № 13 «Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя», Закону України від 29.06.2004 «Про міжнародні договори України» тощо).

Особливо це актуально, коли слідчі судді, посиляючись на практику ЄСПЛ (хоча і застосовують її викривлено), згадуючи про якийсь абстрактний, невідомо в чому полягаючий суспільний інтерес, роками тримають обвинувачених під вартою. При цьому не керуючись вимогами Конституції щодо презумпції невинуватості.

Вивчаючи судову практику, я жодного разу не зустрічав випадку, щоб суди поставили норми Конституції в пріоритет міжнародним нормам та практиці ЄСПЛ. Не виключаю, що багато хто з суддів цих вимог навіть не знають.

А тому іноді, коли практика ЄСПЛ використовується проти підзахисного, наприклад в обґрунтуванні рішень обрання запобіжного заходу та продовження строків тримання під вартою, акцентування адвокатами пріоритету Конституції (презумпції невинуватості) над практикою ЄСПЛ є дуже актуальним.

Для тих адвокатів, що представляють інтереси потерпілого, виступають на стороні обвинувачення, може бути корисною позиція А. Буценка (який, будучи адвокатом, виграв найбільшу в Україні кількість справ в ЄСПЛ), висловлена ним в групі у соціальній мережі Facebook⁶. Ця позиція фактично руйнує всю існуючу судову практику застосування рішень ЄСПЛ. Автор

називає це розвінчанням міфів про Конвенцію. Ось ці ствердження.

Щодо посилання на практику ЄСПЛ про те, що суди при оцінці доказів керуються критерієм доведення «поза розумним сумнівом».

Часто-густо в судових документах, коли йдеться про доведеність обставин справи, в різних варіаціях можна зустріти приблизно таке: *«ЄСПЛ неодноразово наголошував, що суди при оцінці доказів керуються критерієм доведення «поза розумним сумнівом». Таке доведення може впливати із сукупності ознак чи неспростованих презумпцій, достатньо вагомих, чітких і узгоджених між собою»*.

Знову маю розчарувати: ніде й ніколи, ніколи й ніде, в жодному рішенні ЄСПЛ не надавав вказівок національним судам, яким стандартом доведення (або стандартом переконання) вони мають керуватися при винесенні своїх рішень. Якщо трохи критично помислити і згадати, що Конвенція об'єднує 47 країн, то кожен зможе знайти відповідь, чому таку вказівку ЄСПЛ ніколи не дасть.

Проте цей вислів зустрічається в десятках тисяч судових документів: як в аргументах сторін, так і в мотивах суду.

До свого здивування, я виявив його навіть у справах цивільної та господарської юрисдикції — феномен, який потребує окремого дослідження.

Звідки ноги ростуть? У багатьох рішеннях ЄСПЛ можна зустріти таке висловлювання: *«При оцінці доказів Суд керується стандартом доведення «поза розумним сумнівом»*. Таке переконання може впливати з сукупності достатньо строгих, ясних і узгоджених висновків або подібних неспростованих фактичних презумпцій.

Увага! ЄСПЛ керується таким стандартом. Це його внутрішній стандарт, за яким він оцінює докази, надані сторонами під час розгляду справи у ЄСПЛ. Із цього зовсім не випливає, що суди країн-учасниць мають керуватися тими ж правилами, якими керується ЄСПЛ. Це все рівно, якщо б національні суди почали застосовувати шестимісячний строк лише тому, що його застосовує ЄСПЛ.

Для застосування стандарту *«поза розумним сумнівом»* у кримінальному процесі є набагато вагоміша

⁶ Див. соціальну мережу Facebook, група «Казелау оф ЄСПЛ», рубрика «Дорогою розчарувань». URL: facebook.com/groups/422470518827209/.

причина — ст. 17 КПК (презумпція невинуватості та доведеності вини), яка діє в повну силу навіть без посилення на ЄСПЛ.

Щодо посилання на практику ЄСПЛ про те, що письмові показання свідків (без їх допиту у суді) можуть бути визнані судом належним доказом у кримінальній справі за умови, що вони є єдиним чи вирішальним доказом.

Відповідно до практики ЄСПЛ письмові показання свідків (без їх допиту у суді) можуть бути визнані судом належним доказом у кримінальній справі за умови, що вони є єдиним чи вирішальним доказом. Такий висновок зроблено у рішеннях ЄСПЛ «Horncastle and Others v. The United Kingdom» від 16.12.2014 (appl. № 4184/10) та інших. Відповідно до ч. 5 ст. 9 КПК Кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики ЄСПЛ.

А ось що сказано в рішенні (пп. 131 і 132), на яке посилаються:

«Стаття 6 § 3 (d) втілює той принцип, що перед тим, як засудити особу, всі докази проти неї мають зазвичай бути представлені в її присутності під час відкритого слухання з метою надати можливість спростування. Виключення до його принципу можливі, але не можуть порушувати права захисту, які, як правило, вимагають, щоб обвинуваченому була надана адекватна та належна можливість викликати та допитати свідка проти нього або тоді, коли він дає свої показання, або на наступних стадіях провадження.

Велика Палата встановила дві вимоги, які впливають із цього загального принципу. Перша — слід встановити, що є поважна причина неявки свідка. Друга — якщо така поважна причина існує, то якщо засудження базується виключно або значним ступенем на показаннях, наданих особою, яку обвинувачений не мав можливості допитати, права захисту можуть бути обмежені у ступені, що несумісний з гарантіями ст. 6».

Порівняємо:

Міф: «<...> можуть бути визнані судом належним доказом у кримінальній справі за умови, що вони є єдиним чи вирішальним доказом <...>».

Факт: «<...> якщо засудження базується виключно або у значному ступені на показаннях, наданих особою, яку обвинувачений не мав можливості допитати, пра-

ва захисту можуть бути обмежені у ступені, що несумісний з гарантіями ст. 6 <...>».

Як на мене, твердження дещо протилежні.

Щодо посилання на практику ЄСПЛ, яка сформувала доктрину отруєного дерева.

Ви можете часто зустріти в судових рішеннях приблизно таке.

«У рішеннях у справах «Балицький проти України», «Тейксейра де Кастро проти Португалії», «Шабельник проти України», «Яременко проти України», «Нечипорук і Йонкало проти України» ЄСПЛ застосував різновид доктрини «плодів отруйного дерева», яка полягає в тому, що визнаються недопустимими не лише докази, безпосередньо отримані з порушеннями, а також докази, яких не були б отримано, якби не було отримано перших. Таким чином, допустимі самі собою докази, отримані за допомогою відомостей, джерелом яких є недопустимі докази, стають недопустимими».

Я дуже тішуся все більшою увагою судової практики до допустимості доказів.

Але ЄСПЛ ніяку доктрину «отруйного дерева» не розробляв і ніякого тут її різновиду не застосовував.

Назва доктрини походить з американської юриспруденції, а зміст її — повністю надбання вітчизняних законодавства та судової практики, якою можна пишатися або яку можна критикувати.

Для чого посилання на неіснуючі доктрини ЄСПЛ? Ну середньовічні автори часто посилалися на божественні видіння, щоб додати авторитету власним думкам.

Підсумовуючи, зазначу.

Оскільки законодавство вимагає від судів обґрунтовувати свої рішення практикою ЄСПЛ, робити це без спотворення змісту рішень та у передбаченій формі, при цьому застосовувати практику ЄСПЛ виключно на користь обвинуваченого, знайти судові рішення, яке б відповідало всім цим вимогам, майже неможливо.

Це означає, що фактично в кожному судовому рішенні лише із зазначених причин існують підстави для його скасування. А тому не використовувати такий «подарунок» у процесі апеляційного оскарження вироку (ухвали) для адвокатів та учасників процесу вважаю неприпустимим.

Бажаю всім процесуальних перемог!

ПРАВО НА ПОВАГУ

ДО ПРЕЗУМПЦІЇ НЕВИНУВАТОСТІ

В ЦИВІЛІСТИЧНІЙ ПЛОЩИНІ

Вікторія Кучерявенко, адвокат

Стаття присвячена питанню захисту особистих немайнових прав, порушених внаслідок поширення стверджувальної інформації стосовно причетності особи до вчинення протиправних, кримінально-караних діянь за відсутності обвинувального вироку, який набрав законної сили. У статті надано оцінку законодавчим ініціативам з об'єктивації «права на повагу до презумпції невинуватості» в межах основного акта цивільного законодавства та розкрито питання ефективного способу захисту особистих немайнових прав, порушених внаслідок безпідставного поширення стверджувальної інформації щодо протиправних, кримінально-караних проявів діяльності особи, в умовах відсутності в межах Цивільного кодексу України¹ об'єктивованого права на повагу до презумпції невинуватості.

Презумпція невинуватості є основоположним принципом і водночас правом людини, елементом права на справедливий суд. Встановлення права на повагу до принципу презумпції невинуватості спрямоване на запобігання необґрунтованим звинуваченням у вчиненні протиправних діянь, убезпечення особи від настання несприятливих репутаційних та соціальних наслідків від безпідставного ствердження щодо протиправних проявів її поведінки.

У той же час досить часто ми можемо спостерігати як в засобах масової інформації, на просторах соціальних мереж або ж будь-яких інших інформаційних джерелах здійснюється поширення стверджувальної інформації стосовно причетності певних осіб до вчинення протиправних, кримінально-караних діянь. Що, в свою чергу, обумовлює питання щодо сфери дії принципу презумпції невинуватості та ефективних способів захисту особистих немайнових прав осіб, щодо яких була поширена стверджувальна інформація про протиправні, кримінально-карані прояви їх поведінки, за відсутності обвинувального вироку, який набрав законної сили.

Наразі чинне цивільне законодавство не оперує категорією «право на повагу до презумпції невинуватості». Такі ініціативи мають місце. Так, зокрема, в § 2.16 Концепції оновлення цивільного законодавства закріплено положення щодо необхідності об'єктивації презумпції невинуватості в межах основного акта цивільного законодавства та встановлення цивільно-правових способів захисту (в тому числі таких, як припинення порушення та компенсація моральної шкоди) за поширення інформації, яка порушує презумпцію невинуватості. Наочним орієнтиром для об'єктивації принципу в межах ЦК має послугувати ст. 9-1 Цивільного кодексу Франції.

Аналіз положень зазначеної статті надає нам підстави для висновку, що з впровадженням ініціативи щодо об'єктивації презумпції невинуватості в межах ЦК за кожним, хто наділений відповідним процесуальним статусом в рамках кримінального провадження (за затриманою особою, підозрюваним, обвинуваченим, підсудним), закріплюватиметься право на повагу до презумпції невинуватості. Таке суб'єктивне право матиме абсолютний характер, адже зазначеному праву

¹ Далі за текстом — ЦК.

буде протистояти обов'язок невизначеного кола осіб із вияву поваги до права особи вважатися невинуватою, допоки її вина не була доведена у встановленому законом порядку.

Констатувати факт порушення права на повагу до презумпції невинуватості можна буде у разі публічного висловлювання на адресу особи, наділеної відповідним процесуальним статусом в рамках кримінального провадження, звинувачення у вчиненні кримінально-протиправного діяння та представлення широкому загалу такої особи як винної особи у діяннях, які на момент поширення відповідної інформації є предметом досудового розслідування або судового розгляду. За таких умов суд матиме право в порядку спрощеного провадження, без негативних наслідків для компенсації завданої шкоди, вжити заходи, спрямовані на припинення порушення презумпції невинуватості.

Таким чином, об'єктивація презумпції невинуватості матиме своїм наслідком закріплення окремого, самостійного суб'єктивного права та механізму його захисту на випадок порушення.

Втім, наразі поширення інформації щодо кримінально-протиправних проявів поведінки особи за відсутності обвинувального вироку суду, який набрав законної сили, обумовлює констатацію порушення права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації та має своїм наслідком подання позовів про захист честі, гідності та ділової репутації шляхом визнання поширеної інформації такою, що не відповідає дійсності, та її спростування в порядку, визначеному чинним законодавством.

В той же час, як свідчить аналіз матеріалів судової практики, ефективність застосування зазначеного вище способу захисту права на честь, гідність та ділову репутацію у разі поширення інформації про причетність фізичної особи до кримінально-протиправної діяльності, в умовах відсутності обвинувального вироку, який набрав законної сили, підпорядковується низці

факторів. Насамперед загальним факторам, якими пронизані дифамаційні спори:

— *доведеності складу правопорушення, а саме факту поширення інформації про фізичну особу, яка не відповідає дійсності та порушує право особи на повагу до гідності та честі, право на недоторканність ділової репутації;*

— *належності поширеної інформації до низки фактичних тверджень, а не оціночних суджень.* Перевіренням на предмет відповідності дійсності та спростованим може бути лише фактичне твердження, адже в основу останнього покладаються факти, які, будучи відображенням об'єктивної дійсності, можуть бути встановлені у судовому порядку². У свою чергу, судження вважається таким, що має оціночний характер, якщо воно виражає ставлення автора до змісту висловленої ним думки, що пов'язано з такими психологічними станами, як віра, впевненість чи сумнів³. Саме тому вимогу доводити достовірність оціночних суджень неможливо виконати. Необґрунтоване виконання вимоги з перевірки оціночних суджень обумовлює порушення права на свободу думки⁴.

При вирішенні питання належності поширеної інформації до оціночних суджень чи фактичних тверджень слід розглядати поширену інформацію в цілому і оцінювати не лише формально, але і як вона могла бути сприйнята адресатами. Особливо коли поширена інформація містить певні стилістичні та публіцистичні прийоми⁵.

В аналізованій категорії справ в переважній більшості суди зауважують, що сам факт поширення інформації про дії, які підпадають під ознаки кримінально-караного діяння, виключає можливість віднесення такої інформації до низки оціночних суджень⁶. Адже існування фактів про кримінально-протиправні прояви діяльності членів суспільства не залежить від їх суб'єктивного сприйняття оточуючими. Такі факти в дійсності могли мати місце, а тому підлягають перевірці на предмет достовірності.

² Постанова ВС КЦС від 17.03.2021 у справі № 761/38583/19. ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/95982834.

³ Постанова ВС КЦС від 06.04.2021 у справі № 757/47281/16. ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/96179440.

⁴ Постанова ВС КЦС від 24.03.2021 у справі № 428/3780/20. ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/95780934.

⁵ Постанова ВС КЦС від 02.06.2021 у справі № 369/1052/16. ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/74021720.

⁶ Постанови ВС КЦС від 24.03.2021 у справі № 428/3780/20. ЄДРСР. Див. вище; від 01.03.2021 у справі № 577/4402/19. ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/95241817; від 26.12.2020 у справі № 757/42/19. ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/98789074; від 23.12.2020 у справі № 484/2781/19. ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/93835718.

Утім, вести мову про виключну належність інформації про кримінально-протиправні прояви дій членів суспільства до низки фактичних тверджень не доводиться;

— *спрямованості ініціювання спору про захист честі, гідності та ділової репутації на досягнення завдання цивільного судочинства*. Так, в аналізованій категорії справ Верховний Суд неодноразово наголошував на тому, що приватно-правовий інструментарій (зокрема, ініціювання спору про захист честі, гідності та ділової репутації) не повинен використовуватися учасниками для спростування набуття позивачем процесуального статусу в межах кримінального провадження та/або спростування факту про повідомлення особи про підозру в кримінальному провадженні. Адже в цьому випадку ініціювання позовного провадження спрямоване не на ефективний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів позивача, а на оцінювання доказів, зібраних в іншій справі, на предмет їх належності та допустимості або ж створення підстав для звільнення від доказування в іншій справі (для встановлення у судовому рішенні обставин, які б не потрібно було надалі доказувати під час розгляду іншої справи)⁷.

До низки загальних факторів, які слід враховувати при ініціюванні приватно-правового спору із захисту честі, гідності та ділової репутації, порушених внаслідок поширення обвинувальної інформації, за відсутності обвинувального вироку суду, який набрав законної сили, з певною умовністю можна віднести фактор наявності в особи правового модусу «публічної особи». Безумовним є той факт, що відповідно до усталеної практики вирішення дифамаційних спорів, з огляду на необхідність громадського контролю за діяльністю державних органів та посадових осіб, інформація, яка розповсюджується щодо державних посадовців, публічних осіб визнається суспільно важливою інформацією, а обмеження щодо розповсюдження цієї інформації, межі критики та оцінки поведінки визнаються більш ширшими, ніж межі кри-

тики та оцінки поведінки пересічного громадянина⁸. При цьому суб'єкти правозастосування акцентують увагу на праві суспільства отримувати інформацію, яка відповідає дійсності та надає суспільству можливість самостійно здійснити її оцінку на основі усіх наведених у повідомленні фактів, різноманітні думок щодо оцінки поширеної інформації⁹. Та, з огляду на зазначене, наголошують на тому, що право публічної особи на повагу до гідності та честі, а також право на недоторканність ділової репутації підлягають захисту лише у випадках, коли політичний, державний, громадський діяч доведе, що інформація про нього була поширена «з явним злим умислом», тобто з нехтуванням питання про її правдивість чи неправдивість, а не з метою доведення до громадськості особистих тверджень про наміри і позицію таких політичних лідерів, публічних осіб та сформулювати про них свою думку¹⁰.

У той же час в аналізованій категорії справ суб'єктами правозастосування в окремих рішеннях здійснюється справедливе зауваження, яке, в свою чергу, розширює межі можливостей із захисту особистих немайнових прав публічних осіб. Так, зокрема, суд касаційної інстанції в низці рішень наголошує на необхідності при вирішенні правового спору щодо поширення недостовірної інформації обвинувального характеру відносно публічних осіб за відсутності обвинувального вироку, який набрав законної сили, поряд із вищезначеним дотримуватися і основоположних принципів права, зокрема і презумпції невинуватості¹¹.

Утім, такий підхід не є усталеним. Прихильність до нього обумовлена підтримкою суб'єктами правозастосування широкого підходу до трактування сфери дії принципу презумпції невинуватості (про який мова йтиме далі в статті).

До низки спеціальних факторів, які впливають на ефективність захисту честі, гідності та ділової репутації, порушених внаслідок поширення інформації про причетність особи до кримінально-протиправної діяльності, за відсутності обвинувального вироку, який набрав законної сили, слід віднести:

⁷ Постанова ВП ВС від 30.06.2020 у справі № 333/6816/17. ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/90458909.

⁸ Постанова ВС КЦС від 29.07.2020 у справі № 607/2775/17. ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/90714286.

⁹ Постанова ВС КЦС від 20.01.2021 у справі № 757/45270/19. ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/94417585.

¹⁰ Постанова ВС КЦС від 07.06.2021 у справі № 481/1728/19. ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/98391576.

¹¹ Постанова ВС КЦС від 06.04.2021 у справі № 757/47281/16 ЄДРСР. Див. вище.

— наявність у особи відповідного процесуального статусу в межах кримінального провадження (затриманого, підозрюваного, обвинуваченого) поряд з обачністю особи в частині формулювання та висловлення відповідної інформації та фактичним підґрунтям поширювальної інформації.

Так, усталено є позиція, відповідно до якої інформування громадськості з питань, що становлять предмет суспільного інтересу (в тому числі в контексті діяльності правоохоронних органів), незалежно від суб'єкта-поширювача (чи то є представник правоохоронного або судового органу, медіа чи громадський активіст) повинно здійснюватися з високим ступенем обачності. Зокрема, в правозастосовчій площині наголошується на тому, що:

— оскільки досудове розслідування злочинів здійснюється відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України (ст. 215, 216, 246, 294), про початок його здійснення чи наявність кримінального провадження щодо конкретної особи можливо стверджувати виключно у випадку наявності підозрюваних у таких провадженнях;

— посилення на конкретну фізичну особу у контексті її зв'язку зі злочином, кримінальним провадженням чи його розслідуванням можливо лише у випадку, коли особа перебуває у статусі підозрюваного, обвинуваченого або підсудного;

— в кожному випадку повинно проводитись вагомим розрізнення між твердженнями про те, що особа лише підозрюється/обвинувачується у вчиненні певного злочину, і відвертим визнанням того, що особа його вчинила, в умовах відсутності остаточного обвинувального вироку¹². І якщо у першому випадку слід констатувати реалізацію права на свободу вираження поглядів, то в другому випадку слід констатувати порушення особистих немайнових прав особи, стосовно якої поширено інформацію обвинувального характеру;

— підхід до трактування сфери дії принципу презумпції невинуватості.

Так, аналіз матеріалів судової практики надає підстави для висновку про існування двох протилежних

за змістом підходів. Перший підхід — вузький, дія принципу обмежена виключно кримінально-правовою сферою. В основі обґрунтування підходу покладено твердження щодо: розташування принципу презумпції невинуватості в межах Основного Закону, у блоці статей, які визначають статус (положення) особи у кримінальному судочинстві; виключної компетенції слідчо-прокурорських органів із надання кримінально-правової оцінки діям особи; нездатності факту поширення інформації про причетність особи до протиправної діяльності до виявлення деструктивного впливу на право особи вважатися невинуватою, поки її вину не буде доведено у встановленому законом порядку. На основі зазначеного суб'єкти правозастосування схильні стверджувати, що вимоги особи щодо визнання поширеної інформації обвинувального характеру такою, що не відповідає дійсності, та її спростування в порядку, визначеному ст. 277 ЦК, не підлягають задоволенню.

У доповнення останнього тезису зауважимо, що у випадку поширення оспорюваної інформації в ЗМІ суд касаційної інстанції в окремих справах при ухваленні рішення за результатами розгляду касаційної скарги додатково зауважує, що особа, стосовно якої була поширена інформація відносно її причетності до протиправної діяльності, має право лише надати іншу точку зору, наприклад шляхом реалізації права на відповідь. Утім, аж ніяк не спростовувати таку інформацію¹³.

Другий же підхід до тлумачення презумпції невинуватості та сфери дії принципу — широкий, охоплює як загальноправовий, так і процесуальний аспекти. Зокрема, на думку суб'єктів правозастосування, принцип презумпції невинуватості сформульований як кримінальний процесуальний, однак його дія виходить за рамки кримінального процесу. Презумпція невинуватості є також загальноправовою вимогою, що визначає положення особи в суспільстві та звернена до всіх громадян, посадових осіб, державних і громадських організацій, до суспільної думки в цілому¹⁴.

З огляду на вищезазначене, прихильники широкого підходу зауважують, що поширення інформації про кримінально-протиправні прояви поведінки особи

¹² Постанова ВС КЦС від 01.03.2021 у справі № 577/4402/19. ЄДРСР. Див. вище.

¹³ Постанова ВС КЦС від 24.03.2021 у справі № 428/3780/20. ЄДРСР. Див. вище.

¹⁴ Постанова ВС КЦС від 22.03.2021 у справі № 482/1474/16 ЄДРСР. Див. вище.

за відсутності обвинувального вироку, який набрав законної сили, обумовлює порушення особистих немайнових прав особи, якої така інформація стосується, та може мати своїм логічним наслідком ініціювання судового спору на підставі положень ст. 277 ЦК з подальшим визнанням інформації такою, що не відповідає дійсності, та її спростування в порядку, встановленому законом.

Підсумовуючи, слід зауважити, що в умовах відсутності в межах ЦК об'єктивованого права на повагу до презумпції невинуватості в якості самостійного суб'єктивного права захист особистих немайнових прав, порушених внаслідок поширення стверджувальної інформації щодо кримінально-протиправних проявів поведінки особи за відсутності обвинувального вироку суду, який набрав законної сили, може

здійснюватися шляхом ініціювання приватно-правового спору на підставі ст. 277 ЦК. В той же час ефективність застосування спростування недостовірної інформації як способу захисту порушених прав забезпечується за рахунок врахування низки загальних (наявності складу правопорушення; належності поширеної інформації до низки фактичних тверджень, а не оціночних суджень; спрямованості ініційованого приватно-правового спору на досягнення завдань цивільного судочинства) та спеціальних факторів (наявності в особи відповідного процесуального статусу в межах кримінального провадження поряд з обачністю особи в частині формулювання та висловлення відповідної інформації та фактичним підґрунтям поширюваної інформації; підходу до трактування сфери дії принципу презумпції невинуватості).

ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ ТРОЮРІДНОЮ ТІТКОЮ ЗА ПЛЕМІННИКОМ

Ольга Розгон, доцент, к. ю. н.

У цій статті ми розглянемо основні питання, які виникають у разі необхідності встановлення факту родинних зв'язків четвертого — шостого ступеня споріднення між троюрідною тіткою (потенційний спадкоємець) і троюрідним племінником (спадкодавець). Ми розглянемо на прикладі практичної ситуації, коли судом перевіряється, чи наявний/відсутній об'єкт спадкування, чи має право на спадкування троюрідна тітка за законом після смерті троюрідного племінника у зв'язку з відсутністю заповіту.

ЧЕРГОВІСТЬ СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАКОНОМ

Відповідно до ст. 1216 Цивільного кодексу України¹ спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців).

Спадкування здійснюється за *заповітом* або за *законом* (ст. 1217 ЦК).

Спадкування за законом має місце у випадках, коли:

- особа не скористалася наданим їй правом і не склала заповіт;
- заповідач скасував раніше складений заповіт і не залишив нового;
- складеним заповітом не охоплене все належне заповідачу майно;
- заповіт у судовому порядку визнаний недейсним;
- спадкоємці за заповітом померли раніше спадкодавця, а інших спадкоємців заповідач не призначив;
- спадкоємці за заповітом усунуті від права на спадкування як «негідні» відповідно до ст. 1224 ЦК України, не прийняли спадщину, відмовилися від неї або не виконали умов заповіту².

Статтею 1218 ЦК передбачено, що до складу *спадщини* входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті.

За правилами ст. 1223 ЦК право на *спадкування* мають особи, визначені у *заповіті*. У разі відсутності заповіту, визнання його недейсним, неприйняття спадщини або відмови від її прийняття спадкоємцями за заповітом, а також у разі неохоплення заповітом усієї спадщини право на спадкування за законом отримують особи, визначені у ст. 1261—1265 цього Кодексу.

Право на спадкування виникає у день відкриття спадщини.

Виходячи зі змісту ст. 1258 ЦК, *спадкоємці за законом* отримують право на спадкування по чергово. Кожна наступна черга спадкоємців за законом отримує право на спадкування у разі відсутності спадкоємців попередньої черги, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини або відмови від її прийняття, крім випадків, установлених ст. 1259 цього Кодексу.

Відповідно до ст. 1261 ЦК у першу чергу *право на спадкування за законом* мають діти спадкодавця,

¹ Далі за текстом — ЦК.

² Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2 т. / За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. К.: Юрінком Інтер, 2005. Т. 2. С. 1026.

у тому числі зачаті за життя спадкодавця та народжені після його смерті, той із подружжя, який його пережив, і батьки.

До спадкоємців, які закликаються до спадкування на підставі *споріднення*, крім спадкоємців першої черги, закон відносить інших членів сім'ї.

У *другу чергу* право на спадкування за законом мають рідні брати і сестри спадкодавця, його баба та дід як з боку батька, так і з боку матері.

У *третю чергу* право на спадкування за законом мають рідні дядько та тітка спадкодавця.

У *четверту чергу* право на спадкування за законом мають особи, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини.

У *п'яту чергу* право на спадкування за законом отримують утриманці спадкодавця, які не були членами його сім'ї. Утриманцем вважається неповнолітня або непрацездатна особа, яка не була членом сім'ї спадкодавця, але не менш як п'ять років отримувала від нього матеріальну допомогу, що була для неї єдиним або основним джерелом засобів до існування (ст. 1261—1264 ЦК).

УСТАНОВЛЕННЯ СТУПЕНЯ КРОВНОГО СПОРІДНЕННЯ

В основі цієї системи лежить *кровне споріднення*. У Сімейному кодексі України³ відсутнє визначення кровного споріднення. В юридичній науці це розглядається як *кровний зв'язок* між людьми, що ґрунтується на походженні однієї особи від іншої чи різних осіб від спільного пращура⁴.

Положення ч. 4 ст. 3 СК встановлюють, що сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборо-

нених законом, і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства.

У ст. 26 СК чітко встановлені обмеження стосовно певного кола осіб (родичів), які не можуть перебувати у шлюбних відносинах один з одним. У шлюбі між собою не можуть перебувати особи, які є родичами прямої лінії споріднення. Це рідні (повнорідні, неповнорідні) брат і сестра, двоюрідні брат і сестра, рідні тітка (дядько) та племінник, племінниця. Отже, вимоги сімейного законодавства визначають низку суб'єктів сімейних правовідносин, які пов'язані між собою спорідненістю (кровним зв'язком).⁵

У чинному сімейному законодавстві нині відсутнє поняття *рідства*, положення про його систему, ступені споріднення. У СК правове регулювання родинних відносин починається з перерахування родичів у ч. 2 ст. 2 СК⁶.

Зазвичай розмежовують поняття «рідство» і «кровне споріднення». Поняття «рідство» є значно ширшим, воно включає в себе оформлені в належний спосіб відносини із кровного споріднення та відносини, які не базуються (частково базуються) на кровному спорідненні.

А кровне споріднення — фізіологічний зв'язок, який може бути як легалізованим (юридично оформленим), так і нелегалізованим. Тобто кровне споріднення може набути значення рідства або не набути такого значення за відсутності його юридичного оформлення в передбаченому законом порядку⁷.

Родинні зв'язки визначаються за допомогою *ліній споріднення і ступенів споріднення*. Родинні відносини мають підтверджуватися відповідними документами, а в разі неможливості подання таких факт родинних відносин установлюється у судовому порядку⁸.

³ Далі за текстом — СК.

⁴ Дякович М. М. Охорона і захист нотаріусом прав та інтересів інших членів сім'ї та родичів при здійсненні спадкування. Право і громадянське суспільство. 2014. № 2. С. 36—44. URL: lcslaw.knu.ua/2014-2.pdf.

⁵ Кожевникова В. О. Суб'єктивне право фізичних осіб, пов'язаних між собою кровною приналежністю // Сучасні проблеми цивілістики: матеріали «круглого столу», присвяч. пам'яті проф. Чингізхана Нуфатовича Азімова, м. Харків, 20.12.2013 р. / Нац. ун-т імені Ярослава Мудрого. Харків, 2014. С. 81.

⁶ Кожевникова В. О. Науково-теоретичні засади обмеження прав суб'єктів сімейних відносин. Дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.03 — цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 520 с. С. 201.

⁷ Бориславська М. В. Щодо поняття родства в сімейному праві. Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького університету управління та права. 2018. № 1 (65). С. 40.

⁸ Спадкове право: навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / кол. авт.; кер. авт. кол., канд. юрид. наук, доц. Нестерцова-Собакар О. В. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. 2017. 164 с. С. 83.

Під час вирішення питання, хто є *спадкоємцями за законом*, необхідно враховувати такі юридичні факти, як:

- родинні відносини (кровна спорідненість);
- шлюбні відносини;
- усиновлення (удочеріння);
- перебування на утриманні спадкодавця.

Відповідно до ч. 1, 2 ст. 1265 ЦК у *п'яту чергу* право на спадкування за законом мають *інші родичі спадкодавця* до шостого ступеня споріднення включно, причому родичі ближчого ступеня споріднення усувають від права спадкування родичів подальшого ступеня споріднення.

Ступінь споріднення визначається за числом народжень, що віддаляють родича від спадкодавця. Народження самого спадкодавця не входить до цього числа.

До родичів *четвертого ступеня споріднення* належать діти рідних племінників і племінниць спадкодавця (двоюрідні онуки й онучки) та рідні брати і сестри його діда та баби (двоюрідні дід і баба).

До родичів *п'ятого ступеня споріднення* належать діти його двоюрідних онуків та онучок (двоюрідні правнуки і правнучки), діти його двоюрідних братів і сестер (двоюрідні племінниці та племінники), діти його двоюрідних дідів і бабок (двоюрідні дядьки та тітки).

Родичі *шостого ступеня споріднення* — це діти його двоюрідних правнуків і правнучок (двоюрідні праправнуки та праправнучки), діти його двоюрідних племінників і племінниць (троюрідні онуки й онучки), діти його двоюрідних дядьків та тіток (троюрідні брати і сестри).

Таким чином, в основу спадкування іншими родичами за ч. 1 ст. 1265 ЦК законодавець поклав принцип кровної спорідненості, а не спільного проживання їх зі спадкодавцем. Нотаріус установлює їх походження і наявність родинних зв'язків за свідоцтвами про народження. Якщо у спадкоємців по жіночій лінії змінюється прізвище, то витребується додатково свідоцтво про шлюб⁹.

Приписами ч. 5 ст. 1268 ЦК визначено, що незалежно від часу прийняття спадщини вона належить спадкоємцеві з *часу відкриття спадщини*.

Згідно із ч. 1 ст. 1269 ЦК спадкоємець, який *бажає прийняти спадщину, але на час відкриття спадщини не проживав постійно зі спадкодавцем*, має подати

нотаріусу або в сільських населених пунктах — уповноважений на це посадовій особі відповідного органу місцевого самоврядування заяву про прийняття спадщини.

Відповідно до ст. 1297 ЦК *спадкоємець, який прийняв спадщину*, у складі якої є майно та/або майнові права, які обтяжені, та/або нерухоме майно та інше майно, щодо якого здійснюється державна реєстрація, зобов'язаний звернутися до нотаріуса або в сільських населених пунктах — до уповноваженої на це посадової особи відповідного органу місцевого самоврядування за видачею йому свідоцтва про право на спадщину на таке майно.

У п. 23 постанови Пленуму Верховного Суду України № 7 від 30.05.2008 «Про судову практику в справах про спадкування» роз'яснено, що *свідоцтво про право на спадщину* видається за письмовою заявою спадкоємців, які прийняли спадщину в порядку, установленому цивільним законодавством. За наявності умов для отримання в нотаріальній конторі свідоцтва про право на спадщину вимоги про визнання права на спадщину судовому розглядові не підлягають. У разі відмови нотаріуса в оформленні права на спадщину особа може звернутися до суду за правилами позовного провадження.

Розглянемо приклад судової практики щодо можливості спадкування за законом троюрідною тіткою після смерті свого троюрідного племінника.

13.02.2020 ОСОБА_1 звернулася до суду з позовом до Харківської міської ради Харківської області, в якому просила: встановити факт родинних відносин, а саме, що ОСОБА_1 є троюрідною тіткою ОСОБА_2, померлого, який був зареєстрований за адресою: АДРЕСА_1; визнати за нею право власності на квартиру АДРЕСА_1 в *порядку спадкування за законом після смерті її троюрідного племінника* ОСОБА_2, померлого.

В обґрунтування своїх вимог позивачка посилалася на те, що помер її троюрідний племінник ОСОБА_2, який прийняв спадщину після смерті матері ОСОБА_3, був зареєстрований і постійно проживав за адресою: АДРЕСА_1. Після його смерті *відкрилася спадщина*, яка складається з вищезазначеної квартири.

Позивачка звернулася до Сьомої Харківської державної нотаріальної контори із заявою *про прийняття спадщини за законом після смерті троюрідного*

⁹ Дякович М. М. Охорона і захист нотаріусом прав та інтересів інших членів сім'ї та родичів при здійсненні спадкування. Там само.

племінника ОСОБА_2, внаслідок чого була відкрита спадкова справа № 64027637 від 09.04.2019. Однак позивачці було відмовлено у видачі свідоцтва про право власності на спадщину.

Харківською міською радою 12.05.2020 подано до суду відзив на позовну заяву, в якому відповідач просить відмовити у задоволенні позовних вимог у повному обсязі. В обґрунтування свого відзиву відповідач посилається на те, що *немає усіх доказів родинних зв'язків між позивачкою і спадкодавцем*, із наданих суду документів неможливо беззаперечно стверджувати, що ОСОБА_1 є троюрідною тіткою ОСОБА_2, оскільки прабабою позивача є ОСОБА_4, а прабабою спадкодавця є ОСОБА_5, що підтверджується архівними довідками від 08.10.2019 № 01-28/3-2143, від 22.11.2019 № 01-29/359. Ураховуючи наведене, ОСОБА_2 та ОСОБА_1 є лише *єдинокровними родичами, а не рідними*. Окрім того, для встановленої лінії спорідненості позивачкою надано Експертний висновок від 15.11.2019 № 056/1291-а, виданий Українським бюро лінгвістичних експертиз, однак такий висновок не може братись судом до уваги, оскільки він не відповідає вимогам ч. 6, 7 ст. 102 Цивільного процесуального кодексу України¹⁰.

Також відповідач посилається на те, що *відсутній об'єкт спадкування, який має увійти до спадкової маси*, оскільки у постанові Четвертої ХДНК від 21.10.2019 № 4926/02-31 про відмову у вчиненні нотаріальної дії зазначено, що *нотаріус відмовив ОСОБА_1 у видачі свідоцтва про право на спадщину також через те, що право власності на зазначену квартиру не було зареєстроване в установленому законом порядку*.

Представник позивачки адвокат Д. 26.05.2020 надав суду відповідь на відзив, в якому зазначив, що *родинний зв'язок між позивачкою і спадкодавцем повністю підтверджується зібраними документами*: свідоцтвами про народження і реєстрацію шлюбу (зміна прізвища), даними архівних довідок. Також зазначив, що експертний висновок від 15.11.2019 № Х, виданий Українським бюро лінгвістичних експертиз при Національній академії наук України, є письмовим доказом, який отриманий на запит представника позивачки.

Окрім того, посилається на те, що *право власності на спірну квартиру* відповідно до ст. 15 Закону України «Про власність» 1991 р., чинного на момент спірних правовідносин, ч. 3 ст. 384 ЦК набуто ОСОБА_3 після

повної виплати паю ЖК «Плазма» ще у 1981 р. Також посилається на те, що якщо право власності спадкодавця не було зареєстроване у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно, правовстановлюючими є документи, які підтверджують підставу переходу права власності в порядку правонаступництва, а також документи спадкодавця, які підтверджують виникнення у нього права власності на нерухоме майно.

Розглянувши матеріали справи, дослідивши надані докази в їх сукупності, суд установив *такі фактичні обставини та відповідні їм правовідносини*.

З матеріалів справи судом встановлено, що згідно з копіями архівних довідок, виданих Державним архівом Харківської області № 01-28/3-2143 від 08.10.2019, № 01-29/359 від 22.11.2019, *син ОСОБА_7 мав доньку ОСОБА_8, 1877 р. народження, і сина ОСОБА_9, 1894 р. народження*.

Згідно з *експертним висновком* № 056/1291-а від 15.11.2019, складеним Українським бюро лінгвістичних експертиз, прізвища ОСОБА_27 (свідоцтво про народження, запис російською мовою ОСОБА_13, батько ОСОБА_11, мати ОСОБА_12), ОСОБА_28 (архівна довідка від 08.10.2019 № 01-28/3-2144, видана Державним архівом Харківської області, запис ОСОБА_29 сын ОСОБА_30) та ОСОБА_31 (свідоцтво про народження ОСОБА_15, запис російською мовою мати ОСОБА_13) у документах, наданих для експертизи, є ідентичними. Записи особового імені ОСОБА_32, похідні форми імені по батькові ОСОБА_33 та ОСОБА_34, похідна форма імені по батькові ОСОБА_35, а також жіноча форма імені по батькові ОСОБА_36 є ідентичними.

Відповідно до копії листа Міністерства юстиції України від 14.11.2008 *надання довідок щодо ідентичності імен* віднесено до компетенції Українського бюро лінгвістичних експертиз Національної академії наук України.

З матеріалів справи також вбачається, що ОСОБА_3 *була членом ЖК «Плазма» і придбала квартиру АДРЕСА_1*.

З листа ЖК «Плазма» № 09 від 18.05.2020 та копії ордеру № Х від 06.06.1968 встановлено, що ОСОБА_3 була членом кооперативу ЖК «Плазма», зробила перший пайовий внесок у лютому 1967 р., останній внесок — у липні 1981 р.

З копії спадкової справи № 264/2015, заведеної Сьомою Харківською державною нотаріальною конторою після смерті ОСОБА_3, вбачається, що після

¹⁰ Далі за текстом — ЦПК.

її смерті із заявою про прийняття спадщини звернувся син ОСОБА_2. Станом на момент смерті ОСОБА_3 він був також зареєстрований разом із матір'ю у квартирі АДРЕСА_1.

Однак за життя *свідоцтво про право на спадщину він не оформив*. ОСОБА_2 помер, про що Харківським міським відділом державної реєстрації актів цивільного стану Головного територіального управління юстиції у Харківській області складено актовий запис № Х, який підтверджується копією свідоцтва про смерть ОСОБА_2 серії НОМЕР_13.

Після смерті ОСОБА_2 Сьомою Харківською державною нотаріальною конторою заведена спадкова справа № 202/2019. Із заявою про прийняття спадщини звернулася ОСОБА_1. Але постановою Четвертої Харківської міської Державної нотаріальної контори від 21.10.2019 їй було відмовлено у видачі свідоцтва про право на спадщину за законом у зв'язку з *неможливістю підтвердження родинних відносин між ОСОБА_1 та ОСОБА_2 і відсутністю реєстрації права власності на квартиру*.

Таким чином, між сторонами склалися *спадкові правовідносини, які регулюються ЦК*.

З урахуванням досліджених у судовому засіданні письмових доказів, показань свідків, суд дійшов висновку про доведеність факту, що ОСОБА_1 є *троюрідною тіткою* ОСОБА_2, ІНФОРМАЦІЯ_1, який помер, і наявність підстав для його встановлення у судовому порядку.

Також суд дійшов висновку, що за життя ОСОБА_3 набула права власності на квартиру АДРЕСА_1, однак *належним чином це право не оформила*.

На підставі досліджених доказів суд дійшов висновку, що ОСОБА_2 в установленому законом порядку після смерті своєї матері ОСОБА_3 *прийняв спадщину, до складу якої входила квартира, однак належним чином свої спадкові права за життя не оформив*.

Ураховуючи, що спадщина належить спадкоємцю з часу відкриття спадщини, суд дійшов висновку, що ОСОБА_2 за життя належала квартира.

Беручи до уваги, що позивачка ОСОБА_1 в установленому законом порядку *прийняла спадщину після смерті троюрідного племінника* ОСОБА_2, однак позбавлена можливості оформити це право у зв'язку з відсутністю в неї правовстановлюючого документа на квартиру, суд дійшов висновку, що право позивачки підлягає захисту в судовому порядку.

У п. 23 рішення Європейського суду з прав людини у справі «Проніна проти України»¹¹ наголошується, що п. 1 ст. 6 Конвенції зобов'язує суди надавати обґрунтування своїх рішень, а в п. 58 рішення Європейського суду у справі «Серявін та інші проти України»¹² зазначається про те, що *призначення обґрунтованого рішення полягає в тому, щоб продемонструвати сторонам, що вони були почуті*. Лише за умови ухвалення обґрунтованого рішення може забезпечуватися публічний контроль здійснення правосуддя (див. рішення у справі «Гірвісаарі проти Фінляндії»¹³).

Доводи відповідача про те, що експертний висновок від 15.11.2019 № 056/1291-а не може братися судом до уваги, оскільки не відповідає вимогам частин 6, 7 ст. 102 ЦПК, є *необґрунтованим, оскільки зазначений висновок оцінений судом як письмовий доказ по справі*.

Посилання відповідача у відзиві на позовну заяву на постанову Верховного Суду від 18.03.2019 у справі № 343/1048/17¹⁴ не може бути взяте судом до уваги, оскільки *стосується інших правовідносин, зокрема, спадкування на земельну ділянку*.

З огляду на викладене, оцінивши надані сторонами докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів, а також належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності, перевіривши всі доводи і заперечення сторін, суд дійшов висновку про наявність підстав для визнання за ОСОБА_1 в порядку спадкування за законом права власності на квартиру, що розташована за адресою: АДРЕСА_2.

¹¹ Case of Pronina v. Ukraine (Application no. 63566/00) (ECHR, 18 July 2006), URL: [hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22Pronina%20against%20Ukraine%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-76457%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22Pronina%20against%20Ukraine%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-76457%22]}).

¹² Case of Seryavin and others v. Ukraine (Application no. 4909/04) (ECHR, 10 February 2011), URL: [hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22Seryavin%20and%20others%20against%20Ukraine%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-103279%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22Seryavin%20and%20others%20against%20Ukraine%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-103279%22]}).

¹³ Case of Hirvisaari v. Finland (Application no 49684/99) (ECHR, 27 September 2001), URL: [hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22Hirvisaari%20v.%20Finland%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-59682%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22Hirvisaari%20v.%20Finland%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-59682%22]}).

¹⁴ ЄДРП. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/80521679.

Таким чином, позовні вимоги ОСОБА_1 підлягають задоволенню.

Рішенням Комінтернівського районного суду міста Харкова від 04.06.2020 позов задоволено¹⁵.

Задовольняючи позов, суд першої інстанції виходив із того, що *позивачкою доведено факт того, що вона є троюрідною тіткою ОСОБА_2, який помер, і що за життя ОСОБА_3 набула право власності на квартиру, однак належним чином це право не оформила.*

Позивачка ОСОБА_1 в установленому законом порядку прийняла спадщину після смерті троюрідного племінника ОСОБА_2, однак позбавлена можливості оформити це право у зв'язку з відсутністю в неї відповідних правовстановлюючих документів.

В апеляційній скарзі Харківська міська рада Харківської області, посиляючись на порушення судом норм процесуального права, *неповне з'ясування обставин, що мають значення для справи, просить скасувати рішення суду першої інстанції як незаконне та необґрунтоване та ухвалити нове, яким у задоволенні позову ОСОБА_1 відмовити.*

Зазначає, що з наявних у матеріалах справи доказів *неможливо беззаперечно встановити, що ОСОБА_1 є троюрідною тіткою спадкодавця ОСОБА_2, оскільки прабабою позивачки є ОСОБА_3, а прапрабабою спадкодавця є ОСОБА_4, яких не можна вважати однією особою.* Крім того, зауважує, що, задовольнивши у цій частині позовні вимоги, суд першої інстанції за власною ініціативою змінив предмет і підстави позову.

Також зазначає, що *експертний висновок від 15.11.2019, виданий Українським бюро лінгвістичних експертиз, не відповідає вимогам ч. 6, 7 ст. 102 ЦПК, тому його не можна вважати доказом.*

Звертає увагу, що в матеріалах справи *відсутні докази того, що померлий ОСОБА_2, який прийняв спадщину від матері ОСОБА_5, за життя мав на праві власності спірну квартиру* (посилається на практику Верховного Суду в постанові від 18.03.2019 у справі № 343/1048/17¹⁶).

Також вважає *безпідставним висновок суду, що на час смерті ОСОБА_2 спірна квартира належала померлому на підставі довідки ЖК «Плазма» про повну виплату ОСОБА_6 паю, через те, що на час виплати паю за кооперативну квартиру виникнення права*

власності на нерухоме майно не пов'язувалося з його державною реєстрацією.

У відзиві на апеляційну скаргу представник ОСОБА_1 — ОСОБА_7 вважає, що позовні вимоги ОСОБА_1 є обґрунтованими.

Зазначає, що *родинний зв'язок між позивачкою і спадкодавцем підтверджується зібраними документами, прадідом позивачки і прапрадідом спадкодавця є ОСОБА_8. Експертний висновок від 15.11.2019 є письмовим доказом, який був зроблений та отриманий у встановленому законом порядку на запит адвоката.*

Зазначає, що *відповідач не скористався правом спростувати цей висновок, із клопотанням про призначення відповідної експертизи не звертався.*

Згідно з роз'ясненнями, наданими у п.п. 6 п. 11 постанови Пленуму Верховного Суду України № 20 від 22.12.1995 «Про судову практику у справах за позовами про захист права приватної власності» при повному внесенні пайових внесків за квартиру, дачу, гараж, іншу будівлю або приміщення, надані члену житлового, житлово-будівельного, дачного, гаражного чи іншого кооперативу або товариства, в особи, яка має право на частку в пайових внесках, виникає право власності на відповідну частку квартири, дачі, гаража чи іншої будівлі.

Зазначає, що висновок суду першої інстанції щодо наявності *права власності на спірну квартиру у спадкодавця* відповідає ч. 1 ст. 15 Закону України «Про власність» (1991 р.) і ч. 3 ст. 384 ЦК, а посилання апелянта на постанову Верховного Суду від 18.03.2019 у справі № 343/1048/17¹⁷ є необґрунтованим, оскільки у цій справі були встановлені інші обставини.

Відповідно до приписів ст. 384 ЦК *член житлово-будівельного (житлового) кооперативу має право володіння і користування, а за згодою кооперативу — і розпоряджання квартирою, яку він займає в будинку кооперативу, якщо він не викупив її. У разі викупу квартири член житлово-будівельного (житлового) кооперативу стає її власником.*

Задовольняючи позов, суд першої інстанції виходив із того, що *позивачкою доведено факт того, що ОСОБА_1 є троюрідною тіткою ОСОБА_2, який помер, і що за життя ОСОБА_6 набула права власності на квартиру за адресою: АДРЕСА_1, однак належним чином це*

¹⁵ ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/89823836.

¹⁶ ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/80521679.

¹⁷ ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/80521679.

право не оформила. Також, що ОСОБА_2 в установленому законом порядку після смерті своєї матері ОСОБА_6 прийняв спадщину, до складу якої входила квартира АДРЕСА_2, однак належним чином свої спадкові права за життя не оформив. Оскільки спадщина належала спадкоємцю з часу відкриття спадщини, то ОСОБА_2 за життя належала зазначена квартира. Отже, беручи до уваги, що позивачка ОСОБА_1 в установленому законом порядку *прийняла спадщину після смерті троюрідного племінника ОСОБА_2*, однак позбавлена можливості оформити це право у зв'язку з відсутністю у неї відповідних правовстановлюючих документів, суд вважав вимоги позивачки обґрунтованими.

Свідцтва про народження та шлюб, надані позивачкою, *не містять беззаперечних підтверджень наявності родинних зв'язків між нею і спадкодавцем четвертого — шостого ступеня споріднення.*

Посилання на те, що позивачка є троюрідною тіткою спадкодавця, у зв'язку з чим має право на спадкування, *не ґрунтується на законі*, оскільки троюрідна тітка не входить до кола спадкоємців за законом.

Колегія суддів зазначає, що позовні вимоги ОСОБА_1 є необґрунтованими, оскільки позивачкою *не надані належні та допустимі докази в обґрунтування факту наявності родинних зв'язків*, з якими пов'язане право на спадкування за законом.

У зв'язку з *недоведеністю позивачкою права на спадкування* у розумінні ст.1265 ЦК юридичні факти, про встановлення яких просить позивачка, *не породжують щодо неї юридичних наслідків*, оскільки правового значення для вирішення питання про визнання права власності у порядку *спадкування не мають*. Тому відсутні підстави для задоволення позовних вимог у цій справі в повному обсязі.

Ураховуючи викладене, колегія суддів доходить висновку про *задоволення апеляційної скарги*, оскільки рішення суду першої інстанції підлягає скасуванню з ухваленням нового про відмову в задоволенні позову.

Постановою Харківського апеляційного суду від 03.11.2021¹⁸ рішення Комінтернівського районного суду м. Харкова від 04.06.2020 скасоване та ухвалене нове, яким відмовлено у задоволенні позову. Вирішено питання розподілу судових витрат.

Короткий зміст вимог касаційної скарги.

У касаційній скарзі, поданій у листопаді 2020 р. до Верховного Суду, ОСОБА_1, посиляючись на порушення норм матеріального права та неправильне застосування норм процесуального права, просить скасувати постанову суду апеляційної інстанції, а рішення суду першої інстанції залишити в силі.

Позиція Верховного Суду¹⁹.

Звертаючись до суду з позовом, ОСОБА_1 обґрунтовувала позовні вимоги тим, що вона має право на спадщину *за законом у п'яту чергу*.

Наявні у справі свідцтва про народження і шлюб *не підтверджують* наявності родинних зв'язків між позивачкою і спадкодавцем, *троюрідна тітка не входить до кола спадкоємців за законом*, тому суд апеляційної інстанції дійшов правильного висновку про відмову у задоволенні позову.

Наведений заявницею як підстава для касаційного оскарження постанови апеляційного суду правовий висновок, викладений у постанові Верховного Суду від 18.02.2019 у справі № 606/1068/16-ц²⁰, *не підлягає врахуванню* судом касаційної інстанції під час розгляду цієї справи, оскільки зроблений за інших фактичних обставин справи, зокрема, у зазначеній постанові встановлено, що позивачка — троюрідна тітка спадкодавця, тому належить до п'ятої черги спадкоємців за законом.

Доводи касаційної скарги *не спростовують установлені у справі фактичні обставини та висновки*, які обґрунтовано викладено у мотивувальній частині постанови суду апеляційної інстанції, та зводяться до переоцінки доказів, незгоди заявниці з висновками щодо їх оцінки та містять посилання на факти, що були предметом дослідження суду.

Однакове застосування закону забезпечує загальнообов'язковість закону, рівність перед законом і правову визначеність у державі, яка керується верховенством права. Єдина практика застосування законів поліпшує громадське сприйняття справедливості та правосуддя, а також довіру до відправлення (здійснення) правосуддя.

Відповідно до усталеної практики ЄСПЛ (рішення у справах «Пономарьов проти України», «Рябих проти Російської Федерації», «Нелюбін проти Російської

¹⁸ ЄДРП. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/92699437.

¹⁹ ЄДРП. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/100109170.

²⁰ ЄДРП. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/79957932.

Федерації») повноваження вищих судових органів стосовно перегляду мають реалізовуватися для виправлення судових помилок і недоліків судочинства, але не для здійснення нового судового розгляду, перегляд не повинен фактично підміняти собою апеляцію. Повноваження вищих судів щодо скасування чи зміни тих судових рішень, які набрали законної сили та підлягають виконанню, мають використовуватися для виправлення фундаментальних порушень.

Таким чином, наведені в касаційній скарзі доводи не спростовують висновок суду апеляційної інстанції. Вищевикладене свідчить про те, що касаційна скарга є необґрунтованою, тому не підлягає задоволенню.

Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду постановив касаційну скаргу ОСОБА_1 залишити без задоволення.

Виходячи з наведених положень і ґрунтовного їх аналізу, робимо висновки.

По-перше, відсутні родинні зв'язки четвертого — шостого ступеня споріднення між троюрідною тіткою (позивачка як потенційний спадкоємець) і троюрідним племінником (спадкодавець), оскільки вони є лише єдинокровними родичами, а не рідними.

По-друге, троюрідна тітка не має права на спадкування після смерті свого троюрідного племінника як спадкодавця, оскільки це право не ґрунтується на законі та вона не входить до кола спадкоємців за законом.

ПРАВОВА ПОЗИЦІЯ

Верховного Суду щодо умов, за яких підлягає стягненню штраф за невиконання умов попереднього договору оренди земельної ділянки та його розмір

Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду 17.11.2021 у справі № 172/1159/20, провадження № 61-14612св21 розглянув у порядку письмового провадження без повідомлення учасників справи касаційну скаргу ТОВ «Васильківське-Агро» на рішення Васильківського районного суду Дніпропетровської області від 22.02.2021 та постанову Дніпровського апеляційного суду від 06.07.2021.

У цій справі відповідачка уклала з позивачем попередні договори про те, що після закінчення строку оренди належних їй трьох земельних ділянок вона передасть ці ділянки в оренду позивачеві, а в разі порушення зобов'язань має сплатити штраф — 30 мінімальних заробітних плат за кожним попереднім договором.

Після того як договори відповідачки з попереднім орендарем було розірвано в судовому порядку, вона уклала нові договори з цим самим підприємством. Тому позивач просив стягнути з відповідачки штраф у зазначеному розмірі.

Суд першої інстанції, з рішенням якого погодився апеляційний суд, відмовив у задоволенні позову, вказавши, що договір оренди земельної ділянки підлягає державній реєстрації, до попереднього договору оренди земельної ділянки вимоги щодо державної реєстрації є такими самими. Оскільки державна реєстрація попередніх договорів оренди землі не була проведена, їх сторони не набули прав та обов'язків за цими договорами.

Верховний Суд скасував попередні рішення та частково задовольнив позов, зробивши такі правові висновки.

Попередній договір укладається у формі, встановленій для основного договору (абз. 4 ч. 1 ст. 635 ЦК). Договір оренди землі укладається у письмовій формі (ст. 14 Закону України «Про оренду землі»).

Тлумачення вказаних норм свідчить, що: — форму правочину розуміють як спосіб вираження волі сторони (сторін) та/або його фіксацію. Законодавець передбачив тільки дві форми правочинів — усну та письмову (електронну); — державною реєстрацією правочину вважають офіційне визнання та підтвердження держа-

вою факту вчинення правочину. Варто розрізняти форму правочину і його державну реєстрацію. Державна реєстрація правочину не є різновидом його форми; — з урахуванням змісту абз. 4 ч. 1 ст. 635 ЦК та ст. 14 Закону України «Про оренду землі» (у редакції, чинній на момент укладення попередніх договорів оренди землі від 27.02.2019) попередній договір оренди землі мав бути вчинений у письмовій формі. Станом на 27.02.2019 в законодавстві не було вимоги про необхідність проведення державної реєстрації попереднього договору оренди землі.

Тому суди зробили неправильний висновок про неукладеність попередніх договорів оренди землі від 27.02.2019.

Верховний Суд вказав, що договір є обов'язковим до виконання сторонами (ст. 629 ЦК). Якщо предметом неустойки є грошова сума, її розмір встановлюється договором або актом цивільного законодавства (абз. 1 ч. 2 ст. 551 ЦК).

Загальними засадами цивільного законодавства є, зокрема, справедливість, добросовісність та розумність (п. 6 ст. 3 ЦК).

Розмір неустойки може бути зменшений за рішенням суду за наявності однієї з умов: а) якщо він значно перевищує розмір збитків; б) за наявності інших обставин, які мають істотне значення.

Колегія суддів зазначила, що штраф за трьома попередніми договорами оренди землі в розмірі 375 570 грн (125 000 грн — за одним попереднім договором) не може вважатися таким, що відповідає загальним засадам цивільного законодавства (ст. 3 ЦК).

З урахуванням установлених судами обставин та загальних засад цивільного законодавства колегія суддів вважає за можливе зменшити розмір штрафу за кожним попереднім договором до розміру річної орендної плати за відповідну ділянку (разом — 56 210,43 грн).

Повний текст постанови Верховного Суду від 17 листопада 2021 року у справі № 172/1159/20 (провадження № 61-14612св21) розміщено в ЄДРСР за посиланням: URL: reyestr.court.gov.ua/Review/101240426.

ПРАВОВА ПОЗИЦІЯ

Верховного Суду щодо визначення критеріїв для розрахунку розміру збитків у вигляді упущеної вигоди та стандартів його доказування

Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду 30 вересня 2021 року у справі № 922/3928/20 розглянув у відкритому судовому засіданні касаційну скаргу Адвокатського бюро «Юрій Мица» на постанову Східного апеляційного господарського суду від 17.06.2021 у справі за позовом АБ «Юрій Мица» до ПрАТ «Харківенергозбут» про стягнення коштів в розмірі 2 990 000,00 грн.

За матеріалами справи позивач звернувся до господарського суду з позовом до відповідача про стягнення збитків у вигляді упущеної вигоди в сумі вартості послуг з юридичного консультування і представництва за договором, на укладення якого та отримання відповідного доходу він мав законні очікування. Позивач стверджував, що внаслідок відмови відповідача від виконання своїх обов'язків за результатами відкритих торгів він не отримав такого доходу.

Господарський суд Харківської області ухвалив рішення про задоволення позову в повному обсязі з мотивів доведення позивачем наявності в діях відповідача всіх елементів цивільного правопорушення, необхідних для покладення на відповідача відповідальності у вигляді збитків. Східний апеляційний господарський суд рішення суду першої інстанції скасував і ухвалив нове рішення, яким відмовив у задоволенні позову з підстав недоведення позивачем розміру не одержаного ним доходу (прибутку).

КГС постанову суду апеляційної інстанції скасував, справу направив на новий апеляційний розгляд. Ухилення замовника закупівлі від належного виконання покладеного на нього умовами проведеної закупівлі обов'язку щодо укладення договору про закупівлю з учасником, який визнаний переможцем процедури закупівлі, є порушенням ст. 33 Закону України «Про публічні закупівлі», а відповідні дії замовника щодо скасування процедури закупівлі та ухилення від укладення договору є протиправними.

Учасник, який був визнаний переможцем закупівлі, однак згодом втратив право на укладення договору про закупівлю, може стягнути із замовника закупівлі збитки у вигляді упущеної (втраченої) вигоди.

Відмовляючи в задоволенні позову про стягнення збитків, суд апеляційної інстанції зауважив, що дослідження і перевірка розміру та складу заявленої до стягнення суми неодержаних доходів (упущеної вигоди) через реальність їх характеру має суттєве значення для правильного вирішення спору з огляду на предмет і підстави цього позову.

Однак, попри зазначене, суд апеляційної інстанції належним чином не перевіряв розміру заявлених позивачем до стягнення з відповідача збитків і не надав йому відповідної правової оцінки з урахуванням критеріїв визначення (обрахування) та стандартів доказування розміру збитків. Критеріями визначення (обчислення) розміру збитків у вигляді упущеної вигоди є: звичайні обставини (умови цивільного/господарського обороту); розумні витрати; компенсаційність відшкодування збитків.

У разі неможливості точно встановити розмір збитків у вигляді упущеної вигоди, який заявлено до стягнення з боржника (не факт наявності, а саме розмір), суд, керуючись принципом справедливості, має визначити розмір таких збитків з урахуванням усіх обставин конкретної справи.

Доведення наявності збитків у вигляді упущеної вигоди та їх розміру здійснюється із застосуванням стандарту вірогідності доказів, який з розумною впевненістю дає змогу стверджувати, що факт є доведеним, якщо після оцінки доказів вбачається, що такий факт імовірніше відбувся (мав місце), аніж не відбувся / його не було.

Збитки у вигляді упущеної вигоди підлягають відшкодуванню в таких випадках: коли заявлений кредитором неотриманий дохід (майнова вигода) був у межах припущення сторін на момент виникнення зобов'язань; втрата доходу є імовірним результатом порушення зобов'язання іншим контрагентом (боржником); дохід не є абстрактним і може бути доведеним з розумним рівнем впевненості.

Повний текст постанови Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 30 вересня 2021 року у справі № 922/3928/20 розміщено в ЄДРСР за посиланням: URL: reyestr.court.gov.ua/Review/100918610.

«ЗАМІСТЬ СЕБЕ ВІРЮ В СУДІ БУТИ...»: АДВОКАТИ СЛОБОЖАНЩИНИ XVIII СТОЛІТТЯ» — НААУ ПРЕЗЕНТУЄ НОВУ КНИГУ

Проект «Історія адвокатури України», який вже понад вісім років реалізує Центр досліджень адвокатури і права НААУ, збагачує вітчизняну історико-юридичну літературу якісно підготовленими виданнями. Завдяки співпраці Центру з провідними вченими у межах проєкту побачили світ дослідження про адвокатів, вихідців із різних куточків України, починаючи від XIII ст. і аж до XX ст. Ми дізнаємося про становлення і розвиток інституту адвокатури, формування правил адвокатської етики і особливо імена адвокатів минулих століть, поколінь — професіоналів своєї справи, які надавали правову допомогу тим, хто її потребував, і разом відзначалися в громадській, суспільно-політичній, економічній, культурно-освітній сферах.

Водночас на мапі історії української адвокатури тільки штрихами до останнього часу був позначений найсхідніший регіон — Слобідська Україна, яку формували сучасна Харківська, Сумська, частини Луганської і Донецької областей, а про найдавніший період слобідської адвокатури даних не було взагалі. Саме на ґрунті потреби показати систему судочинства, становище і розвиток адвокатури на цих територіях у найдавніший період й повернути із невідомості постаті слобідських адвокатів виникла ідея цієї книжки.

За результатами роботи авторки дослідження Світлани Потапенко на основі архівних джерел уперше в історіографії укладено список адвокатів, які виступали в судових процесах на Слобожанщині протягом XVIII ст. Список налічує дев'яносто сім осіб, у ньому вказано також імена клієнтів та суть справ.

У книзі вперше реконструйовано систему судоустрою на Слобожанщині від часу заснування Слобідських полків до початку XIX ст. і встановлено, яке саме законодавство формувало правове поле їхньої діяльності. Історичний нарис, а особливо включений до нього документальний додаток, показують, яке вагоме значення набув інститут судового захисту в процесах, що розглядали слобідські суди впродовж XVIII ст.

Тому нова книга Національної асоціації адвокатів України «Замість себе вірю в суді бути...»: адвокати Слобожанщини XVIII століття є черговим важливим здобутком проєкту «Історія адвокатури України» Центру досліджень адвокатури і права НААУ. Тепер будь-яке дослідження з історії адвокатури і права цього краю неможливе без згадки про підготовлену нами книгу, у якій вперше досліджено особливості судоустрою і перебігу судового процесу на Слобожанщині в другій половині XVII — XVIII ст., окреслено законодавчу базу, якою оперували слобідські судові установи, встановлено біографії адвокатів Слобожанщини найдавнішого періоду, тактики захисту, норми адвокатської етики, особливості захисту прав і гарантій адвокатської діяльності, які діяли у Слобідській Україні три століття тому.

Ознайомлення з книгою послужить добрим прикладом для сучасних, особливо молодих, адвокатів, забезпечить тяглість традицій між поколіннями.

**Лідія Ізовітова,
Голова НААУ, РАУ**

АДВОКАТУРА СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ: ПОВЕРНЕННЯ ДО ІСТОРІЇ

Слобожанщина належить до тих історико-географічних регіонів, які, попри перманентні дослідження їхнього історичного минулого, зберігають чимало таємниць і несподіванок. Здавалося б, загальновідомим є факт, що в другій половині XVII — на початку XVIII ст. Слобідську Україну колонізували українці з Наддніпрянщини і перетворили її на надійно захищений і добре загосподарений край, що межував на заході із Гетьманщиною, на півдні із Запорозжям і Кримським ханством, на сході з Доном, на півночі з Росією. Тут постали Харків, Суми, Охтирка, численні села й хутори, де творив Григорій Квітка-Основ'яненко і мандрував Григорій Сковорода.

Однак під кутом зору історії адвокатури і права минуле Слобідської України доби раннього нового часу досі залишалося суцільною terra incognita. Чи діяв Литовський Статут на цих теренах? Чи підпадали слобідські козаки під юрисдикцію судів Московської держави і Російської імперії? Чи постав інститут судового захисту в Слобідських полках так само, як він розвинувся у Війську Запорозькому? Чи клієнти з Гетьманщини винаймали слобідських адвокатів? І взагалі, хто міг бути у цей час адвокатом? Які були правила етики? Чи відомі прізвища адвокатів Слобожанщини найдавнішого періоду та їх клієнтів? Ще донедавна відповідей на ці запитання годі було б знайти в науковій літературі, адже слобідська тематика не потрапляла до кола зацікавлень істориків права та адвокатури.

Очевидну прогалину в історико-правових студіях був покликаний заповнити проєкт кандидатки історичних наук, учасниці Всеукраїнського проєкту «Історія адвокатури України», старшої наукової співробітниці Інституту української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України Світлани Потапенко, підтриманий Центром досліджень адвокатури і права Національної асоціації адвокатів України. Авторка зосередилася на проблемі походження і становлення адвокатури на Слобожанщині: від витоків до рубежу XVIII і XIX ст., що знаменував початок нової історичної епохи.

На початку роботи над дослідженням зринали сумніви, чи першоджерела через втрати і лакуни

відкриють минуле слобідської адвокатури з достатньою повнотою. Але ці сумніви розвіяла планомірна евристика у Центральному державному історичному архіві України у Києві, під час якої Світлана Потапенко нагромадила значний обсяг інформації про адвокатів та особливості їхньої діяльності, відшукала документи про адвокатів, їхніх клієнтів, систему судочинства й особливості перебігу процесу.

Авторка дійшла висновку, що відомості про участь адвокатів у процесах щодо фізичної і матеріальної шкоди та у цивільних правовідносинах у Слобідській Україні походять ще із 1720-х рр. Із книги читачі дізнаються важливі подробиці захисту адвокатами майнових інтересів клієнтів у справах широкого спектру: від спадкових спорів до крадіжок, грабунків і псування майна. Ще виразніше роль адвокатів виявляється

у справах про загрозу здоров'ю, життю і честі клієнтів, які авторка розглядає достатньо детально.

У нарисі цитати з першоджерел перекладено сучасною українською мовою з метою адаптувати текст до ширшої читацької аудиторії. Разом із тим публікація справ 1726 — 1804 рр. дає змогу прочитати джерела мовою оригіналу, з яскравими виразами, тогочасними термінами й уривками нормативних актів.

Авторка не натрапила на інформацію про адвокатів у Слобідській Україні, але переконливо показала, що жінки часто виступали стороною процесу, де від їхнього імені діяли наймані адвокати з кола канцеляристів, адвокати-службовці або родичі.

Досліджуючи історію слобідської адвокатури, Світлана Потапенко здобула підтримку з боку закордонних наукових інституцій як стипендіатка Фонду Герди Хенкель 2019—2020 рр. у Коледжі Нової Європи (Бухарест, Румунія). Робота в архівах і бібліотеках Бухареста, а також стажування у Віденському університеті, передбачене цією програмою, уможливили апробацію попередніх результатів роботи на низці міжнародних академічних заходів та у комунікації з вченими з різних країн. Така міжнародна підтримка демонструє, наскільки історія адвокатури є на сьогодні затребуваною і актуальною дослідницькою тематикою.

Переконані, що історичний нарис про адвокатуру Слобожанщини найдавнішого періоду буде цікавим адвокатам цього краю, науковцям, правникам, молодим дослідникам та усім, хто цікавиться історією адвокатури і права. Книга вводить у науковий обіг нові архівні документи, які публікуються вперше, з'я-

совує соціальне походження адвокатів і клієнтів Слобідської України, особливості гонорарної політики, девіації з боку учасників судового процесу та типові порушення адвокатської етики.

Важливо, що у дослідженні розглянуто участь адвокатів у майнових спорах та інших цивільних правовідносинах і найголовніше — вперше укладено список адвокатів, які брали участь у судових процесах на Слобожанщині у XVIII ст., та їхніх клієнтів, опубліковано процесуальні документи того часу.

Підсумовуючи, варто наголосити, що книжка Центру досліджень адвокатури і права Національної асоціації адвокатів України авторства Світлани Потапенко вирізняється ґрунтовним опертям на першоджерела і у той же час вдалим застосуванням сучасних методологічних підходів. Авторський стиль легкий, але текст насичений фактографічно, що дозволило сформулювати виважені й логічні висновки. Публікація документів занурює в атмосферу судових баталій XVIII ст., а фотододаток створює необхідний візуальний контекст. Тож зусиллями НААУ та дослідниці Світлани Потапенко слобідська адвокатура найдавнішого періоду зайняла належне їй місце в історії вітчизняної адвокатської спільноти.

**Ірина Василик,
керівник Центру досліджень
адвокатури і права,
проректор Вищої школи
адвокатури НААУ**